

Fengselets fysiske utforming

En rettssosiologisk studie av fengselsarkitekturens betydning for
innsatte i Halden fengsel

Dina Riis Moen

Masteroppgave i rettssosiologi

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Juridisk fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

22. mai 2020

Fengselets fysiske utforming

En rettssosiologisk studie av fengselsarkitekturens betydning
for innsatte i Halden fengsel

© Dina Riis Moen

2020

Fengselets fysiske utforming: En rettssosiologisk studie av fengselsarkitekturens betydning for innsatte i Halden fengsel

Dina Riis Moen

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Tittel: Fengselets fysiske utforming: En rettssosiologisk studie av fengselsarkitekturens betydning for innsatte i Halden fengsel

Skrevet av: Dina Riis Moen

Veileder: Peter Scharff Smith

Ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Det juridiske fakultetet,
Universitetet i Oslo

Våren 2020

Denne masteroppgaven handler om fengselsarkitekturens betydning for innsatte i Halden fengsel. Arkitektur har kommunikative egenskaper og forteller både noe *om* hvem de som omgir seg med den er, og noe *til* de som direkte påvirkes av den. I fengselssammenheng kan arkitekturen bidra til å skape enten straffende eller humane rammer for soningen, eller en kombinasjon av begge. I 2010 åpnet Halden fengsel dørene, og ble den gangen bygget som verdens mest moderne og humane fengsel. Tilgang på og nærhet til natur, gitterfrie vinduer, åpne områder og spredte bygninger var blant flere arkitektoniske løsninger som skulle sørge for at de innsatte skulle sone så humant som mulig, og derigjennom skape best mulig forutsetninger for å mestre et kriminalitetsfritt liv på utsiden. Dette i tråd med kriminalomsorgens normalitetsprinsipp, som går ut på at tilværelsen bak murene skal være tilnærmet lik tilværelsen utenfor fengsel. I det henseende er arkitektur benyttet som et virkemiddel for å enda bedre kunne legge til rette for en slik normal hverdag. Til denne oppgaven har jeg intervjuet syv mannlige innsatte i Halden høysikkerhetsfengsel. Gjennom deres fortellinger om opplevelsen av, erfaringer med og refleksjoner rundt arkitekturens betydning forsøker jeg å belyse hvordan fengselsarkitekturen kan bidra til å skape normalitet og derigjennom styrke normalitetsprinsippet i norske fengsler.

For å analysere mine funn, bruker jeg Gresham Sykes' teori om «pains of imprisonment». I denne teorien listes det opp fem såkalte byrder ved fengselshverdagen. Disse brukes for å strukturere funnene, og for å kunne forstå og forklare forholdet mellom arkitektur og

normalitet. Arkitekturens positive effekter knyttes for det meste opp mot fengselets gode standard, nærheten til natur, gitterfritt utsyn med (for de fleste) god utsikt samt kunstens og naturens beroligende virkning på atmosfæren mellom innsatte. Samtidig får arkitekturen utilsiktede konsekvenser for de som berøres og påvirkes av den. Dette kommer til uttrykk gjennom blant annet hvordan de innsatte *ikke* får bevege seg fritt og på egenhånd fra A til B, til tross for intensjonen om størst mulig bevegelsesfrihet. Konsekvensen av at fengselsområdet er stort og åpent blir slik det motsatte av den intenderte virkningen; de innsatte fotfølges av betjenter i følgetjeneste, uavhengig av hvor, når og hva den innsatte skal.

Fengselets arkitektur skaper derved en illusjon om normalitet, men der de normale intensjonene følges av begrensninger, regler og rutiner som skaper motstand mot formålet. De arkitektoniske tiltakene fører ikke til en styrking av normalitetsprinsippet, fordi det samtidig eksisterer sikkerhetsmessige restriksjoner. Disse restriksjonene fremstår som et hinder for normaliteten i fengselet. Utfordringen ligger således i å forene sikkerhetstenkning i et høysikkerhetsfengsel med arkitektoniske virkemidler som på én og samme tid skal sørge for det samme; at de innsatte på best mulig måte får forberedt seg på et normalt liv ute i det frie samfunn. Denne oppgaven er et forsøk på å belyse avstanden mellom intensjoner og realiteter, mellom tilsiktede og utilsiktede virkninger, og hvordan slik avstand gjør seg synlige i fengselshverdagen. Dernest er den et bidrag til fengselsforskningen. Den tar dessuten sikte på å belyse arkitekturens betydning fra de innsattes perspektiv – et perspektiv som ikke alltid inkluderes.

Takk!

For ca. ett år siden leste jeg meg gjennom et titalls forord, og gledet meg til dagen da jeg endelig skulle få skrive mitt eget. Nå som dagen er kommet, føles det ganske rart – men også veldig godt.

Først av alt vil jeg gjerne få takke informantene mine. Tusen takk for at dere tok meg så godt imot, og delte deres erfaringer, opplevelser og refleksjoner så åpenhjertig. Uten dere ville dette prosjektet aldri blitt noe av. Takk også til min kontaktperson i Halden fengsel, som la til rette for at jeg fikk gjennomført intervjuene mine. Takk for den gode ivaretagelsen, og for at jeg fikk være med på luksurlunsj i fengselet.

Takk til veilederen min, Peter. Takk for at du alltid har vært tilgjengelig, for ditt engasjement og din enorme faglige kunnskap. Takk for alle uoppfordrede linker du har sendt meg, til spennende og nyttige kilder – og takk for at du hadde tro på at jeg kunne få det til, selv når jeg følte jeg hadde kjørt meg helt fast.

En stor takk må også rettes til Kristin og Thea. Takk for alle frustrasjoner, diskusjoner og gleder. Takk for alle pauser som ikke bare én gang ble lenger enn antall effektive arbeidstimer. De to siste årene har vært helt supre takket være dere. Én for alle – alle for én!

Tusen takk til familie og venner. Takk for at dere har vært interesserte, oppmuntrende og støttende – men mest av alt for at tid tilbrakt med dere har vært tid jeg har klart å koble av masterprosjekt-hjernen som nå har plaget meg i månedsvis. Ikke minst takk til mamma og pappa, som ordner og fikser og kjører og henter for at helger og ferier hjemme hos dere alltid er mitt ultimate avslapningsparadis. Til sist vil jeg også takke Emil. Takk for at du er så tålmodig med meg og for at du finner deg i mine improviserte rap-songs selv om du blir flau. Livet med deg er en fest!

Oslo, mai 2020

Dina Riis Moen

Innholdsfortegnelse

1.0 Introduksjon	1
1.1 Problemstilling	2
1.2 Begrepsavklaringer	2
1.2.1 Normalitetsprinsippet	2
1.2.2 Resosialisering	3
1.3 Oppgavens struktur	4
1.4 Avgrensninger	5
2.0 Bakgrunn: ideologisk utvikling	6
2.1 Halden fengsel	6
2.2 Kort om tidligere forskning	7
3.0 Teoretisk perspektiv	11
3.1 Totale institusjoner	12
3.2 Pains of imprisonment	14
3.3 Arkitektonisk disiplin	17
3.4 Arkitektur og ideologi	19
3.4.1 Arkitektur som produsent av atferdsforventninger	20
3.5 Humanisme og normalitet i fengsel	21
3.6 En rehabiliterende arkitektur?	23
3.7 Noen kritiske betraktninger	24
4.0 Metode	26
4.1 Metodisk tilnærming	26
4.2 Rekruttering	27
4.3 Utvalg	28
4.4 Gjennomføring av intervjuene	30
4.4.1 Intervjuguide	31
4.4.2 Transkribering	31
4.4.3 Utfordringer ved intervju som metode	32
4.5 Vitenskapelig kvalitet	33
4.5.1 Reliabilitet/troverdighet	33

4.5.2 Validitet/bekreftbarhet	34
4.6 <i>Etiske overveielser</i>	34
4.6.1 Informert samtykke	35
4.6.2 Konfidensialitet	36
4.6.3 Maktrelasjon mellom forsker og informant	37
4.7 <i>Analyse</i>	38
4.8 <i>Refleksjon</i>	39
5.0 Fængselshverdagens byrder	40
5.1 <i>Tap av frihet</i>	41
5.1.1 Innlåsing	42
5.1.2 Å være avskåret fra omverdenen	44
5.1.3 «Se, men ikke røre»	45
5.2 <i>Tap av materielle goder</i>	50
5.2.1 Et spørsmål om standard versus estetikk?	53
5.3 <i>Tap av heteroseksuelle forhold</i>	56
5.4 <i>Tap av selvbestemmelse og autonomi</i>	58
5.4.1 Å gjøre selv	61
5.5 <i>Tap av sikkerhet</i>	65
5.5.1 Barrierefritt tilsyn	68
5.6 <i>Oppsummerende</i>	70
6.0 Arkitekturens betydning.....	71
6.1 <i>Sikkerhetsmessig forsvarlighet</i>	71
6.2 <i>Materielle forhold og fengselets institusjonalisering</i>	74
6.3 <i>Normalitetens forbehold</i>	77
7.0 Tilsiktede versus utilsiktede virkninger	79
7.1 <i>The gap problem</i>	82
8.0 Avslutning	86
Litteraturliste.....	89
Vedlegg	99

1.0 Introduksjon

Fengselsstraff er det norske samfunnets strengeste straffereaksjon (Fredwall 2015, 76). Per 1.januar 2017 satt det 4164 mennesker i norske fengsler jf. Statistikk på SSBs side «Fengslinger» (2019). Alle fengsler i Norge har som mål å forberede den innsatte på livet utenfor (Ugelvik 2017, 184). Derfor skal de innsatte resosialiseres gjennom å leve et så tilnærmet normalt liv som mulig – bak murene. I forlengelsen av det har det materielle sidene av fengsel fått fornyet interesse (Fransson 2015), og det eksisterer en idé om at fengselets fysiske utforming har stor betydning for de som sitter der. Samtidig pekes det på, flere steder i litteraturen, at de innsatte selv sjelden kommer til ordet hva gjelder fengselsarkitekturens betydning (se f.eks., Jewkes 2018, 321 og Johnston 2000, 2).

Utgangspunktet for dette prosjektet er normalitetsprinsippet. Normalitetsprinsippet er rettighetsbasert og er ett av flere grunnpilarer kriminalomsorgen arbeider etter (jf. Kriminalomsorgen, «Om kriminalomsorgen»). Begrepet om resosialisering er også av betydning for oppgaven, og inneholder på sin side et paternalistisk element av formell sosial kontroll, og kan sies å være et «mål» med straffen. Flere forskere, arkitekter m.fl. er enige om at arkitekturen kan skape normalitet og styrke normalitetsprinsippet i fengsler. Dette fordi en ser for seg at all arkitektur påvirker menneskelig atferd, og at fengselsarkitektur har hatt en tendens til å påvirke de innsatte i negativ forstand ved å uttrykke negativt ladede forventninger. Motsatt hevdes det derfor at fengselsarkitektur også kan påvirke de innsatte på en positiv måte. Derved knyttes det store forhåpninger og forventninger til hva arkitektur i seg selv kan bidra med i et fengsel. Dette finnes det (i hvertfall en viss) enighet om blant folk som ikke er fengslet – men hva med de som faktisk er fengslet? I hvilken grad påvirkes de av arkitekturen?

Halden fengsel ble bygget som ett av verdens mest moderne og humane fengsler. Fengselet er arkitektonisk utformet på en måte som skal sikre at kriminalomsorgens straffegjennomføringsmål imøtekommes (Halden fengsel, 7). Det nye, moderne og humane ved dette fengslet, sammenlignet med mange andre, er blant annet tilgangen på store naturområder, spredte avdelinger/enheter, ulike fargebruk, utstrakt bruk av kunst og fravær av gitter foran vinduer. Fengselets arkitektur er i så måte skreddersydd for å oppnå prinsippet om normalitet. Til dette prosjektet har jeg derfor intervjuet syv mannlige innsatte ved Halden høsikkerhetsfengsel. Jeg undersøker én av rettens institusjoner (Halden fengsel), dens

konkrete utforming (arkitekturen) og ser på hvorvidt den oppfyller lovens formål (normalitet og resosialisering). Fengselsarkitektur i sin helhet handler således om to ting; både om hvordan man mener at den fysiske utformingen av rettens institusjoner dels uttrykker samfunnsbærende normer, og om hvordan denne utformingen påvirker de innsatte med disse normene.

1.1 Problemstilling

I et forsøk på å forstå de innsattes opplevelse av hvilken innvirkning fengselsarkitekturen har på livet innenfor murene, skal jeg i dette prosjektet arbeide ut fra følgende problemstilling:

Hvordan kan fengselsarkitekturen bidra til å skape normalitet og derigjennom styrke normalitetsprinsippet i norske fengsler?

Intensjonen bak fengselsarkitekturen i Halden er at den både skal bidra til å gjøre livet i fengsel så normalt som mulig – og til å forberede de innsatte på livet utenfor. Målet med problemstillingen er derfor at jeg på den ene siden skal forsøke å finne et svar på hvilken faktisk betydning arkitekturen i et fengsel har for de som omgir seg med den, samtidig som jeg ønsker å undersøke hvorvidt arkitekturen bidrar til å styrke normalitetsprinsippet.

1.2 Begrepsavklaringer

I dette prosjektet er kriminalomsorgens prinsipp om normalitet av særlig betydning. Ved siden av dette vil også resosialiseringsbegrepet og dets innhold diskuteres underveis. Begge disse begrepene henspiller på to sider av formålet ved soning i fengsel, og er viktige for overgangen til samfunnet. Normalitetsprinsippet og resosialisering knyttes dessuten ofte sammen. Derfor vil jeg her kort gjøre rede for hva som ligger i disse begrepene, og hvordan de skal forstås videre i denne oppgaven.

1.2.1 Normalitetsprinsippet

Å straffe noen med fengsel innebærer å frata noen frihet. Det betyr imidlertid ikke at de som straffes med fengsel også skal fratras alle rettigheter og plikter de har som borgere.

Kriminalomsorgens arbeid styres av fem grunnpilarer; 1) det som lovgiver har sagt er formålet med straffen, 2) et humanistisk menneskesyn, 3) prinsippet om rettssikkerhet og likebehandling, 4) prinsippet om at domfelte har gjort opp for seg når straffen er sonet, og 5)

normalitetsprinsippet (Justis- og politidepartementet 2008, 7). Normalitetsprinsippet innebærer at fengselstilværelsen skal gjøres så normal som mulig, under sikkerhetsmessige forsvarlige rammer. Dessuten skal de innsatte i utgangspunktet ha de samme rettighetene og forpliktelsene som befolkningen for øvrig (jf. Kriminalomsorgen 2007).

I litteraturen benyttes både normaliseringsprinsipp og normalitetsprinsipp. Dette kan ha å gjøre med målet for normaliseringen. For å unngå uklarhet om hva eller hvem det er som skal «normaliseres» ønsker jeg å bruke begrepet normalitetsprinsipp i tråd med begrunnelsen som fremgår av Vollans (2016, 450) og Bronebakks (2012a, 176) betraktninger.

Normalitetsprinsippet benyttes for å understreke at det er innholdet i straffen som skal normaliseres, ikke den innsatte selv. Normalitetsprinsippet innebærer at tilværelsen under straffegjennomføring så langt som mulig skal være lik tilværelsen ellers i samfunnet. Straffegjennomføringen skal ikke være mer tyngende enn nødvendig, og ingen skal underlegges tiltaks om oppleves/føles som en tilleggsstraff (Justis- og beredskapsdepartementet 2014, 32).

Kriminalomsorgen i Norge legger stor vekt på normalitetsaspektet ved straffegjennomføring. Det betyr også at instanser som gir tilbud til befolkningen utenfor fengslenes murer, også skal gi tilbud til befolkningen innenfor fengselets murer. Helsetjenester, bibliotek, prestetjenester, skole og NAV har derfor fått naturlige plasser innenfor fengslene. Normalitet blir dessuten også forsøkt lagt til grunn på områder som arbeid, fritid, matlaging og innkjøp (Olsen 2012, 14).

1.2.2 Resosialisering

Ett av flere mål med fengselsstraff er at den innsatte skal leve et lovlydig liv etter endt soning (Ugelvik 2017, 185). Begrepet resosialisering brukes derfor ofte om kriminelle som sitter i fengsel, og betyr å gjøre i stand til å tre inn i normalt samfunnsliv igjen. Resosialiserings- eller rehabiliteringsideologien har også en samfunnsbeskyttende faktor. Gjennom å resosialisere/rehabiliterer den innsatte synker sannsynligheten for nye tilbakefall etter endt soning (Justis- og politidepartementet 2008, 93). For at kriminalomsorgen skal kunne sørge for gode nok tilbud for å ivareta målet om å resosialisere/rehabiliterer de innsatte, forutsetter det god nok sikkerhet. Resosialisering/rehabilitering og sikkerhet anses derfor for å være to sider av samme sak (Justis- og politidepartementet 2008, 94).

Det er flere tiltak innad i fengselet som skal bidra til resosialisering/rehabilitering – blant annet gjennom skole, arbeid og gruppesamtaler. Gjennom gruppesamtalen skal de innsatte lære seg å se og forstå egne handlinger, samt konsekvensene av disse, og denne bevisstgjøringen skal hindre ny kriminalitet etter løslatelse. Arbeid og skole er tiltak som skal gi den innsatte følelsen av mestring, en «mening» med hverdagen, samt øke sjansen og sannsynligheten for å få lønnet arbeid etter endt soning (Ugelvik 2017).

1.3 Oppgavens struktur

Denne oppgaven består av 8 kapitler. I kapittel 2 presenteres bakgrunnen for prosjektet. Halden fengsels historie og bakgrunnen for dets arkitektur, samt kort om hva tidligere forskning hevder å ha funnet ut vedrørende arkitekturens betydning vil være kapitlets hovedelementer. Kapittel 3 tar for seg oppgavens teoretiske rammeverk. Goffmans teori om totale institusjoner, Sykes' «pains of imprisonment» samt Foucaults teori om disiplin er alle viktige for å forstå livet i fengsel – og hvordan dette livet påvirkes - eller ikke av arkitektur. Videre i teorikapitlet presenteres også noe tidligere forskning som gir et innblikk i hva som allerede eksisterer av ideer om fengselsarkitektur. Dette får betydning for analysen, hvor den tidligere forskningen knyttes opp mot de «pains of imprisonment» som har vist seg å være aktuelle i dette prosjektet.

I kapittel 4 beskriver jeg prosjektets metode. Gjennom kvalitative forskningsintervjuer har jeg forsøkt å finne ut hvordan de innsatte i Halden fengsel påvirkes av fengselsarkitekturen, og i hvilken grad denne påvirker livet innad i fengselet. Hvordan jeg gikk frem for å rekruttere informanter samt hvordan gjennomføringen av intervjuene gikk, presenteres også. Videre var det en rekke etiske betraktninger knyttet til dette prosjektet, ettersom innsatte i fengsel er en sårbar gruppe. Hvilke utfordringer og hvilke hensyn jeg tok vedrørende dette fremkommer også av kapittel 4.

Oppgavens femte kapittel består av en rettsosnologisk analyse av dataene jeg har samlet inn. Informantenes opplevelser av hverdagen i fengsel presenteres og analyseres i tråd med oppgavens teoretiske rammeverk og tidligere funn på feltet. I analyseprosessen fant jeg en rekke tendenser mot særlig fire av de fem «pains of imprisonment» Sykes i sin tid beskrev. Derfor består strukturen i analysekapitlet av Sykes' fem «pains of imprisonment». Tap av frihet, tap av materielle goder, tap av selvbestemmelse og autonomi samt tap av sikkerhet

tillegges særlig vekt. Fordi Sykes' i tillegg opererte med et femte tap - tap av heteroseksuelle forhold - er også dette tapet med i analysen. Forskjellen er at mye empiri knyttes til de fire overnevnte tapene, mens ingen empiri fra mine intervjuer kan knyttes til tapet av heteroseksuelle forhold. Derfor nevnes tap av heteroseksuelle forhold kort i kapittel 5.3, men ingen funn representeres ved denne byrden.

Kapittel 6 og 7 er oppgavens diskusjonskapitler. Her diskuteres mine funn i lys av problemstillingen. Jeg diskuterer her hvorvidt arkitekturen i seg selv *kan* være et nyttig virkemiddel i målet om å styrke normalitetsprinsippet i norske fengsler. Samtidig argumenteres det for at arkitekturen ikke alene kan sørge for en styrking av et slikt prinsipp, med de regler, rutiner og prosedyrer som per nå eksisterer bak murene. I kapittel 7 ser jeg nærmere på hvordan rettens tilsiktede og utilsiktede virkninger fremgår av fengselsarkitekturen, og bør leses som en avslutningsdiskusjon. Helt til sist følger kapittel 8, der jeg kort oppsummerer prosjektets hovedfunn og skisserer en eventuell forskningsvei videre.

1.4 Avgrensninger

I dette prosjektet skal jeg, med utgangspunkt i mine data, forsøke å finne ut av hvilken betydning fengselsarkitektur har for de som omgir seg med den. Fordi Halden fengsel er det fengselet i Norge som har fått størst internasjonal oppmerksomhet nettopp på grunn av dets fysiske utforming, var det naturlig å velge nettopp dette som forskningsobjekt. Halden fengsel er et høysikkerhetsfengsel. Det innebærer mange sikkerhetstiltak- og protokoller som ikke eksisterer på lavere nivå. Hvorvidt arkitektur påvirker de innsatte eller ikke avhenger av type fengsel, og dette må ligge til grunn for lesningen av oppgaven. Dessuten er alle mine informanter menn. Forskning på arkitekturens betydning er relativt begrenset med hensyn til forskjeller mellom kjønnene. Det finnes dog noen empiriske studier som tyder på at kvinner reagerer annerledes på arkitektur og design, enn hva menn gjør (Vaaler, Morken og Linaker 2005). Min oppgave tar ikke høyde for kjønnsforskjeller, men gir et innblikk i arkitekturens betydning fra et mannsperspektiv – ikke fra et kvinnelig perspektiv.

2.0 Bakgrunn: ideologisk utvikling

Hvordan vi ser på straffegjennomføring endrer seg med historien. Det finnes mange ulike begrunnelser for straff – noen av disse er blitt brukt i mange år – mens andre igjen byttes ut og utvikles i takt med samfunnsutviklingen for øvrig. I dag straffer vi ikke lenger for å hevne, og vi tror ikke lenger at streng isolasjon er det beste middelet for å rehabilitere forbrytere (Christoffersen 2010, 20). Fra 1970-tallet og utover har det vært betydelige spenninger i synet på fangebehandling og straffegjennomføring. Disse spenningene knytter seg blant annet til ideer om behandling, rehabilitering, normalisering og integrering (Hammerlin 2012, 40). Når så ideologier, tankesett og holdninger endrer seg, endres også arkitekturen hevder Fridhov (2012, 17). Dagens fangebehandlingssideologi preges i sterk grad av rehabiliteringstanken – med ønske om at den som fengsles både skal ha ønsker om og muligheter til å leve et lovlydig liv etter endt soning. Derfor skal straffegjennomføringen være både humanistisk og normalitetstro (Fridhov 2012, 17).

Bygningers utforming henger gjerne tett sammen med innholdets karakter. Arkitektene bak ulike bygninger vet hva de ønsker å formidle gjennom plassering, farger, materialer og former (Fridhov 2012, 20). Fordi fangebehandlingen er preget av motsetninger som springer ut av fengselssystemets todelte essens – herunder straffeideologien og rehabiliteringssideologien – (Hammerlin 2012, 52), er fengselsarkitektur en utfordring. Arkitekturen skal på samme tid kommunisere noe om straff og sikkerhet – og om rehabilitering og normalisering. Det samme poenget fremkommer i et intervju med tidligere justisminister Knut Storberget, som mener at fengselsarkitekturen «både må skape et humant miljø som bidrar til at mennesker kommer på rett kjøll, samtidig som vi må ivareta sikkerheten både for innsatte, ansatte og samfunnet rundt» (Ryen 2010, 30). Ifølge Storberget er nettopp Halden fengsel et prakt eksempell på hvordan en best kan forene disse to hensynene (Ryen 2010, 30).

2.1 Halden fengsel

Halden fengsel kom i utgangspunktet ikke som et resultat av nytenkning, men som svar på et behov for økt kapasitet (Fridhov 2012, 32). Til tross for dette tenkte en helt nytt når det gjaldt form og innhold, på grunn av utviklingen i hvordan en tenker om fangebehandling og straff. Særlig viktig var tanken om at de som dømmes til straff, ikke samtidig skal fratras sine rettigheter som borgere (Fridhov 2012, 33). En konsekvens av dette er forvaltningssamarbeidet som er et samarbeid mellom eksterne tjenesteytere og Halden

fengsel. Skole og helsetjenester tilbys her eksternt, og personalet er ikke ansatt av Kriminalomsorgen, men av den aktuelle tjenesten som tilbys (Fridhov 2012, 35). Det gjør at Halden også har rom, kontorer og lokaler hvor disse eksterne tjenesteyterne har sin plass og hvor de innsatte kan treffe de ansatte i et tilnærmet normalt, utenfor-liknende miljø. Utviklingen i tanken omkring fangebehandling har påvirket både utforming og romfordelingen i Halden fengsel. Blant annet finnes det oppholdsrom med kjøkken der innsatte kan se på TV og lage egen mat i fellesskap med de andre innsatte. Det finnes bibliotek, stillerom, kirkerom, treningsrom, musikkrom, ballbaner og turstier (Fridhov 2012, 35). Fengselet er ikke høyere enn to etasjer. Området innenfor murene er enormt og består av skogsområder, fjellknauser og ulendt terreng. Til forskjell fra de fleste andre fengsler er bygningene spredt rundt på området, og boenhetene ligger på toppen av en bakke – hvilket krever at de innsatte går både oppover og nedover. Dette er sjelden kost på fengselsområder, som gjerne er helt flate (Stai 2010, 10). Alle disse elementene ved Halden fengsel er uttrykk for den nåværende fangebehandlingsideologien; det er frihetsberøvelsen som er straffen ved å sitte i fengsel. Å være innsatt i fengsel er straff nok, og de innsatte skal ikke videre straffes innenfor fengselets murer. Der skal de leve et tilnærmet normalt, naturlig, vanlig liv (Stai 2010, 11).

2.2 Kort om tidligere forskning

Mye av den forskningen som eksisterer når det gjelder arkitekturens betydning er gjort innen helsesektoren for å vurdere hva som er til gunst eller ugunst for pasienter i helsevesenet (Dogbeh et al. 2015, 20). I slike studier peker funnene i retning av at kvinner reagerer mer positivt på endringer i interiør enn hva menn gjør, samt at antall tilfeller med hærverk går noe ned (se f.eks., Vaaler, Morken og Linaker 2005). Forskning på fengselsarkitektur mer spesifikt derimot, er relativt begrenset med få empiriske studier (Grip, Caviezel og Öjes 2018). Til tross for dette er det likevel nødvendig å skissere forskningsområdet jeg befinner meg innenfor. Derfor skal jeg kort vise til noen av de bidragene som eksisterer. Andre forskningsbidrag presenteres også i oppgavens teorikapittel.

Wener (2012) er blant dem som har forsket på fengselsarkitektur. Gjennom hans år med forskning på hvilken innvirkning fengselsmiljøer har på de som omgir seg med det, peker Wener (2012) på en rekke elementer som anses for å være særlig viktige i et fengsel. Lydnivå, dagslys, utsikt og nærhet til natur hevdes å være av betydning. Mangelen på disse elementene

kan ifølge ham ha konsekvenser i form av mindre motivasjon, søvnmangel, økte stressnivåer, mer aggressivitet, irritasjon og vold (Wener 2012). Slike funn finner vi også i en «rapid review» gjennomført av svensk fengsels- og prøveløslatelsessystem (forkortes SPPS). I denne rapporten hevdes det at nyere forskning peker på at normalisert og hjemlig arkitektur og design har terapeutisk verdi (Grip, Caviezel og Öjes 2018, 14). Et hjemmekoselig miljø bidrar til økt trivsel både blant innsatte og ansatte. Planløsninger som gjør rom lette å holde oversikt over og som skaper naturlige møteplasser er å foretrekke. Dessuten finnes det en viss støtte for at innsatte er en gruppe som påvirkes mer enn andre grupper, av de negative effektene dårlige miljøer har, som blant annet trangboddhet, dårlig ventilasjon og høyt lydnivå (Grip, Caviezel og Öjes 2018, 6).

I en kvantitativ undersøkelse av hvilken betydning moderne fengsler har for antallet rapporterte selvmord, fant Tartaro og Levy (2008, 22) en sammenheng mellom nedgangen i voldelige situasjoner, voldtekter og selvmord og fremveksten av nye, mer moderne fengsler som la til rette for mer direkte tilsyn. Da de moderne fengslene vokste frem i USA på 1970-tallet ble det lagt større vekt på et mer normalisert miljø samt lagt til rette for samhandling mellom fengselsbetjenter og innsatte (Tartaro og Levy 2008, 23). Studiens funn tenderer i retning av at antall selvmord og et mindre institusjonelt – og mer komfortabelt – miljø, henger sammen. En forbedring av fengselsatmosfæren kan således sies å være gunstig dersom målet er å redusere antall selvmord i fengsel (Tartaro og Levy 2008, 33).

Debatten om fengselsarkitekturs betydning preges av to motstridende grupperinger, der den ene grupperingen mener at fengselsmiljøer bør være harde og tøffe, mens den andre grupperingen mener at fengselsmiljøer bør være milde (Bierie 2012, 349). Debattens motstridende grupperinger bygger således på argumenter for hvilket straffehensyn som skal og bør tillegges størst vekt. Harde og tøffe miljøer vil virke avskrekkende, mens milde miljøer oppfordrer i større grad innsatte til å delta i aktiviteter og på programmer som skal virke rehabiliterende for den enkelte. I så henseende vil tøffere fengsler skape tøffere og mer hardbarkedede kriminelle. I et forsøk på å minimere gapet som oppstår mellom disse to grupperingene kom Bierie (2012, 349) frem til at antall voldstiltfeller i fengsler med mildere fysisk miljø var signifikant lavere enn i fengsler med hardere fysisk miljø. Basert på sine funn hevder Bierie at et fengsels fysiske miljø spiller en viktig rolle i å skape trygge og effektive fengsler, og at påstanden om at «jo tøffere, jo bedre» ikke stemmer. Samtidig peker han på behovet for å forske ytterligere på dette området (Bierie 2012, 351).

Utviklingen i synet på fanger og straff har som vi har sett, preget den nye fengselsarkitekturen. At arkitektur er av betydning og påvirker de som omgir seg med den, trekkes stadig oftere frem, og tillegges større vekt. Til tross for at mye av den eksisterende forskningen på fengselsarkitekturens betydning tenderer i positiv retning, er Hancock og Jewkes (2011) kritiske til den store distinksjonen mellom moderne og tradisjonelle fengsler. De hevder at stressfaktorer som påvirker innsattes fysiske og mentale helse og atferd, ikke er verken mer eller mindre sannsynlig i et moderne fengsel (Hancock og Jewkes 2011, 623). Normaliseringen av moderne fengsler i form av romfordeling, lys og fargebruk eliminerer ikke fengselsinstitusjonens hensikt om å kommunisere kontroll, orden og makt over sine innsatte (Hancock og Jewkes 2011, 626). Dessuten pekes det flere steder på hvordan de innsatte selv sjelden får komme til ordet når det gjelder arkitekturens betydning. Ifølge Jewkes (2018, 321 – 322) er dette nettopp en svakhet ved moderne fengselsarkitektur. De innsatte blir sjelden spurt hva som virker, og hva som ikke virker, ei heller hvorvidt arkitekturen hemmer eller gir næring til deres personlige utvikling. Det samme hevder Johnston (2000, 2) som påpeker hvordan de innsattes perspektiver kunne ha presentert et mer balansert syn på fengsler.

John K., - en tidligere innsatt i Halden fengsel – er én av få innsatte som har fått uttale seg om arkitekturens betydning. Ifølge ham er det ingen som drar noen spesifikk nytte av bygninger, farger, design og/eller interiør (K 2018, 29). At fengselet er blitt bygd med nærhet til natur, og at «så-kalte eksperter» har bestemt at natur, trær og stillhet skal være bra for ham, gjorde ham heller sint. Natur, trær og stillhet opplevdes ikke normalt, snarere tvert imot. For John K. var trafikkstøy, stress, mennesker og asfaltlukt det som opplevdes normalt (K 2018, 30-31). Materielle ting er ikke av betydning, hevdet han – relasjoner og andre mennesker er det som betyr noe (K 2018).

Avslutningsvis må det nevnes at det finnes nyere norsk forskning hva gjelder fengselsarkitektur. Boken «Prisons, Architecture and Humans» ble utgitt i 2018, og er resultat av et samarbeid mellom italienske, svenske og norske forskere og arkitekter. John K., referert til over, er én av bidragsyterne i denne boken. Andre og flere av kapitlene i boken brukes som et teoretisk utgangspunkt for dette prosjektets analyse og vil derved presenteres i teorikapittelet nedenfor. Litteraturen presentert nedenfor brukes i denne oppgaven som teoretiske bidrag fordi disse bidragene har direkte betydning for oppgavens fokus på normalitet. For å kunne forstå og forklare hvordan arkitektur påvirker normalitet i fengsel

anser jeg det derfor som hensiktsmessig å presentere disse bidragene i oppgavens teorikapittel.

3.0 Teoretisk perspektiv

I dette kapittelet presenteres oppgavens teoretiske rammeverk, som både består av klassisk fengsels sosiologi, og mer spesifikke arkitektoniske bidrag. Målet med dette prosjektet har vært å finne ut av hvordan normalitetsprinsippet og mulighetene for resosialisering påvirkes av fengselsarkitekturen i et norsk høysikkerhetsfengsel. For å få innsikt i hvordan hverdagen i et høysikkerhetsfengsel ser ut samt hvordan en påvirkes av å leve adskilt fra storsamfunnet, henvendes det til Erving Goffmans teori om totale institusjoner. Hans teori brukes som et utgangspunkt for å forstå forskjellene på – og med det konsekvensene av – å leve i en slik total institusjon.

Gresham Sykes' studie av innsatte i et amerikansk høysikkerhetsfengsel la grunnlaget for teorien om «pains of imprisonment». Byrdene en opplever ved innsettelse i fengsel kan ikke begrenses til tapet av frihet, fordi denne frihetsberøvelsen fører til en rekke andre tap. Mine informanter ga uttrykk for flere av disse byrdene underveis i intervjuene. Dessuten påvirkes disse byrdene – og opplevelsen av dem – av fengselets arkitektur. For eksempel kan fengselets geografiske beliggenhet - og derigjennom tilgangen på store og flotte naturområder – skape utfordringer for besøksmuligheter i tillegg til at det vanskeliggjør god utnytting av tiden de får til sosial fremvisning.

Videre presenteres Michel Foucaults teori om arkitektonisk disiplin. I moderne tid begrunnes fengselsstraff med behovet for å rehabilitere den innsatte. Gjennom omfattende endringsarbeid skal forhåpentligvis den innsatte ønske å leve et lovlydig liv etter endt soning. For Foucault skjer dette gjennom (blant annet) fengselets arkitektoniske struktur. Arkitektur bidrar her til å gjøre fengselets makt tydelig, synlig og tilstedeværende i alle aspekter av den innsattes liv, og slik opprettholdes disiplineringen også når den innsatte er alene. Halden fengsel kan strengt tatt ikke sammenlignes med panoptisk struktur, men fengselets utstrakte bruk av digital overvåkning kan ses som en moderne/digital form for panopticon (Jacobsen 2018, 68).

Goffman', Sykes' og Foucaults bidrag er skrevet for 40, 50 og 60 år siden. Siden den gang har mye forandret seg. Det betyr at en bør ta forbehold om at teoriene deres ikke nødvendigvis har umiddelbar relevans i dag, ettersom de speiler en annen tid. Samtidig er ikke samfunnsutvikling og endringer i hvordan vi tenker om straff, fengsel og innsatte

synonymt med at eldre teorier ikke kan brukes for å beskrive situasjonen i dag. Crewe (2011, 512) viser til hvordan mange innsatte fremdeles rapporterer om de samme byrdene som Sykes' i sin tid beskrev, Mathiesen (forord i Foucault 1999, XVI) og Jacobsen (Jacobsen 2018, 68) forklarer hvordan Foucaults disiplinerende arkitektur kan sees og overføres til dagens bruk av utstrakt digital overvåkning, og Fransson, Giofré og Johnsen (2018, 20) peker på at fengsler fremdeles omtales som totalitære institusjoner og fortsatt reguleres av totalitære regimer.

Teorikapittelets andre del består av en kombinasjon av nyere forskningsartikler og bøker om arkitektur. Samfunnets rådende ideologi påvirker bygningers arkitektoniske utforming. Hvordan vi tenker om – samt hvordan vi behandler – mennesker som begår kriminalitet endrer seg, og dette påvirker fengsleres arkitektur. Fengsler bygget på 1800- og 1900-tallet bærer preg av en annen type straffeideologi sammenlignet med nye, mer moderne fengsler. Noen av mine informanter har sonet dom i ulike fengsler, og dette preger opplevelsen av deres nåværende soning i Halden. Arkitektur kan på mange måter forstås som en kommunikasjonskilde, både hva gjelder samfunnets holdninger, men også hva gjelder forventninger til den eller de som omgir seg med den. Graden av humanisme og normalitet, forholdet mellom innsatt og ansatt samt dikotomien mellom «oss» og «dem» er alle faktorer/elementer ved fengsler som påvirkes av deres fysiske utforming.

Teorikapittelet består i stor grad av litteraturbidrag som tillegger arkitekturens betydning stor vekt. Dette er et nødvendig utgangspunkt ettersom moderne fengsler bygges på bakgrunn av slike bidrag. Denne oppgaven bygger imidlertid på et mer nøytralt utgangspunkt enn som så. Det eksisterer noen helt elementært ulike syn på hvordan arkitektur påvirker og hva den kan, eller ikke kan bidra med. Avslutningsvis vil jeg derfor i kapittel 3.7 også presentere noen bidrag som stiller seg heller kritiske til arkitekturens betydning for normalitet.

3.1 Totale institusjoner

I boken *Anstalt og menneske* (1967) undersøker Goffman den sosiale tilværelsen i institusjoner som ligner små samfunn, og hvordan denne påvirkes av individenes ufrivillige tilstedeværelse i disse institusjonene. Slike småsamfunnslignende institusjoner kaller han totale institusjoner. Totale institusjoner kjennetegnes av særlig fire ting; for det første foregår alle hovedaspektene ved tilværelsen (søvn, aktivitet, arbeid, spising) på samme sted og under

samme myndighet. For det andre utføres alle hverdagslige gjøremål i nærværet av – eller sammen med – andre mennesker som behandles på lik måte. For det tredje følger gjøremålene hverandre skjematisk etter tid, der det ene gjøremålet avløses av den andre og rekkefølgen på disse gjøremålene håndheves av formelle regler og institusjonens ansatte. For det fjerde er alle disse påtvungne aktivitetene en del av en overordnet plan som har til hensikt å oppfylle institusjonens mål (Goffman 1967, 13).

Et av eksemplene Goffman (1967, 9) trekker frem i sin teori om totale institusjoner, er fengsler. En total institusjon er adskilt fra omverdenen, både geografisk og sosialt. Geografisk adskilt på grunn av institusjonens, eller fengselets, plassering – sosialt adskilt fordi det går et tydelig skille mellom de som er innenfor og de som er utenfor. Fengselets totale preg kjennetegnes derved blant annet av begrensede muligheter for sosiale samspill og interaksjon med omverdenen. En kan heller ikke lenger gå hvor man vil, når man vil – og dette symboliseres med låste dører og høye murer (Goffman 1967, 12). Den innsatte sover, spiser, arbeider og tilbringer fritiden sin innenfor et begrenset område og sammen med mange andre, likesinnede mennesker. Fengselet organiserer således all handling, tid og aktivitet og har gjerne en generell målsetning som det forventes at de innsatte skal arbeide mot (Johansen 2013, 524).

Innad i institusjonen går det også et tydelig skille mellom de som bor der og de som arbeider der (Goffman 1967, 14). Foruten den åpenbare forskjellen – at de som bor der må være der døgnet rundt, mens de som arbeider der kan gå hjem etter endt arbeidsdag, skilles de innsatte fra de ansatte gjennom en ytterst detaljert og restriktiv sosial kontroll. Selv små deler av de innsattes hverdag er underkastet personalets regulering og bedømmelse (Goffman 1967, 35). Den innsatte må til enhver tid forholde seg til de regler og bestemmelser de som arbeider der har satt, og dette påvirker den enkeltes evne til å oppfylle egne behov og ønsker på en personlig måte. Dessuten, hevder Goffman (1967, 35) åpner enhver handling opp for sanksjoner ovenfra.

I en total institusjon utsettes den innsatte for krenkelsesprosesser (Goffman 1967, 38). Den innsatte blir fratatt sin sivile rolle, sin selvbestemmelsesrett og sin handlefrihet (Johansen 2013, 524; Goffman 1967, 38). I retten til selvbestemmelse ligger muligheten til å uttrykke seg fritt. Motvilje, hengivenhet eller likegyldighet er alle følelser/atferder en voksen har rett til å uttrykke. Muligheten til å uttrykke seg fritt svekkes både gjennom å måtte avstå fra å vise

negative følelser, og ytterligere når denne type atferd/følelser brukes i vurderingen av den innsatte (Goffman 1967, 39).

Målet i mange totale institusjoner er å resosialisere klientene. Dette skal gjøres gjennom å korrigere den enkeltes selvregulering på en måte som gjør det mulig for han eller henne å leve etter de normene de har måttet leve etter under institusjonsoppholdet. Paradokset er at mange opplever «utskrivningsangst» (Goffman 1967, 59) fordi de er redde for å ha mistet evnen til å fungere normalt og etter de normer, vaner og regler som da er gjeldende i samfunnet (Goffman 1967, 58 – 59). Gjennom fratakelsen av den innsattes sivile rolle, selvbestemmelsesretten, handlefriheten og korrigeringen av hans selvregulering, blir han ikke veltilpasset samfunnet utenfor, men ender i stedet opp utrent og uten sivile, normale ferdigheter (Johansen 2013, 524).

3.2 Pains of imprisonment

I motsetning til førmoderne fangebehandling, hvor forsømmelse, brutalitet og fysisk mishandling var en del av fengselshverdagen, er vi i moderne tid opptatt av at det kun er frihetsberøvelse fengselsstraff innebærer. Utover den skal de innsatte leve godt, uten fysisk avstraffelse. Håpet er at erfaringen i fengsel skal lede vedkommende til å avstå fra kriminalitet i fremtiden (Sykes 1958). I boken «*The Society of Captives*» lanserer Sykes (1958) det han kaller for «the pains of imprisonment». Her er det ikke snakk om fysiske smerter, men om psykiske frustrasjoner, eller byrder, den innsatte opplever ved fengsling.

Sykes' (1958) bidrag tok utgangspunkt i en kvalitativ undersøkelse ved et amerikansk høysikkerhetsfengsel. Han påpeker videre at vi må ta høyde for at enhver innsatt er sin egen person, med egne behov og egne ønsker. Dette gjør at soningstiden oppleves ulik avhengig av hvem man er og hvor man kommer fra. Til tross for dette var det stor enighet blant de innsatte om at fengsling innebar ekstreme frustrasjoner (Sykes 1958, 63). Frustrasjonene det her er snakk om, kan ses som både akseptable og uunngåelige sider ved fengselsstraffen. Likevel må vi anerkjenne at de finnes, samt vedkjenne oss at slike frustrasjoner kan oppleves like smertefulle som fysiske avstraffelser (Sykes 1958, 64).

Da Sykes lanserte denne teorien, var han opptatt av hvilke konsekvenser det kan ha for de innsatte å leve et liv fylt av slike byrder. Byrdene kan utgjøre trusler mot den enkeltes

personlighet og følelse av egenverdi hvilket igjen vil kunne få konsekvenser for livet etter endt soning (Sykes 1958, 64). Basert på innsattes opplevelse av soningstiden i fengslet, fant Sykes frem til særlig fem frustrasjoner eller byrder, alle representert ved savnet etter å ha tapt/mistet dem. Frihet, materielle goder og tjenester, heteroseksuelle forhold, selvstendighet/autonomi og sikkerhet er gjengangerne og således hovedpunktene under «pains of imprisonment» (Sykes 1958).

Den første av de fem, tapet av frihet, er den mest åpenbare byrden. Åpenbar fordi den også representerer selve straffen ved fengsel. Den innsatte tvinges til å leve i en særdeles innsnevret verden, hvor all bevegelse ytterligere begrenses av et strengt system. Tapet av frihet er et dobbelttap, hevder Sykes (1958, 65). Friheten tapes ved å sperres inne på en institusjon – og derved også ute fra samfunnet for øvrig. I tillegg tapes friheten ved innesperring innad i institusjonen. Frihetsberøvelsen er unektelig en ønskelig effekt ved fengsling. Problemet oppstår idet den innsatte avskåres fra kontakt med omverdenen, deriblant familie og venner. Noe av dette problemet begrenses i den grad den innsatte får ringe og ha besøk, men mange opplever at kontakten avtar med årene. Tapet av viktige og nære relasjoner skaper frustrasjon og ensomhet hos den innsatte. Dessuten kan avskåringen fra det konvensjonelle samfunnet føre til fordømmelse og fremmedgjøring. Dette er med på å øke avstanden til samfunnet utenfor og kan forsterke identifiseringen med de kriminelle subkulturene (Sykes 1958, 66).

Livet bak murene fungerer som en stadig påminnelse om at den innsatte har gitt fra seg sin status som et fullverdig, pålitelig medlem av samfunnet (Sykes 1958, 66). Mange mister sine sivile rettigheter, men like viktig som tapet av slike sivile rettigheter, er tapet av statusen som definerer den enkelte som en man kan stole på, en som er moralsk akseptert. Slike tap, hevder Sykes (1958, 67), er de som sårer mest. Fengselsmuren fungerer som en konstant trussel mot den innsattes selvoppfatning, og denne trusselen repeteres kontinuerlig gjennom alle daglige påminnelser om at han må holdes adskilt fra de andre, de «anstendige» (Sykes 1958, 67).

Den andre byrden de innsatte opplever, er tapet av materielle goder og tjenester (Sykes 1958, 67). Med dette mener Sykes at de innsatte lever i et særdeles «spartansk» miljø.

Levestandarden måles etter kvadratmeter, kalorier og antall timer med rekreasjon. Alle deres grunnleggende behov oppfylles – ingen skal gå rundt sultne, våte eller kalde, de har mulighet til å trene og de får medisinsk behandling dersom det er nødvendig (Sykes 1958, 68). Men,

for de fleste av oss som lever på utsiden, oppfylles også en del andre behov. Vi kan innrede som vi vil, spise og drikke det vi vil – når vi vil, vi kan trekke oss tilbake når vi vil og oppsøke andre mennesker når vi ønsker det. I moderne vestlig kultur er materielle eiendeler en stor og viktig del av vår selvoppfatning samt hvordan vi ønsker å fremstå i møte med andre. Derfor vil fraværet av disse eiendelene oppleves som et tap, en opplevelse av ubehag, irritasjon og utilstrekkelighet (Sykes 1958, 69 – 70).

Den tredje byrden er tapet av heteroseksuelle forhold (Sykes 1958, 70). I mange fengsler tillates ikke ekteskapelige besøk, hvilket gjør de innsatte seksuelt frustrerte. Samtidig kan tapet av slike forhold utfordre deres maskulinitet (Sykes 1958, 71). Søken etter egen identitet foregår ikke bare innover, men skapes gjennom hvordan andre ser en. Kvinner er en vesentlig del av disse «andre» og hvordan kvinner ser på en har betydning for eget selvbilde. Fraværet av kvinner gjør derfor at den innsattes selvbilde står i fare for å ende opp halvferdig, fragmentert og uten virkelighetens nyanser (Sykes 1958, 72).

Tapet av selvbestemmelse/autonomi er den fjerde byrden (Sykes 1958, 73). Denne byrden innebærer at de aller fleste deler av hverdagen bestemmes av andre enn en selv. Antall timer med søvn, når og hvor lenge en vil sitte rundt bordet og spise, veien en velger til arbeid eller trening, bestemmes over hodet på en. Noen vil kanskje hevde at dette er uviktig – eller at slike ting også reguleres på utsiden. Forskjellen er at den type regulering på utsiden skjer gjennom sedvaner, normer og skikker – ikke gjennom andre mennesker. Andre vil sikkert argumentere for at slik omfattende kontroll av innsatte gjør godt for dem, og at de unngår å la seg friste av avvikende impulser. For de innsatte derimot, oppleves manglende selvbestemmelse som et tap. Begrensede evner til å ta valg på egne vegne og å være fullstendig overgitt til fengselsbetjentenes avgjørelser skaper stor misnøye blant de innsatte (Sykes 1958, 73). Misnøyen vokser ytterligere fordi fengselsbetjentenes makt er så total og tvangsmessig. Makten de har til å bestemme, regulere og kontrollere de innsattes hverdag er ikke frivillig gitt til dem – og derfor oppleves den mindre holdbar (Sykes 1958, 73).

Mange er dessuten ofte svært uenige i reglene som blir satt, og de oppleves som urimelige og uforståelige. Regler og avgjørelser som påvirker de innsatte følges sjelden av forklaringer på hvorfor. I slike tilfeller fremstår makten som urettmessig – og kun som et meningsløst uttrykk for autoritet fra betjentenes side (Sykes 1958, 74). Manglende evne til å ta avgjørelser og hyppige avslag på ønsket om en forklaring reduserer den innsatte til et svakt, hjelpeløst,

avhengig individ. Dette utfordrer opplevelsen av å være et fullverdig medlem av det voksne samfunnet. De fleste innsatte har forlatt barndommen for lenge siden, men finner plutselig seg selv i en slags «barnlig hjelpeløshet» og dette oppleves smertefullt (Sykes 1958, 75 – 76). Hvordan den innsatte opplever å bli møtt i hverdagen har stor betydning for hvorvidt de har det bra eller ikke. Dette fordi de ansattes holdninger til de innsatte også har praktiske konsekvenser. Dersom de ansatte respekterer de innsatte, blir de låst ut og inn til tiden, responderer når de innsatte trenger hjelp og forsøker å løse problemer de innsatte måtte ha. Fraværet av denne type respekt og rettfærdig behandling oppleves som psykologisk smertefullt. Å bli behandlet respektløst og uten verdighet genererer negative følelser som sinne, depresjon og anspenhet (Liebling 2011, 534).

Den femte og siste byrden er tapet av sikkerhet (Sykes 1958, 76). Mange innsatte opplever frykt for å bli et offer for kriminalitet også inne i fengselet. Tapet av sikkerhet skaper angst, ikke bare på grunn av faktisk vold, aggresjon og utnyttning, men også fordi den type atferd hele tiden utfordrer den innsattes evne til å takle slike hendelser (Sykes 1958, 78). Det er noe ironisk ved denne byrden hevder Sykes (1958, 77 - 78), ettersom en samtidig med å redusere kriminalitet også tvinger den innsatte til å leve sammen med andre menn som i mange tilfeller har en lang historie med voldelig, aggressiv atferd.

Sykes (1958, 78) skriver avslutningsvis at fengsling er smertefullt. Selv om vi benytter fengsel som selve straffen, og ikke for å straffe (Liebling 2011, 544), så kan ikke fengsling kun begrenses til frihetsberøvelsen, fordi nettopp frihetsberøvelsen fører til opplevelsen av ytterligere byrder. Det finnes imidlertid variasjoner og ulike varianter av disse byrdene. De kan variere fra fengsel til fengsel, fra kultur til kultur og fra individ til individ. På tross av dette hevder Liebling (2011, 546), og slik støtter oppunder Sykes' teori, at det ved fengselssoning alltid finnes noen elementære egenskaper som vil skape generelle, negative reaksjoner. Selvoppfatning, egenverdi og opplevelsen av seg selv som en moralsk, akseptert, voksen mann, svekkes gjennom disse tapene (Sykes 1958, 79).

3.3 Arkitektonisk disiplin

Et av Foucaults mange bidrag beskriver fremveksten av fengsel som straffemetode. Fengselet skulle, i motsetning til tortur og henrettelse, være en straff som skulle endre mennesket til det bedre. Det var ikke lenger menneskets kropp som skulle straffes, men menneskets sjel

(Ugelvik 2011a, 63). I boken «*Overvåkning og straff*» hevder Foucault (1999, 199) at fengselsstraffen har en dobbelt begrunnelse. På den ene siden begrunnes fengselsstraff med frihetsberøvelsen den innebærer. Gjennom fengselsstraffen fratras den innsatte tid, både fordi han har krenket sitt offer – men også fordi ugjerningen er en krenkelse mot samfunnet (Foucault 1999, 198). På den andre siden begrunnes fengselsstraffen med behovet for å forbedre og omdanne den innsatte (Foucault 1999, 199).

For at fengselsstraffen skal endre den innsatte til det bedre, må den innebære disiplinering (Foucault 1999, 198). Ifølge Foucault (1999, 123) er disiplin en maktform som består av et sett med teknikker for å gjøre individer føyelige. En tvinges inn i et system av disiplin, hvor målet er å gjøre individet til en lydige og effektiv aktør. Fengselet må derved fungere som et disiplinært apparat som påtar seg ansvar for alle aspekter ved individet – hans trening, atferd, arbeidsevne, moralske holdning, sinnstilstand – og denne disiplineringen må være uopphørlig for at den skal virke (Foucault 1977, 235 - 236). For at disiplinen skal påvirke den innsattes sjel, må han gjennom et kroppsregime hvor hans bevegelsesmønster kontrolleres og reguleres ned til minste detalj. Gjennom detaljstyrt disiplinering blir den innsattes kropp føyelig og slik skal føyelige kropper omformes fra et forbrytersk til et lovlydig subjekt (Ugelvik 2011a, 211).

Disiplinens første grep er innesperringen (Foucault 1999, 127). Dernest disiplineres innsatte gjennom en møysommelig inndeling av tid og rom (Foucault 1999; Ugelvik 2011a, 180). Alle innsatte har sin faste plass – sin egen celle (Foucault 1999, 128) og disse cellene er gjerne organisert i rekker. Slik kan de ansatte kontrollere og holde oversikt over enhver innsatt til enhver tid (Foucault 1999, 132). Fengselet regulerer den innsattes tid gjennom å bestemme når han skal sove og når han skal være våken, når han skal spise og hvor lenge han kan sitte til bords, når han skal hvile og når han skal arbeide (Foucault 1999, 202). Fengselsstraffen griper inn på alle livets områder (Ugelvik 2011a, 180) og fungerer som den mest intensive formen for disiplinering, hvor all atferd er strengt regulert (Foucault 1999, 252).

Det absolutte, perfekte, disiplinære apparat gjør det mulig å se alt, hele tiden (Foucault 1999, 154). Med Jeremy Bentham's panopticon som utgangspunkt, beskriver Foucault hvordan arkitektonisk struktur kan sikre kontinuerlig overvåkning. Den panoptiske hovedvirkningen ligger i de innsattes viten om at de hele tiden er under overvåkning – uten at de egentlig vet når de faktisk blir sett (Foucault 1999, 175). Gjennom slik permanent overvåkning skaper og opprettholder fengselets struktur selvdisciplineringen blant de innsatte (Jacobsen 2018, 61).

Det panoptiske fengsel skiller det å se fra det å bli sett, fordi den innsatte er fullstendig synlig, uten at han noen gang selv får se – den ansatte ser alt, uten noen gang selv å bli sett. Makten er således synlig og ukontrollerbar på samme tid. Synlig fordi den innsatte har utsikt mot sentraltårnet der overvåkningen skjer, ukontrollerbar fordi han aldri vet om han blir sett, men sikker på at han alltid vil kunne bli det (Foucault 1999, 176). Panopticonets arkitektur gjør det således mulig å samtidig redusere antallet som utøver makt samt øke antallet makten utøves på. Dette fører til en perfektjonering av maktutøvelsen (Foucault 1999, 179).

3.4 Arkitektur og ideologi

Fengslers arkitektoniske utforming har hatt vesentlig betydning i mange år. Som nevnt innledningsvis henger arkitektur og ideologi, holdninger og tankesett tett sammen. Alle bygninger representerer et sett med sosiale holdninger. Holdningene sier noe om målet med bygget, klientens, pasientens eller den innsattes status samt hva som forventes av ham eller henne. Et fysisk miljø kan ifølge Spivack (1984, 88) sees som en sosial og kulturell gjenstand som kommuniserer noe om de eller den som bruker det. Fransson, Giofré og Johnsen ser på fengselsarkitektur som bygninger og fysiske installasjoner, men også som sosiale konstruksjoner og mentale bilder. Hvordan vi bygger og organiserer våre fengsler uttrykker hvordan vi forstår mennesker og deres behov (Fransson, Giofré og Johnsen. 2018, 24).

Ifølge den norske filosofen Dag Østerberg (1998) har arkitektur å gjøre med forholdet mellom det materielle og det sosiale. Sosiale relasjoner og menneskelige reaksjoner etterlater seg fotspor i materialiteten (sitert i Fransson, Giofré og Johnsen 2018, 23-24). Denne forståelsen av fengselsarkitektur trekker oppmerksomheten mot hvordan arkitektur lever, hvordan den snakker til mennesker og påvirker kropper, og hvordan arkitektur, fengselsartefakter og mennesker smelter sammen og skaper krefter som produserer energier og atmosfærer i fengselet (Deleuze og Guattari 1987, sitert i Fransson, Giofré og Johnsen 2018, 24).

Arkitekturen er aldri nøytral, den finnes overalt og utøver makt. Generelt kan arkitektur forstås som et resultat av en rekke ønsker – for ly, sikkerhet, privatliv, kontroll og status, identitet og omdømme (Dovey 2013, 133-134 sitert i Fransson, Giofré og Johnsen 2018, 24) – og et sted for plage der straff finner sted (Christie 1982, sitert i Fransson, Giofré og Johnsen. 2018, 24).

Markus (1994) og Fridhov og Grøning (2018) forklarer hvordan ideologiene bak, og målene med, fengselsstraff kan sees gjennom arkitekturens utvikling. Markus (1994, 16) tar utgangspunkt i en rekke fengsler fra de siste to århundrene, mens Fridhov og Grøning (2018, 269) ser på fire norske fengsler bygget i perioden 1851 til 2010. Fengsler arkitektoniske utforming henger tett sammen med bygningens tiltenkte formål (Fridhov og Grøning 2018, 272) og til tross for at fengslene opp igjennom har svært ulike uttrykk har alle blitt til i tro om at arkitekturen kan brukes som et verktøy til å implementere gjeldende straffeideologi (Fridhov og Grøning 2018, 281). Straff og beskyttelse, arbeid og terapi har alle vært mål bak fengselsarkitekturen (Markus 1994; Fridhov og Grøning 2018). Da målet var straff og beskyttelse ble kriminelle sett på som mennesker uten moral, kunnskap eller ferdigheter. Derfor bar fengselsarkitekturen preg av et mål om total isolasjon (Brottveit 2018, 207). Denne isolasjonen ble sett på som det viktigste virkemiddelet for å fremkalle refleksjon og endring, samtidig som isoleringen skulle ha en terapeutisk effekt (Spens 1994, 8) samt gjøre de om til sosialt nyttige mennesker (Brottveit 2018, 207). Et skifte i denne tenkningen har gjort at fengsler nå bygges med et ønske om at de innsatte skal inngå i sosiale samspill med hverandre, og med nettverket på utsiden (Fridhov og Grøning 2018, 282).

Oppsummert kan en si at arkitekturen opp gjennom historien har vært ment å formidle et budskap om fengselsstraffens art, straffemyndighetenes mål og teknikker, samt statens makt til å straffe (Moran og Jewkes 2015, 174 – 176). Samtidig har arkitektur også innflytelse på forholdet mellom rom, mening og makt og dette er med på å forme den levde erfaringen av å sitte i fengsel (Moran og Jewkes 2015, 176).

3.4.1 Arkitektur som produsent av atferdsforventninger

Fengsler skal, i tillegg til å uttrykke samfunnsbærende normer, også påvirke de innsatte med disse normene. Ifølge den tyske filosofen Gernot Böhme brukes arkitektur som et forsøk på å regulere menneskelig atferd (Jørgensen og Broch 2018, 7). Opplevelsen av de fysiske omgivelsene skaper en helt konkret, kroppslig erfaring fordi vi påvirkes – både affektivt og kroppslig – av omgivelsene våre (Jørgensen og Broch 2018, 10). Arkitektur skal derved ikke kun bedømmes ut fra dens bruks – og bytteverdi, men også ut fra dens iscenesettelsesverdi. Böhme illustrerer hvordan arkitektur både kan kommunisere noe utad samtidig som den skaper en viss stemning innad, ved å peke på hvordan kafeer, kjøpesentre og bokhandlere benytter ulike farger, materialer, lyd og lys for å oppnå en ønsket atmosfære. En bokhandel som bruker varmt lys og rustikke møbler skaper en atmosfære som gjør det fristende for

forbrukeren å «snuse rundt og henge ud» (Jørgensen og Broch 2018, 10), mens en bokhandel med neonlys og utstrakt bruk av materialer som glass, stål og krom uttrykker beslutsomhet og effektivitet. Ulik design gir således ulik atferd. Gjennom arkitektoniske virkemidler iscenesettes rommet - dette skaper bestemte stemninger som igjen øker sannsynligheten for visse former for atferd (Jørgensen og Broch 2018, 11).

I likhet med Böhme hevder Spivack (1984) at alle mennesker påvirkes av arkitektur. Dette fordi ethvert rom og enhver bygning har en slags personlighet som uttrykker noe til de som oppholder seg der. Bygninger og rom uttrykker både noe om hva institusjonen – men også samfunnet som helhet mener om dem. I siste instans vil de som oppholder seg i bygningen, eller i rommet, internalisere disse meningene og handle på bakgrunn av dem (Spivack 1984). Spens (1994, 11) forklarer hvordan arkitektur, design og innredning kommuniserer ut ulike atferdsforventninger. Et fengsels utforming – som gitter foran vinduene, murvegger, harde gulv, triste farger, møbler som er boltret fast og som er umulige å ødelegge – betegnes ifølge Spivack som «hard» arkitektur. Når fengsler rundt om i verden er designet til å være harde, restriktive og stygge – støtter dette opp om et syn på fangene som farlige ‘andre’ (Jewkes 2018, 334). Dette fordi slik type arkitektur sier noe om at det forventes hærverk og voldelig, aggressiv atferd (Spens 1994, 11), ødelegger de innsattes selvfølelse og påvirker visse typer identiteter (Spivack 1984). Videre kan det sees som et uttrykk for mistillit, som en stadig påminnelse om at de er en voldsrisiko og en fare for omgivelsene (James 2018, 153). Dersom fengsler heller kommuniserer positive egenskaper, vil arkitekturen i seg selv utfordre de kulturelle stereotypene om hva et fengsel er – og gjennom dette – hvem fangene er (Jewkes 2018, 334).

3.5 Humanisme og normalitet i fengsel

To av flere viktige mål med straffegjennomføring i Norge i dag, er humanisme og normalisering (Justis- og politidepartementet 2008, 19). Dette bygger på idealer som setter individet i sentrum, og som fokuserer på deres verdighet, uavhengighet og ukrenkelighet (Brottveit 2018, 201). At vi i dag er mer opptatt av å fremme et positivt miljø innad i fengsler beror på en tanke om at miljøet rundt innsatte bør være proaktivt heller enn reaktivt (Spens 1994, 11).

Som nevnt overfor vil «hard» arkitektur kommunisere ut forventninger om at den innsatte er voldelig, aggressiv og en fare for omgivelsene. Gjennom disse forventningene skapes og opprettholdes spenninger blant de innsatte, hevder Spens (1994, 11). Dersom dette derimot erstattes med et mykere miljø – herunder mer lys, større vinduer, varme, dempede og kontrasterende farger, lette og løse møbler – kommuniserer miljøet noe om normalitet og humanitet. Et slikt miljø vil dessuten skape en mer kommunikativ setting, og redusere spenninger. For at fengsler skal være humanistiske, krever de at vi ser menneskene som oppholder seg der som komplekse, fungerende individer som utvikler seg i samspill med andre (Jewkes 2018, 328).

Når fengsler skal tegnes og designes, bør målet være å få de til å se og oppleves så normale ut som mulig (Spens 1994, 11; Johnston 2000, 160). For å få til dette må det fysiske miljøet sørge for å være stimulerende og humant gjennom gode planløsninger og variert bruk av farger og materialer (Johnston 2000, 162). Viktigheten av at fengselsmiljøer oppleves så normalt som mulig, fremholdes også av Spivack (1984, 19) idet han beskriver hvordan sensoriske tap kan ha konsekvenser for evnen til å fokusere utover. «Vi lever i en verden av visuell kompleksitet», og det gjør oss i stand til å filtrere bort det vi finner irrelevant og uinteressant (Spivack 1984, 19). Dersom fengsler designes helt sterilt og uten visuelle inntrykk, fratras en de sensoriske stimuliene som en hele tiden utsettes for på utsiden.

Et av tiltakene mot å oppnå normalisering i fengsler er det Johnsen (2018, 74) kaller «å bringe utsiden inn». Rehabiliteringsfokuset, særlig i norsk kriminalomsorg, knyttes ofte opp mot fritid. Flere aktivitetstilbud, god tilrettelegging og nærheten til natur trekkes frem som viktige komponenter i å nå dette målet. Å bringe utsiden inn handler for Johnsen (2018, 74) om å konstruere rom inne i fengselet som letter de innsattes bevegelsesfrihet og som gjør det mulig for de innsatte å delta i aktiviteter av samme grunn som de på utsiden – for å påvirke og å bli påvirket, oppleve velvære og helsemessige goder (Johnsen 2018, 81). Dette kan sees i sammenheng med det Brottveit (2018, 208) skriver om hvordan vi i dag konstruerer fengsler med intensjonen om å imøtekomme et vanlig dagligliv. I et vanlig dagligliv forlater en hjemmet når en skal på skole eller jobb, og en må forflytte seg utendørs (Fridhov og Grøning 2018, 280). Slike tiltak, som er ment å sørge for at livet på innsiden ligner hverdagen på utsiden, er med på å forberede den innsatte på livet etter endt soning (Brottveit 2018, 208).

3.6 En rehabiliterende arkitektur?

For at fengselstilværelsen skal – så langt det lar seg gjøre – ligne et vanlig dagligliv, får alle innsatte mulighet til å gå på skole eller drive meningsfylt arbeid. Skole og arbeid skal, sammen med ulike terapeutiske tilbud virke rehabiliterende på den innsatte. Men også slike tjenester påvirkes av fengselets arkitektur. St. John og medarbeidere (2019, 748) påpeker i en amerikansk undersøkelse gjort i 2016 – 2017, at hvordan fengslers omgivelser, strukturelle organisering og beliggenhet har innflytelse på tjenestenes resultater og effektivitet. Dette understrekes av Brottveit (2018, 202) når hun hevder at mennesker er i konstant dialog med det fysiske miljøet vi omgir oss med. Dårlige omgivelser – som høyt støynivå og ubehagelige temperaturer – vil ha negativ påvirkning på den innsattes humør, produktivitet og oppmerksomhet. Dette kan videre få konsekvenser for engasjementet og læringsutbytte blant de innsatte (St. John et al. 2019, 763). Mer dagslys, lysere farger og mindre gitter viser seg å gi nedgang i antisosial atferd (St. John et al. 2019, 753).

Det fysiske miljøet, den strukturelle organiseringen og fengselets interne sammensetning av rom og møbler påvirker mulighetene for rehabilitering gjennom sosial interaksjon (Spivack 1984, 89; St. John et al. 2019, 751). Dette underbygges av Spens (1994, 11) som forklarer at fengslets arkitektoniske uttrykk også har betydning for forholdet mellom ansatte og innsatte. Fysiske barrierer som gitter og sikkerhetsporter gjør fengselsbetjenten til en «turn-key», og oppgavene deres består i stor grad av å låse de innsatte ut og inn (Spens 1994, 11). Slike fysiske barrierer designes for å sikre at fengselsbetjentene evner å kontrollere de innsattes bevegelser til enhver tid, og er således et nødvendig aspekt ved fengselet. Samtidig kan den høye sikkerheten virke mot sin hensikt; i stedet for å fokusere på rehabilitering fører den høye sikkerheten til at den innsatte forblir i rollen som en person en ikke har tillit til og som må kontrolleres (James 2018, 153).

Åpnere rom, uten altfor mange slike fysiske barrierer, skaper det Johnston (2000, 153) kaller «barrierefritt tilsyn», hvilket gir større og flere muligheter for samhandling mellom fengselsbetjentene og de innsatte (Spens 1994; Johnston 2000). Verdige miljøer, som gir større bevegelsesfrihet (Johnston 2000, 160), åpner opp for samhandling og endring og vil slik kunne fremme rehabilitering og reintegrering i samfunnet (Spens 1994, 11). I forlengelsen av dette hevder Moran og Jewkes (2015, 176) at fengselsregimer som tilrettelegger for gode relasjoner mellom ansatte og innsatte, som gir rom og mulighet for en

rekke ulike aktiviteter, og som tilbyr tilfredsstillende arbeids- og levekår sees på som de «sunneste» fengslene.

Mange hevder at nærheten til natur og landlige omgivelser har positiv innflytelse på innsattes rehabilitering fordi slike forhold virker beroligende på den innsatte (St. John et al. 2019, 760). Samtidig kan fengselets beliggenhet ha negative konsekvenser for den sosiale avstanden mellom den innsatte og den uskyldige. Stor sosial avstand er uheldig i rehabiliteringsøyemed, hevder St. John og medarbeidere (2019, 751). Dette forklares med at innsattes prososiale endring skapes gjennom opplevelsen av personlig støtte og underbygges av studier som viser at innsatte som evner å opprettholde sosiale bånd med nettverket på utsiden har lavere sannsynlighet for kriminelt tilbakefall (St. John et al. 2019, 765). Slik støtte vanskeliggjøres når fengsler bygges langt utenfor allfarvei (St. John et al. 2019, 751). Kortere avstand mellom fengsel og samfunn gjør det enklere for pårørende å besøke, samtidig som dikotomien mellom «oss» og «dem» mykes opp (St. John et al. 2019, 765).

3.7 Noen kritiske betraktninger ...

Som nevnt innledningsvis i dette kapittelet, er det mye litteratur som fremholder de positive virkningene av «god» arkitektur. Samtidig eksisterer det også et perspektiv der arkitekturen ikke anses for å være utelukkende positiv, ei heller av så stor betydning som det fremkommer i enkelte bidrag. Brottveit (2018, 208) har, gjennom møter med en innsatt i Halden fengsel, fått et nytt perspektiv på hvordan straff, smerte og arkitektur er sammenvevd. Komfort og moderne fengselsdesign er ikke nødvendigvis synonymt med en human soning hevder hun (Brottveit 2018, 208). I møter med den innsatte fremkommer det at straff gjennomsyrrer alle sider ved fengselslivet, og fremstår som en uforutsigbar, subjektiv og eksistensiell opplevelse, som påvirker fangene i øyeblikket. Det «luksuriøse» fengselsmiljøet forsterker opplevelsen av straff som smerte. Dette forsterkes videre av begrensede muligheter for å bevege seg fritt i og utenfor fengselet (Brottveit 2018, 219 – 220).

Hammerlin (2018) er også noe skeptisk til hvorvidt fengselsarkitekturen er av så stor betydning som det noen steder hevdes at den har. Et fengsel er mistillit satt i system. Fengselets topografi, reguleringer, interiør og arkitektur er blant flere ting ved et fengsel som uttrykker denne mistilliten (Hammerlin 2018, 255). Fengselsinstitusjonen skaper både sosial og materiell avstand mellom de som er innenfor – og de som er utenfor – murene (Hammerlin

2018, 258). Humanisme og normalisme er begreper som holdes frem som viktige i norsk kriminalomsorg. Men ifølge Hammerlin (2018, 258) er det ikke gitt at tvangsinstitusjoner som for eksempel fengsel ivaretar kravene som må oppfylles for å møte og behandle mennesker på en humanistisk måte. Forutsetningene for et humanistisk menneskesyn er at alle har sin egenverdi, er uavhengige og skal ha frihet til å forme sine egne liv. Humanisme fordrer anerkjennelse, respekt og toleranse og setter menneskeverdet i sentrum (Hammerlin 2018, 258).

Normalitet og normalitetsprinsippet har vært spesielt viktige begreper for kriminalitets- og rehabiliteringsideologien i Norden. Ifølge Hammerlin (2018, 260) er disse definisjonene uklare. Er det den innsatte selv – eller er det fengselsforholdene – som må normaliseres? Til tross for intensjonen om normaliserte sosiale og materielle forhold, og en ledelse og ansatte med humanitære idealer, hindres slike intensjoner av strenge politiske, økonomiske og sentralt rettede, sikkerhetskrav. Det moderne fengselets materielle struktur og interiør viser at moderne design ikke demper følelsen av å være fengslet. Fengselets vesentlige totalitære elementer er heller ikke svekket – tvert imot kan det totalitære ved fengsler faktisk fremheves gjennom både synlige og ikke synlige strukturer. Et fengsel er like fremt et fengsel selv om arkitekturen er «god» (Hammerlin 2018, 262; K 2018).

I dette kapitlet har jeg presentert en rekke teoretiske bidrag. Dette er bidrag som har betydning for, og som vil anvendes i oppgavens analysekapittel. Frihet, materialitet, autonomi og sikkerhet er hovedelementer i analysen, og må derfor sees i lys av – og i sammenheng med – de bidragene jeg her har presentert.

4.0 Metode

I dette kapittelet vil det redegjøres for hvilke metodiske verktøy som er brukt i dette forskningsprosjektet. Valg av metodisk tilnærming henger sammen med forskningsspørsmål og formålet med studien (Bukve 2016, 80). Det viktigste skillet i samfunnsvitenskapelig forskning går mellom kvalitative og kvantitative metoder (Halvorsen 2008, 128). Hvilke data man får avhenger av metoden, og er således et viktig valg forskeren må ta før prosjektet settes i gang. Kvantitative metoder gir målbare data og uttrykkes i tall, mens kvalitative metoder gir «mykdata», altså data som sier noe om personer og situasjoner, og uttrykkes i tekst (Halvorsen 2008, 128).

Med dette prosjektet ønsker jeg å undersøke betydningen av fengselsarkitektur for normalitetsprinsippet. Kvale og Brinkmann (2015, 135) fremholder at valg av forskningsmetode bør harmonere med det aktuelle forskningstema. Forskningsspørsmålet som danner utgangspunkt for mitt prosjekt, skal derfor besvares ved hjelp av kvalitativ metode, herunder forskningsintervjuer. I den forbindelse er rekruttering og utvalg viktige elementer ved metoden, og får betydning for gjennomføring av datainnsamlingen. Spørsmål knyttet til vitenskapelig kvalitet blir også presentert, herunder kravene til reliabilitet og validitet. I all forskning spiller etikk en viktig rolle, og derfor drøftes det ulike etiske overveielser som har gjort seg gjeldende i min studie. Avslutningsvis følger en gjennomgang av hvordan analysen har foregått, samt refleksjoner knyttet til forskningsprosessen.

4.1 Metodisk tilnærming

Målet med et intervju er å samle inn omfattende informasjon om opplevelser av menneskers livssituasjon (Thagaard 2002, 83). Når temaet er ulike aspekter av menneskelig erfaring og når en vil forstå verden sett fra intervjupersonens side, bør vi benytte oss av kvalitative forskningsintervju (Kvale og Brinkmann 2015, 20; 135). For å få tilgang på kunnskap om fengselshverdagen, betydningen av fengselsarkitekturen og hvorvidt denne gir rom for normalitet og resosialisering anså jeg det som hensiktsmessig å snakke med de innsatte selv. Derfor består mine informanter av innsatte i Halden fengsel.

Intervjuene jeg utførte var semistrukturerte. Semistrukturerte intervjuer brukes gjerne når temaer fra dagliglivet skal forstås ut fra intervjupersonens egne perspektiver. Denne intervjuformen ligner en vanlig samtale, men i motsetning til dagligsamtaler har semistrukturerte intervju et formål. Intervjuet var verken en åpen samtale eller en lukket

spørreskjemasamtale, men ble utført i overensstemmelse med en intervjuguide med bestemte temaer og som også inneholdt forslag til spørsmål (Kvale og Brinkmann 2015, 46). At intervjuguiden var delt opp i ulike temaer gjorde det enklere både for meg og for informanten å holde orden på spørsmålene. Dessuten ga det rammer for tematikken (Tjora 2013, 134).

Med semistrukturerte intervjuer søker man å innhente beskrivelser av informantens livsverden gjennom å fortolke betydningen av de fenomenene informanten beskriver. Slike intervjuer består av ulike temaer som skal dekkes i løpet av samtalen, men intervjueren er åpen for endringer underveis slik at informanten gis anledning til å fortelle og beskrive på sin måte (Kvale og Brinkmann 2015, 156-157). Å finne en balanse mellom å få de til å snakke om de temaene jeg var opptatt av uten å styre samtalen for mye, var vanskeligere enn først antatt. Alle mine informanter var svært snakkesalige og hadde mye de gjerne skulle ha sagt. Derfor hendte det flere ganger at historiene deres ble lange og utbroderende, uten at alt som ble sagt var svar på spørsmålene jeg stilte. Likevel opplevde jeg at de ønsket å svare på spørsmålene jeg hadde, og hentet seg ofte inn igjen.

Å oppnå forståelse for de situasjonene og opplevelsene som blir beskrevet i en intervjusituasjon forutsetter fortolkning (Thagaard 2002, 13). Å fortolke betydningen av de fenomenene som blir beskrevet avhenger av forskerens tolkning og forforståelse (Thagaard 2002, 20). Ifølge Tjora (2013, 203) kan ikke fullstendig nøytralitet eksistere i kvalitativ forskning. Forskingen er således ikke nøytral, men preget av min egen forforståelse. Det vil være nærmest umulig å gå inn i en intervjusituasjon helt forutsetningsløst og objektivt. Derfor vil det være særlig viktig å gjøre rede for hvordan ens egen posisjon kan prege forskningsarbeidet (Tjora 2013, 203). Min forforståelse er preget av at jeg er student, og i kraft av det har lest meg gjennom mang en artikkel om fengsel, straff og dets påvirkning på mennesket. Oppgavens overordnede mål er likevel å få frem de innsattes perspektiver, erfaringer og opplevelser av fengselets fysiske utforming, og metodevalget tas i henhold til dette målet.

4.2 Rekruttering

Før en eventuell rekrutteringsprosess må prosjektet godkjennes i flere instanser. Jeg sendte derfor inn søknad om godkjenning til kriminalomsorgen region øst og deretter til Norsk senter for forskningsdata (NSD). I søknaden til kriminalomsorgen listet jeg opp ulike alternativer til rekrutteringsmåter; 1) informasjonsskrivet henges opp i fengslet slik at de innsatte selv kan

lese om prosjektet, og melde seg dersom det er av interesse for dem, 2) informasjonsskrivet deles personlig ut til et bestemt antall innsatte, som deretter kan melde seg, og 3) en kontaktperson i fengselet med løpende kontakt med innsatte spør på mine vegne om de ønsker å delta.

I vedtaket om godkjenning fra kriminalomsorgen fikk jeg oppnevnt en kontaktperson i Halden fengsel. I dialog med denne kontaktpersonen ble vi enige om at han skulle kontakte innsatte for meg, og høre med dem hvorvidt de ønsket å stille til intervju. Målet var i utgangspunktet at kontaktpersonen skulle finne 3 – 4 informanter. De siste informantene ønsket kontaktpersonen at jeg skulle rekruttere selv, gjennom å informere om prosjektet på ulike møter og workshops. Dette gikk vi imidlertid bort fra underveis, og kontaktpersonen rekrutterte seks av informantene på forhånd og satt opp møtetidspunkt på dager som passet både for fengselet, de innsatte og for meg. I tillegg ble ytterligere én informant rekruttert i gangene i fengslet, hvor jeg fikk anledning til å presentere prosjektet mitt før han bestemte seg for å delta.

Rekruttering gjennom kontaktperson kan være problematisk med hensyn til seleksjon. Jeg har ikke selv vært med på utvelgelsen av informantene, og kan derfor heller ikke vite sikkert hva som har vært bakgrunnen for kontaktpersonens rekruttering ei heller hvor mye informasjon de rekrutterte har fått, både om prosjektets tema men også om rammene for prosjektet (herunder frivillighet, samtykke etc.) på forhånd. Kontaktpersonen har vært selektiv med hensyn til hvilke informanter mitt utvalg består av, og rekrutteringen ble påvirket av hans forhold til de innsatte. Det å få tilbud om å snakke med noen utenfra, kan for noen være et positivt tilskudd i en ellers vanlig hverdag. Derfor skal man heller ikke tilby innsatte i fengsel noe man senere må frata dem. Dette kunne ha skjedd dersom vi hadde valgt å bruke min førstnevnte rekrutteringsmåte (henge opp informasjonsskriv rundt omkring i fengslet). I en slik situasjon kunne det ha skjedd at mange ønsket å delta, og at vi dermed hadde vært nødt til å velge ut noen og velge bort andre. Dette unngikk vi ved at kontaktpersonen rekrutterte selv.

4.3 Utvalg

Hva man skal studere og hvem man skal intervjuer henger naturlig sammen og avhenger av hverandre. At arkitektur og design har betydning, er dokumentert blant pasienter innenfor helsesektoren. Betydningen av fengselsarkitektur- og design er derimot ikke like godt dokumentert hva gjelder de innsatte selv. For å få innblikk i hvordan innsatte selv opplever

arkitektur og design var jeg nødt til å intervju personer som faktisk sitter fengslet og som omgir seg med fengselsarkitektur og fengselsdesign på daglig basis. Dette kalles strategisk utvalg, hvilket innebærer at forskeren velger informanter med opplevelser, erfaringer eller egenskaper som er strategiske i forhold til problemstillingen (Thagaard 2002, 53).

For at mine informanter skulle være i stand til å snakke om temaet for mitt prosjekt måtte de oppfylle to krav. For det første måtte de være innsatt i Halden fengsel, og for det andre måtte de allerede ha sonet en viss periode slik at fengselshverdagen faktisk opplevdes som hverdag, og ikke som noe helt nytt. Utover dette spilte ingen andre karakteristika noen rolle for prosjektet. I Halden fengsel er det tre ulike avdelinger. Avdeling A er en mottaksavdeling, avdeling B og C er langtidsavdelinger. I dialog med kontaktpersonen falt det seg naturlig å velge avdeling B og C, slik at jeg var sikker på at utvalget bestod av innsatte som var mer «vant» med fengselshverdagen enn de nyankomne på avdeling A.

Underveis i prosjektet ble det også klart for meg at jeg hadde et krav nummer tre til utvalget. Jeg ønsket at informantene i mitt utvalg skulle beherske norsk. Hvorvidt de var etnisk norske eller ei var ikke av betydning, men de måtte være norsktalende. Dette av hensyn til selve intervjusituasjonen - jeg ønsket å få til gode samtaler, og var redd bruk av engelsk ville stå i veien for flyten underveis i intervjuet og at det skulle oppstå språklige misforståelser. I tillegg ønsket jeg å unngå arbeidet med å oversette intervjuene i ettertid, ettersom transkriberingen i seg selv er en tidkrevende oppgave. Det viste seg imidlertid at også kontaktpersonen valgte ut informanter basert på flere kriterier enn de tre jeg hadde listet opp. Fordi kontaktpersonen har god kjennskap til de fleste innsatte i Halden fengsel valgte han ut personer som han visste var forholdsvis lette å prate med og som han trodde hadde mye på hjertet. I tillegg hadde flere av informantene sonet i andre fengsler tidligere, slik at de hadde et sammenligningsgrunnlag når jeg skulle spørre spesifikt opp mot Halden fengsel. Dessuten består utvalget av informanter som kontaktpersonen antok hadde litt ulike syn på fengselet.

Et slikt utvalg ligner mye på den strategiske utvalgsmetoden som Grønmo (2016, 116) kaller utvelging ved selvseleksjon. Forutsetningene for et slikt utvalg er en strategisk vurdering av hvor og hvordan invitasjon til deltakelse spres, og det gir muligheter for utvelging av informanter som har mye informasjon og evne til å formidle den. Begrensninger ved et slikt utvalg er blant annet overrepresentasjon av interesserte, motiverte og utadvendte informanter (Grønmo 2016, 115). På den ene siden gjør en slik utvelgingsprosess det mulig å innhente

store mengder data, fordi utvalget var snakkesalige og enkle å få i tale uten at jeg på noen måte måtte dra informasjon ut av dem. På den andre siden kan en slik seleksjonsprosess være problematisk både fordi seleksjonen er styrt av de som har makt innad i fengselet, og også fordi muligheten til selvbestemmelse begrenses i kraft av å være fengslet. Dette er alltid et element i fengselsforskning der seleksjonsprosessen vanskelig gjennomføres uten at den styres av overordnede.

4.4 Gjennomføring av intervjuene

Det er flere måter å registrere intervjuer på. En kan notere underveis, filme intervjuet, bruke hukommelsen eller ta lydopptak. Sistnevnte er vanligst (Kvale og Brinkmann 2015, 205), og ble mitt foretrukne registreringsverktøy. Dette måtte registreres i forkant (for å få den med gjennom sikkerhetskontrollen), og jeg spurte alle mine informanter i forkant av intervjuet om de synes det var i orden at jeg tok opp samtalen. Samtlige synes dette var helt greit. Bruk av lydopptaker gjorde at jeg i større grad kunne være til stede i intervjuet, uten å måtte konsentrere meg om å skrive ned alt som ble sagt. Dessuten ble både pauser, tonefall og ordbruk registrert slik det fremgikk av intervjuet (Kvale og Brinkmann 2015, 205). Ved siden av lydopptaker hadde jeg notatbok og penn, slik at jeg kunne notere ned kroppsspråk eller andre ting som ikke ble fanget opp av lyd. Dersom jeg hadde spørsmål underveis, kunne jeg også notere dette ned for ikke å avbryte midt i informantens historie. Bruk av notatbok og penn ble dog ikke brukt under intervjuene da det ikke var nødvendig å notere ned noe.

Intervjuets lengde ble på forhånd satt til et sted mellom 20 – 60 minutter avhengig av lengden på svarene jeg fikk av den enkelte. Intervjuene hadde en lengde på 45 – 65 minutter, bortsett fra ett som måtte avbrytes etter ca. 20 minutter på grunn av et annet møte. Hensikten var å møtes igjen etter at jeg hadde gjennomført de neste intervjuene, men dette lot seg ikke gjøre på grunn av innlåsing. Fire av intervjuene ble gjort på et kontorlignende værelse i ett av fengselets yrkesbygg, ett ble gjort inne på et kontor i det samme yrkesbygget mens de to siste intervjuene ble gjennomført på avdelingen der de to sonet – ett på felleskjøkkenet og ett på et kontor. I alle syv tilfellene satt informanten og jeg alene. Innimellom banket enten en vakt eller kontaktpersonen på døren og spurte om alt gikk fint og minnet oss på tiden.

4.4.1 Intervjuguide

En av de viktigste forberedelsene før en skal gå i gang med intervjuer er å utforme en intervjuguide (Grønmo 2016, 168). Intervjuguiden bør skissere hvordan intervjuet skal gjennomføres, med hovedvekt på hvilke temaer som skal tas opp underveis. Intervjuguiden skal fungere som et verktøy for å løse både forsker og informant gjennom intervjuet, og være spesifikk nok til at forskeren får den informasjonen som er nødvendig og relevant for studien (Grønmo 2016, 168; Kvale og Brinkmann 2015, 162). Min intervjuguide bestod av tre overordnede temaer. Det første temaet bestod av en del generelle spørsmål om hverdag og fritid. Ved å starte intervjuet med åpne, enkle spørsmål om informantens opplevelse av en helt vanlig dag opplevdes intervjusituasjonen som avslappet og trygg. Å la informantene snakke fritt om noe de er eksperter på (seg selv og egen hverdag) skapte en flyt fra starten som la grunnlaget for naturlige overganger til de resterende temaene.

De to overordnede temaene var design og arkitektur samt normalisering og resosialisering. Hensikten med spørsmål om design og arkitektur var å få de innsatte til å snakke om hvordan bygninger, innredning, fargevalg og nærhet til natur påvirket dem, og å finne ut av hvilken betydning slike arkitektoniske valg hadde for deres opplevelse av å sitte i fengsel. Målet med det siste temaet - normalisering og resosialisering - var å få de innsatte til å reflektere over hvordan de selv opplevde at fengselet tilrettela for livet etter endt soning og hvordan det påvirket dem å leve sammen med andre innsatte. Avslutningsvis fikk den innsatte muligheten til å tilføye noe dersom vedkommende hadde behov for det.

4.4.2 Transkribering

Transkribering handler om å omforme intervjuene fra muntlig til skriftlig form. Når datamateriale omformes til tekst, blir det enklere å strukturere dataene som igjen gjør analyseprosessen mer oversiktlig (Kvale og Brinkmann 2015, 206). Det finnes ingen universell form for transkripsjon av intervjuer, hevder Kvale og Brinkmann (2015, 208). Likevel bør man ta noen valg før man starter transkriberingen. Hvorvidt man skal transkribere ordrett, notere pauser, latter eller omforme intervjuet til en mer formell stil er noe man bør ta stilling til før man går i gang. I bearbeidingen av dataene mine transkriberte jeg ordrett det som ble sagt. Pauser og avbrytelser ble notert. Dersom enten informanten alene eller både han og jeg lo underveis, ble dette også dokumentert.

For å unngå misforståelser hørte jeg gjerne gjennom intervjuet én gang i et tempo som gjorde det mulig å skrive underveis uten å måtte ta for mange pauser. Etter første runde med transkribering hørte jeg deretter på intervjuet en gang til, men i normalt tempo. På den måten fikk jeg ryddet opp i transkripsjonene dersom jeg hadde misforstått noe, hoppet over noe eller gjengitt noe feil. I den første runden på samtlige intervjuer var det enkelte ord og uttrykk jeg ikke hørte ordentlig, eller som jeg ikke forstod. Dette markerte jeg ved å notere (*uklart*) der jeg ikke fikk med meg hva som ble sagt. I andre runde ble alle uklarhetene oppklart, og det viste seg gjerne at det var lydtempoet som gjorde utsagnene uklare – ikke informanten selv. Kvale og Brinkmann (2015, 212) poengterer at det sjelden lar seg gjøre å svare på hva en korrekt transkripsjon er. Det en kan, og bør spørre seg er heller hvilken nytte transkripsjonen har for din forskning. Fordi jeg var opptatt av informantenes egne opplevelser, tanker og refleksjoner rundt arkitektur, normalisering og resosialisering, var det også naturlig å transkribere det som ble sagt så korrekt som mulig. Dette for å få tilgang til det de faktisk synes og mener, og ikke mine tolkninger av det som ble sagt.

Til tross for at jeg så langt det gikk forsøkte å transkribere ordrett, var det likevel enkelte uttalelser jeg enten lot være å dokumentere, eller endret på underveis. Dette fordi transkripsjon også innebærer etiske spørsmål. Hensynet til anonymitet og konfidensialitet gikk foran hensynet til ordrett transkribering (Kvale og Brinkmann 2015, 213). For å sikre informanten mot å bli gjenkjent rettet jeg språkfeil underveis, uten at dette påvirket poenget informanten hadde. I enkelte tilfeller var det også flere av informantene som nevnte andre, tredjepersoner, ved navn. Disse utelot jeg også fra transkripsjonene for å sikre dem mot å bli utlevert (Kvale og Brinkmann 2015, 213).

4.4.3 utfordringer ved intervju som metode

I arbeidet med å lage intervjuguide forsøkte jeg å være bevisst på at spørsmålene skulle stilles på en måte som åpnet opp for refleksjoner. Det var ikke gitt at de innsatte hadde et bevisst forhold til arkitektur, og derfor var det viktig å stille så åpne spørsmål som mulig. En av de vanligste utfordringene ved intervju som metode er at kommunikasjonen mellom forsker og informant fungerer dårlig og at informanten ikke forstår hva forskeren ønsker (Grønmo 2016, 172). For å i best mulig grad sikre at informantene forstod hva jeg ønsket, begynte jeg hvert intervju med å forklare prosjektet mitt – både hva det handlet om, men også hvorfor jeg var interessert i det (Grønmo 2016, 171). Kommunikasjonen i intervjuene fungerte således godt, men jeg opplevde likevel at det var noe vanskelig å snakke om arkitektur. Dels fordi

arkitektur er et noe abstrakt tema og dels fordi det i møte med innsatte i fengsel opplevdes som noe banalt sammenlignet med deres liv og hverdag. I ettertid ser jeg at det er mange sider ved livet i fengsel som opptar innsatte i langt større grad enn selve arkitekturen.

Intervjusituasjonen var dessuten ganske ny for meg. Jeg er ikke en godt vant intervjuer med solid erfaring. Når informantene i tillegg representerer en sårbar gruppe med begrenset tilgang til mennesker utenfra, opplevde jeg det som vanskelig å avbryte dem i deres fortellinger. Noen av informantene hadde sterke historier knyttet til tidligere soningsforhold, og det opplevdes utfordrende å ikke la dem snakke ut om dette. Andre informanter hadde sine «fanesaker» og så på meg som et slags talerør ut til samfunnet. Underveis i intervjuene var det naturlig å la dem snakke ferdig, for så å peile oss mer direkte inn igjen på spesifikke temaer for prosjektet. Samtidig ser jeg i ettertid at enkelte av disse historiene ble noe lange, og at jeg kunne ha forholdt meg noe strengere til intervjuguidens temaer. Jeg tror dog at avbrytelser i slike fortellinger kunne ha ødelagt flyten vi tross alt hadde, og at jeg ville vært foruten en del gode poenger som fortellingene ledet til underveis.

4.5 Vitenskapelig kvalitet

Kvalitativ forskning innebærer fortolkning. Fortolkningens plass i kvalitative metoder skaper utfordringer for «grunnlaget for den kvalitative forskningens legitimitet», hevder Thagaard (2002, 21). Den kvalitative metoden gjør det vanskelig å kvantifisere både reliabilitet og validitet. Thagaard (2002, 21) mener videre at begrepene reliabilitet og validitet heller bør byttes til troverdighet og bekreftbarhet når vi snakker om kvaliteten i kvalitativ metode.

4.5.1 Reliabilitet/troverdighet

Ifølge Halvorsen (2008, 68) handler reliabilitet om i hvilken grad målingene er pålitelige. Dersom en studie har høy reliabilitet, betyr det at målinger gjort uavhengig av den opprinnelige målingen skal gi tilnærmet likt resultat. I en kvalitativ studie som dette, betyr det i praksis at en annen skal kunne stille de samme spørsmålene/snakke om de samme temaene som jeg gjorde i mine intervjuer, og få de samme svarene av informantene. Dette er det ingen garanti for. Semistrukturerte intervjuer åpner opp for muligheten til å kopiere deler av forskningen, samtidig som dens åpenhet for oppfølgingsspørsmål gjør det problematisk å kopiere hele studien. Bruker man derimot troverdighet som et kvalitetskrav forutsetter det en forståelse av at hele prosessen er refleksiv (Halvorsen 2008, 72). I min studie har jeg forsøkt å

skille mellom den informasjonen jeg har fått, og de vurderingene jeg har gjort. Dessuten har jeg vært bevisst hvilken betydning min forforståelse kan ha hatt for de dataene jeg endte opp med (Thagaard 2002, 170). Dette kan sies å styrke studiens troverdighet.

4.5.2 Validitet/bekreftbarhet

Validitet handler ifølge Kvale og Brinkmann (2015, 276) om hvorvidt metoden man bruker er egnet til å undersøke det formålet forskningen har. Dataen som samles inn skal være relevante for problemstillingen i prosjektet. Dette kan ikke måles empirisk, men bekreftes gjennom bruk av skjønn og argumentasjon (Halvorsen 2008, 67). Målet med min studie er å få innblikk i hvordan innsatte selv opplever betydningen av fengselets fysiske utforming og hvordan arkitekturen legger til rette for normalitet og resosialisering. Uten deres fortellinger ville det ha vært umulig å vite noe om disse opplevelsene, og således kan intervjumetoden sies å være godt egnet til å undersøke formålet for forskningen. Samtidig fremhever Thagaard (2002, 170) at validiteten, eller bekreftbarheten, handler om tolkningene forskeren gjør av dataene og hvilken forståelse forskeren sitter med underveis i prosjektet. Bekreftbarheten styrkes dersom andre studier viser den samme forståelsen. Utgangspunktet for denne oppgaven var mangelen på de innsattes perspektiv, hvilket gjør det vanskelig å vurdere hvorvidt denne studien er valid eller ikke. Dersom en ser mine funn opp mot det lille som dog eksisterer av andre innsattes perspektiver (se f.eks., John K. og Fridhov i *Prisons, Architecture and Humans*) kan en se en rekke likheter, og derved styrkes denne oppgavens bekreftbarhet.

4.6 Etiske overveielser

I mange situasjoner er forskning og etiske problemstillinger nært forbundet. I alle disse situasjonene spiller forskningsetikk en stor rolle, og det er derfor utviklet forskningsetiske retningslinjer for flere områder, deriblant samfunnsvitenskap, humaniora og jus (Materstvedt 2018, 153). Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora er utviklet slik at de forskningsetiske retningslinjene til enhver tid skal fungere som verktøy for ansvarlig og god forskning (NESH 2016, 4). De forskningsetiske retningslinjene legger en rekke føringer på forskerens arbeidsmetoder, og fungerer som en etisk rettesnor i arbeidet med kvalitativ forskning. Menneskeverd, personvern, samtykke, informasjonsplikt og konfidensialitet er noen av mange hensyn man må ta som forsker (NESH 2016). I noen tilfeller er det særlige hensyn som må tas. Det gjelder i situasjoner der forskning krever tilgang på utsatte og/eller sårbare grupper.

Mine informanter kan sies å være del av en utsatt/sårbar gruppe ettersom de sitter fengslet. Utfordringen ved å bruke innsatte som intervjupersoner er at forskning på og i fengsel kan overbelaste institusjonen og gi unødig belastning både for innsatte og ansatte i fengselet. I tillegg har mange innsatte lese- og språkvansker, psykiske utfordringer og rusproblemer. Dette må tas høyde for og hensyn til når en rekrutterer deltakere til forskningsprosjektet (Cappelen 2014). Samtidig er det viktig at innsatte i norske fengsler også får delta i forskning – særlig dersom det er sannsynlig at innsatte vil ha nytte av forskningen, dersom risikoen for uheldige konsekvenser er lav og dersom forskningen ikke lar seg gjennomføre på andre deler av befolkningen (Cappelen 2014).

Sannsynligheten for at jeg og min forskning overbelastet institusjonen og ga unødig belastning både for innsatte og ansatte i fengselet minskes gjennom søknadsprosessen og vedtaket om tillatelse til forskning fra kriminalomsorgen region øst. Samtidig var jeg, til tross for et ønske om å få intervju så tidlig som mulig, fleksibel på tidspunkter og stilte ingen krav til når de ulike intervjuene skulle finne sted, utover å uttrykke ett ønske om når jeg så for meg at intervjuene burde være i boks. Denne selvskapte fristen ble imidlertid noe utsatt da det i begynnelsen var noe vanskelig å få kontakt med kontaktpersonen, men dette skapte ingen problemer. Det overordnede temaet for intervjuene var fengselets fysiske utforming og hvordan de innsatte selv opplevde å leve på et såpass begrenset område som det et fengsel faktisk er. Fortellinger om egne opplevelser av, erfaringer med og meninger om hverdagslivet, får antagelig få konsekvenser for den som forteller. Dessuten ville det ikke ha vært mulig å få tilgang på slike fortellinger uten å få snakke med de innsatte selv. Summen av dette gjorde at jeg anså det som lite sannsynlig at deltakelse i denne studien ville medføre uheldige konsekvenser for mine informanter.

4.6.1 Informert samtykke

Når en forsker bruker innsatte i fengsel som kilde til informasjon skal en være seg bevisst hvilke etiske utfordringer det fører med seg. Særlig kan mulighetene til å innhente fritt og informert samtykke være noe mer utfordrende i fengsel enn på andre arenaer. Ifølge Cappelen (2014) bør det etterstrebes at prosjektets ledelse formidler informasjon om prosjektet, og ikke fengselsledelsen. Dette fordi mennesker som sitter fengslet har begrenset frihet og dette påvirker mulighetene for å gi fritt samtykke ettersom det ikke kan utelukkes med sikkerhet at de har følt seg presset til å delta. Kontaktpersonen og jeg ble enige om at han selv skulle formidle informasjon om prosjektet mitt til innsatte i fengselet ettersom han hadde løpende

kontakt med dem. Dette ble vurdert som det mest hensiktsmessige, ettersom det ikke «bare» er å holde en prosjektpresentasjon innad i et fengsel. De innsatte fikk deretter selv velge hvorvidt de ønsket å delta. Dersom de innsatte hadde spørsmål, skulle disse stilles til kontaktpersonen som så skulle videreformidle disse til meg.

Ettersom jeg ikke møtte informantene før intervjuet, var det viktig for meg å informere godt om prosjektet og hva jeg ønsket å få ut av intervjuet, før de skrev under på samtykkeskjema. Dessuten informerte jeg gjentatte ganger om at de når som helst kunne trekke seg fra deltakelsen uten at dette innebar konsekvenser for dem (NESH 2016, 15). De fire første informantene hadde ikke fått informasjonsskriv på forhånd. De hadde fått en kopi av prosjektbeskrivelsen, så de visste hva prosjektet innebar, men ikke hvilke rettigheter de hadde eller hvem som var ansvarlig for prosjektet. Derfor fikk alle tilbud om å lese gjennom informasjonsskrivet før vi startet i tillegg til at vi gikk gjennom skrevet sammen før de samtykket med underskrift. Alle fikk også muligheten til å ta med seg en kopi av informasjonsskrivet hvis de ønsket det.

4.6.2 Konfidensialitet

Ifølge NESH (2016, 16) plikter forskeren å behandle informasjon om personlige forhold konfidensielt. Personopplysninger skal aidentifiseres og ved publisering av forskningsmaterialet skal opplysningene være anonymiserte. Den eneste personlige opplysningen de innsatte ga meg var navn. Navnet deres var jeg avhengig av i forbindelse med underskrift på samtykkeskjemaene. Dessuten representerte de seg ved navn når vi møttes før intervjuet. Med unntak av underskriften på samtykkeskjema, benyttet jeg meg aldri av deres opprinnelige navn i behandlingen av dataene. Alle informantene fikk nummer under transkriberingen, og i analysen har jeg gitt de innsatte fiktive navn. Båndopptakeren samt samtykkeskjemaene ble oppbevart i låst skuffeseksjon hvor kun jeg hadde nøkkel.

Thagaard (2002, 199) hevder at man som forsker bør unnlate å beskrive informasjon om bosted, yrke og alder for å sikre at informanten ikke identifiseres på noen måte. I mitt tilfelle har alle informantene samme bosted. Dessuten er det nettopp bostedet som utgjør grunnlaget for oppgaven. Antallet informanter i denne oppgaven er dog så lite sammenlignet med hvor mange som sitter fengslet i Halden fengsel, at bostedet neppe virker identifiserende. Tidligere yrke og alder er karakteristika uten vesentlig betydning for mitt prosjekt, og er derved helt utelatt fra dataene. Verken de innsattes lovbrudd eller informasjon om tredjeperson ble tema

under intervjuene, og derved er det få ting som kan virke gjenkjennende for lesere av denne oppgaven. Noen av informantene ytret ønske om å få lese oppgaven når den er ferdig, og de vil nok kunne kjenne seg selv igjen. Dette anser jeg dog ikke som problematisk, ettersom det er de innsattes opplevelser jeg har vært ute etter å formidle. I et forskningsprosjekt som dette vil intervjuene enten være uttrykk for flere ulike historier, eller så vil hovedvekten av fortellingene være tilnærmet like. I denne studien er sistnevnte tilfellet, til tross for at de også preges av individuelle erfaringer og opplevelser.

4.6.3 Maktrelasjon mellom forsker og informant

Det er flere utfordringer en bør være obs på ved bruk av kvalitative forskningsintervju som metode. Kvale og Brinkmann (2015, 49) fremholder at forskningsintervju er en type samtale der kunnskap skapes i samspill mellom mennesker. I intervjusituasjonen påvirker jeg og intervjupersonen hverandre, og samspillet mellom oss kan være angstprovoserende og utløse forsvarsmekanismer. Jeg måtte derfor være oppmerksom på mulige etiske krenkelser av den intervjuedes personlige grenser (Kvale og Brinkmann 2015, 49). Kvalitative forskningsintervju som metode er dessuten avhengig av god kommunikasjon. Dersom kommunikasjonen mellom forsker og intervjuperson fungerer dårlig vil det kunne gi begrenset informasjonsutveksling og føre til misforståelser (Grønmo 2016, 172). Det kreves derfor at jeg som forsker, er åpen og tydelig i min kommunikasjon og etablerer tillit til og med mine intervjupersoner. Dessuten må jeg være bevisst på at mitt kroppsspråk og min fremtreden ikke stimulerer eller provoserer respondentene unødvendig. Det kan føre til at jeg påvirker svarene intervjupersonen gir, og kan således føre til feilaktige data (Grønmo 2016, 173).

Et forskningsintervju er dessuten en arena preget av et asymmetrisk maktforhold. Det er jeg, i kraft av min rolle som forsker, som definerer situasjonen og bestemmer temaet for intervjuet. Intervjuet er en slags enveisdialog, der intervjupersonen deler mye av sitt liv, uten at jeg deler noe særlig av mitt. Dessuten har jeg monopol på å fortolke det som blir sagt (Kvale og Brinkmann 2015, 51 – 52). Det er ikke nødvendigvis et mål å eliminere denne makten, men å anerkjenne at det er en maktrelasjon og være bevisst dette i intervjusituasjonen (Kvale og Brinkmann 2015, 53). Maktforholdet mellom mine informanter og meg bar nok mer preg av asymmetri enn jeg selv opplevde underveis. På mange måter føltes det som om det var informantene som satt med makten, ettersom jeg var overgitt det de hadde å fortelle meg. Samtidig er det vesentlige ting ved min tilstedeværelse i fengselet som i seg selv bar preg av

et skjevt maktforhold. Det mest åpenbare ved dette er jo selvsagt at jeg kunne reise meg for å gå derfra – når og hvor jeg ville. Det andre var at jeg bar på alarm, som ved enhver igangsettelse ville ført til at flere betjenter ville ha kommet løpende.

Dessuten hadde jeg makt i form av at jeg definerte rammene for intervjuet og for temaene vi skulle snakke om. Gjennom å la informantene periodevis snakke uavbrutt, uten så mye innspill og avbrytelser fra min side, ble denne makten mindre synlig. Samtidig opplevde jeg flere ganger underveis at de var usikre på om de hadde svart «riktig», og at de tok seg i å «skravle» for mye om ting jeg kanskje ikke hadde behov for å vite. Dette kan således sies å være et uttrykk for at de var bevisste den makten jeg hadde ovenfor dem. Jeg opplevde likevel at alle samtalene bar preg av en hyggelig, åpen og fleksibel tone, der det var rom for å holde igjen dersom de ønsket det.

4.7 Analyse

Målet med dataanalysen er å gi leseren innsikt og kunnskap om området det forskes på, uten at leseren selv må gå igjennom den innsamlede dataen (Tjora 2013). Derfor vil det være lurt å tenke over hvordan intervjuene skal analyseres før de utføres. På den måten kan analysemetoden styre intervjuforberedelsene – og analysearbeidet blir således enklere (Kvale og Brinkmann 2015, 216). Det vanligste er å kode eller kategorisere intervjuuttalelser. I kvalitative analyser er det gjerne hensiktsmessig å sammenfatte informasjon om viktige temaer i materialet ved hjelp av koder/kategorier. Dette for å konsentrere meningsinnholdet i teksten slik at tekstene kan forkortes (Thagaard 2002, 133).

I arbeidet med analysen lette jeg derfor etter begreper, uttrykk og utsagn som utmerket seg i datamaterialet, for deretter å plassere de ulike begrepene i mer overordnede kategorier etter tema. Denne prosessen kan sees på som en form for interaksjon mellom forskerens forforståelse og hvilke tendenser som finnes i datamaterialet. Opererer man med kategorier/koder som er definert på forhånd, kalles dette deduktive koder (Thagaard 2002). Ettersom forskningsspørsmålene i seg selv avgrenser hva jeg var ute etter å finne ut av, ble for eksempel *normalitet* en kode/kategori. Koden/kategorien *natur* ble delt inn i henholdsvis *natur-bruk* og *natur-betydning*, for enklere å kunne skille mellom hva som ble sagt vedrørende hvilken bruk de innsatte gjorde av naturen og hvilken betydning nærheten til natur hadde for dem.

4.8 Refleksjon

Informantenes fortellinger påvirkes av hvorvidt de er førstegangssonende, hvilke erfaringer de har med eventuelle tidligere soningsforhold, forventninger til fengselet og hvor lang soningstid de har igjen. Det gjør fortellingene ulike, samtidig som mange av dem forteller om de samme opplevelsene. For å gi leseren et innblikk i hva slags liv informantene har levd, vil jeg imidlertid gi en kort presentasjon av hver av dem i kapittel 5. For å sørge for at deres fortellinger forblir anonyme, utelates spesifikke detaljer som har betydning for deres erfaringer med fengselslivet. For å komme så tett på de innsattes fortellinger som mulig uten for mye innblanding av min fortolkning, vil jeg gjennomgående i analysen bruke sitater hentet direkte fra intervjuene. Utover dette bør det nevnes at fortellingene deres likevel er gjengitt med mine ord, basert på min fortolkning av dem.

5.0 Fengselshverdagens byrder

Norsk straffelovgivning har til hensikt å ivareta de prinsipper som kriminalomsorgen har satt for å fremme den innsattes overgang til samfunnet (straffegjennomføringsloven § 3, 2001; Mathiesen 2011, 49). Ett av disse prinsippene er normalitetsprinsippet, som skal sørge for at livet på innsiden ligner et liv på utsiden, med de forutsetninger institusjonen har i kraft av å være et fengsel. Rettens tilsiktede virkning er at fengselsstraffen skal legge til rette for at den dømte skal mestre overgangen til samfunnet etter endt soning (Fransen 2017, 84).

Undersøkelser har tidligere vist at det finnes begrensninger i fengselsstraffens tilsiktede virkninger, og at dette gjerne skyldes at virkemidlene i fengselet skaper motstand mot formålet (Mathiesen 2011, 74). Intensjonen bak utbyggingen av det moderne fengselet i Halden, er at de innsatte skal leve i et miljø og blant omgivelser som ligner samfunnet utenfor (Strømnes i Halden fengsel, 10). Dette for nettopp å oppfylle rettens tilsiktede virkning. Med utgangspunkt i prosjektets forskningsspørsmål, tar denne studien sikte på å finne ut av hvordan fengselsarkitekturen kan bidra til å skape normalitet, og derigjennom styrke normalitetsprinsippet i norske fengsler. Halden fengsel stod ferdig i 2010 som et av de mest moderne fengslene i verden (Ugelvik 2011b, 120). Gjennom en humanisering av fengselets arkitektoniske struktur skal fengselet være godt tilrettelagt for å opprettholde en viss normalitet. Men på hvilke måter oppleves normaliteten av de innsatte? Hvordan evner Halden fengsel å imøtekomme kravene til normalitet?

Mine informanter har hver sin historie. Hva de har opplevd og hva slags liv de har levd påvirker deres opplevelse av å sone i Halden fengsel. Hvorvidt noen er førstegangssonende eller har sonet dom tidligere i livet, vil antagelig ha innvirkning på deres nåværende soningsforhold. For å ivareta anonymiseringen ønsker jeg ikke å oppgi verken informantens alder, utover at de alle er et sted mellom 30 og 70 år, eller navn på fengsler de har sittet i tidligere. Likevel vil jeg gi en kort presentasjon av mine syv informanter, der eventuelle, tidligere, fengsler oppgis kun som norsk eller utenlandsk. Alle mine informanter soner relativt lange dommer. Navnene er fiktive.

Petter er førstegangssonende. Med unntak av ett døgn på isolat i et annet norsk fengsel har han sonet i Halden fengsel.

Hans er førstegangssoner, men har tidligere også sittet i et annet norsk fengsel. Resten av dommen soner han i Halden fengsel.

Lars satt i varetekt i et annet fengsel. Etter at dommen falt har han kun sonet i Halden.

Espen har tidligere sonet dom i to andre norske fengsler fengsel. Nåværende dom sones i Halden.

Arne er førstegangssonende. Han har tidligere sonet deler av sin dom i et annet norsk fengsel men har blitt overført til Halden.

Per har tidligere sonet deler av dommen sin i et fengsel utenfor Europa. Han ble etter hvert overført til Norge og Halden fengsel.

Martin er førstegangssonende og har foreløpig kun vært innsatt i Halden fengsel.

Som vi har sett i teorikapittelet hevdet Sykes at fengselsstraff innebar fem ulike «pains of imprisonment». I arbeidet med datamaterialet fremkom det at flere av disse er gjeldende for innsatte også i dag. I det følgende skal jeg derfor bruke Sykes' modell som utgangspunkt for analyseinndelingen. Dette for å strukturere analysen på en oversiktlig måte. I de fleste historier følger uttalelser av hverandre, i en runddans mellom mine spørsmål og informantens svar. Det betyr også at funnene ikke kan sees uavhengig hverandre. Informantenes sitater er hyppig brukt for å understreke viktige poenger. Noen av disse sitatene uttrykker flere poenger på en gang, men mister sin dybde dersom det splittes. Derfor har jeg beholdt sitatene slik de ble fortalt, selv om det kan innebære en fare for gjentakelser.

5.1 Tap av frihet

Tapet av frihet er en opplagt og selvfølgelig konsekvens av å bli fengslet. Gjennom fengselsstraff skal den innsatte avsondres fra samfunnet. Samtidig skal fengselsstraffen imøtekomme et normalitetsprinsipp, et prinsipp som står sterkt i norsk rett. Å ivareta en viss normalitet skal på den ene siden sørge for en nedgang i gjengangskriminalitet og slik beskytte samfunnet mot nye kriminelle handlinger. På den andre siden skal normalitetsprinsippet sørge for at fengselsstraffen ikke oppleves unødvendig tyngende for de som utsettes for den (Vollan 2016, 451 – 452). Fengselsarkitektur – og design i Norge i dag skal bidra til å fremme et positivt og humant miljø. Men, det kan også argumenteres for at nettopp dette fokuset bidrar til å forsterke noen av utfordringene fengselsstraffen bærer med seg (Moran, Jewkes og Turner 2016, 125). Ifølge Sykes (1958, 65) innebærer fengselsstraff et dobbelttap ved at en ikke bare sperres ute fra samfunnet – men også ved at en sperres ytterligere inn, innad i fengslet. Dette dobbelttapet er det vanskelig å komme utenom i et høysikkerhetsfengsel der nettopp sikkerhet står i høysetet. Sikkerheten må gjelde både innsatte, ansatte og samfunnet

for øvrig. I den forbindelse har Halden fengsel forsøkt å stå frem som et arkitektonisk foregangseksempel, der den høye sikkerheten så langt det lar seg gjøre – ikke skal gå på bekostning av mulighetene for normalitet, rehabilitering og resosialisering (Brottveit 2018, 208). For å ivareta både et samfunnsperspektiv og et individperspektiv, har Halden forsøkt å ta i bruk ulike og nye arkitektoniske virkemidler for å 1) beskytte samfunnet mot kriminalitet og 2) sørge for at de innsatte lever så normalt som mulig, for at 3) faren for gjentakelse etter endt soning går ned (Halden fengsel, 7).

5.1.1 Innlåsing

Prinsippet om normalitet er et rettighetsprinsipp som skal sikre at den eneste straffen en innsatt påføres er frihetsberøvelse. Utover frihetsberøvelsen, skal den innsatte leve et så tilnærmet normalt liv som mulig. Sykes' (1958, 65) begrep om det doble tapet gjør seg gjeldende idet de innsatte opplever stor grad av innlåsing også inne i fengselet. I en tiltaksplan utarbeidet av en arbeidsgruppe oppnevnt av Kriminalomsorgsdirektoratet vurderte arbeidsgruppen det dithen at det bør forskriftsfestes at innsatte skal ha 12 timer utenfor cellen hver dag. Dette for å sikre at innsatte så langt det er praktisk mulig skal få den adgang til fellesskap under arbeid, tiltak og i fritiden (straffegjennomføringsloven § 17 første ledd, 2001), som ifølge norsk rett skal være utgangspunktet for domfelte. Dersom den innsatte låses inn mer enn 12 timer per dag må dette begrunnes, og det bør utløse krav om vedtak («Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen» 2019, 40). Ifølge arbeidsgruppen er Halden fengsel «best i klassen» på dette området. Målinger viser at de er utenfor innlåsing 11 timer fra mandag til fredag samt drøyt åtte timer i helgene («Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen» 2019, 65). Til tross for at det i fengselet skilles mellom utlåsing og innlåsing på cella, opplever en av informantene at han er innelåst uavhengig av hvorvidt det er inne på cella eller på avdelingen:

Jeg kaller det innlåsing jeg altså. De bruker sånne fine uttrykk som innlåsing og utlåsing, men egentlig går du bare fra ditt eget lille rom til et større rom hvor de kan samles. (Hans)

Utstrakt bruk av innlåsing - som for eksempel ved sykdom blant ansatte, situasjonsalarm på annen avdeling og ferieturnuser - oppleves som en ekstra straff. Innlåsing på cella er en del av hverdagen, og de innsatte låses inn fra 20:30 om kvelden til 07:30 om morgenen i tillegg til én time midt på dagen når de ansatte skal ha lunsjpause. Onsdager er møtedag, og da låses de

inn i perioden 11:15 til 15:00. I helger låses de ut 08:10 og låses inn igjen 19:30¹. Utover dette skal de innsatte i utgangspunktet disponere tiden slik de ønsker – forutsatt en arbeidsplikt på dagtid. Likevel skjer det både planlagte og ikke-planlagte innskrenkninger i antall timer låst ut fra cella. Espen forteller om sommeren 2017, da en planlagt sommerturnus førte til flere timer på cella:

I 2017 var det veldig uheldig.. Vi var på fellesskapsavdeling, og vi var nesten innelåst hele tiden. (...) Så det gjorde at vi mistet ca. 2 timer hver dag. (Espen)

I moderne tid blir flere og flere fengsler bygget med mål om å skape rom for sosiale samspill med andre. Dette beror på en endring i hva og hvordan vi tenker om fengselsstraff; den innsatte skal fratras sin frihet, men ikke sine sivile rettigheter. Før denne endringen var det langt flere fengsler som ble bygget med mål om å isolere (Fridhov og Grøning 2018, 282). Halden fengsel har store fellesskapsavdelinger, med kjøkken og stue der de innsatte oppfordres til å omgås. Slik sett ligger alt til rette for at de innsatte skal inngå i aktiviteter og opprettholde sosial kontakt med andre. Opplevelsen av tid til fellesskap versus tid innelåst er dog fremdeles skjevt, og ekstra innlåsing føles som en av de største byrdene ved fengselshverdagen. Petter forklarer at det som virker aller mest straffende ved hverdagen i Halden fengsel er å bli innelåst.

Jeg mener vi har veldig, veldig lang tid med innlåsing. Spesielt i sommerferier. Det verste er hvis du ikke har tilbud om sysselsetting, da blir du låst inn over tjue timer om dagen, og det er veldig, veldig tøft. (Petter)

Espen og Petters opplevelser av innlåsing henspiller på ressursituasjonen fengsler ofte er preget av. Budsjettkutt og personalmangel gir direkte konsekvenser for de innsatte, og er en stor utfordring i kriminalomsorgen («Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen» 2019, 38). Ideen om at alt ligger til rette for at de innsatte skal ha en så normal hverdag som mulig med minst mulig tid inne på cellen, utfordres av periodevis manglende ressurser og oppleves som å bli ytterligere straffet.

¹ I henhold til målingene vist til i «Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen 2019, 65» er de innsatte utenfor innlåsing 11 timer i ukedager og drøyt åtte i helger. Ut ifra hva de innsatte selv rapporterer er de utenfor innlåsing 12 timer mandag, tirsdag, torsdag og fredag. Onsdag har de åtte timer og 15 minutter. I helger har de ca. 10,5 timer fellesskap. Dette gjelder helger hvor det ikke skjer ekstraordinære ting, som f.eks., familiedagen der betjentenes familier får komme på besøk, og innsatte låses ytterligere inn.

5.1.2 Å være avskåret fra omverdenen

En naturlig konsekvens av å sitte fengslet er at en også avskåres noe fra kontakt med omverdenen. Halden fengsel har gode besøksmuligheter, og har tilbud om besøkshus inne på området der familien kan overnatte sammen. I tillegg finnes besøksrom, og en gis muligheten til å ringe de en ønsker tjue minutter i uken. Det gjør det enklere å opprettholde noe av denne kontakten en avskåres fra (Sykes 1958, 66). Petter ser imidlertid ikke utelukkende positivt på ringetid, og mener det gjør mer vondt enn godt for det livet han lever innenfor murene å skulle ha for mye kontakt med de på utsiden:

Jeg vil gjerne koble meg ut på en måte, for det blir for tungt for meg hvis jeg skal ringe hver dag. Det blir nesten sånn at jeg er en del av samfunnet ute, og jeg vil ikke tenke sånn hver dag (...) Etter hvert forstår du at du ikke er en del av samfunnet ute, du er en del av samfunnet her. (Petter)

For Petter blir kontakten med omverdenen en stadig påminnelse om alt han ikke har, om alt han ikke får delta i og alt han går glipp av. Innsattes evne til å opprettholde kontakt med verden utenfor har vært gjenstand for flere studier. Noen innsatte gir opp fordi frihetsberøvelsen gjør dem motløse, og det blir for tøft å ha kontakt med familien (Smith 2014, 182). Det er dessuten gjort mange forsøk på å forklare ulike innsattes evner til å takle selve fengslingen, og i en typologisering av disse evnene finner vi en strategi Crewe (2016, 85) kaller å «withdraw», hvilket innebærer at en distanserer seg noe fra verden utenfor og fokuserer på det som skjer her og nå (Smith 2014, 76). I Petters tilfelle fungerer minimal kontakt med utenfor-verdenen som en slags forsvarsmekanisme. Samtidig kan dette være med på å øke avstanden mellom han selv og sitt nettverk (Sykes 1958, 66). Avstanden mellom den innsatte og nettverket på utsiden øker ettersom årene går. Espen synes det er vanskelig å fordele de tjue minuttene han har til rådighet i uken, på alle de han ønsker å ha kontakt med;

Du mister jo veldig mye kontakt med omverdenen sant, for vi får tjue minutter ringetid i uken, og det gjør at kontakt med omverdenen – den forsvinner litt da. Det blir jo bare de nærmeste som får telefon, fordi tjue minutter går veldig fort. Det hadde nok hjulpet for folk som gjerne sliter da, eller bare for å klare å ta vare på nettverket for når du ikke ringer til folk og du ikke gir lyd fra deg så blir du glemt etter en liten stund ... (Espen)

Når det gjelder kontakt med omverdenen, er det ikke kun nettverket informantene peker på. Det er en rekke flere ting ved frihetsberøvelsen som gjør tilknytningen til samfunnet utenfor utfordrende. Avsondringen fra «det vanlige liv» blir tydelig når de innsatte f.eks., skal på perm, eller får ha sosial fremvisning. Dette i tråd med det Goffman (1967, 59) beskriver som «utskrivningsangst», forstått som å miste evnen til å fungere normalt og etter de normer, regler og vaner som gjelder i samfunnet (Goffman 1967, 58 – 59). Samfunnet utvikler seg, mens for mange av de innsatte står tiden stille.

Det skjer mye der ute når vi sitter her inne. Jeg føler jeg har sittet inne i 30 år da med tanke på utviklingen ute. (...) Vi er jo skjermet fra alt som skjer. Da jeg skulle ut på perm for første gang med penger, så var det kommet nye sedler, og jeg trodde jo de ga meg bingopenger for jeg hadde jo ikke fått med meg det. Én ting er å se ting på dagsrevyen, en annen ting er å oppleve det i virkeligheten. (Arne)

For oss på utsiden er samfunnsutviklingen relativt konstant, og de færreste nyutviklingene kommer overraskende på oss. Dette fordi vi stadig er i dialog med samfunnet, og på en eller annen måte sameksisterer med det som skjer rundt oss. For innsatte i fengsel vil slike endringer komme bardust på, fordi de ikke opplever det daglig. Det som er normalt for oss, oppleves ikke normalt for dem. Ifølge Sykes (1958, 66) fungerer livet bak murene som en stadig påminnelse om at den innsatte ikke er et fullverdig medlem av samfunnet, samt som en trussel mot den innsattes selvoppfatning gjennom å minne om at de er nødt til å holdes adskilt fra alle andre (Sykes 1958, 67). Dette innebærer en følelse av mistillit. Noen opplever mistillit i forbindelse med å ikke få gå dit de skal uten følge. Andre opplever mistillit som den største forskjellen på livet i og utenfor fengsel:

Man kan ikke sammenligne livet her inne og livet på utsiden. De øynene som ser deg ... Du har ingen tillit her. (Petter)

5.1.3 «Se, men ikke røre»

Tapet av frihet representeres også gjennom tapet av bevegelsesfrihet (Fairweather 2000a, 45). I høysikkerhetsfengsel er all bevegelse begrenset av et strengt system (Sykes 1958, 65), og brudd med systemet kan gi store konsekvenser for den innsatte. Halden fengsel er et av flere fengsler der humanisme og normalitet er viktige prinsipper (Hammerlin 2018, 258). Fengselet er bygget som et landsbylignende samfunn, med godt bevarte naturområder. At fengselet er

bygget som en slags landsby beror på et mål om å oppnå størst mulig frihet bak murene (Grant og Jewkes 2015, 232). Slik fremstår Halden på mange måter som et optimalt fengsel, konstruert med intensjonen om å imøtekomme et vanlig dagligliv (Brottveit 2018, 208). Under planleggingen av fengselet var det ytre miljøet en viktig faktor, fremgår det av magasinet «Halden fengsel: Straff som virker – endring som varer!». Særlig viktig var det å bevare terreng og vegetasjon. Dette begrunnes med at vi utenfor fengselet lever med naturen rundt oss, og at dette derfor ikke bør frarøves de innsatte under soning (Strømnes i Halden fengsel, 10). Videre hevdes det at «tilgang til natur er positivt for den psykiske helsen, og det fjerner institusjonspreget» (Strømnes i Halden fengsel, 10). I Halden fengsel har derfor mange av cellene utsikt til natur; med fjellknauser, trær og skog.

Det eneste du har på rommet som du kan sitte på bortsett fra sengen da, det er den stolen ved pulten som står ved et vindu. Der sitter du, og det du ser mest av om dagen det er ut det vinduet. Uansett hva du driver med, så ser du ut det vinduet. Og det er klart at det du ser har en stor innvirkning på sinnet ditt. (Arne)

Ifølge Moran og Jewkes (2014, 351) sammenfaller ideen om at god utsikt og nærhet til natur øker sjansene for resosialisering, sterkt med forestillinger om at landskap og fysisk miljø kan virke terapeutisk gjennom å fremme trivsel (se også Fikfak et al. 2015, 28). Arne har ifølge ham selv «kjempeutsikt». Gressplen, fjellknaus og furutrær er synet som møter han når han ser ut vinduet på cella si. Denne utsikten gir ro, evne til å fokusere samt godt humør. Dessuten kan fin utsikt være en faktor som påvirker den enkeltes følelse av kontakt med verden på utsiden (Fairweather 2000a, 43). I likhet med Arne setter også Espen stor pris på nærheten til natur. Han mener det er med på å skape en rolig og trygg atmosfære for de innsatte. Arne og Espens erfaringer støtter således oppunder Weners (2012) funn der naturlige omgivelser viste seg å ha positiv innvirkning både på stressnivå og aggresjonsnivå.

At utsikten fra cellene er trær og skog fremfor mur, oppleves positivt. Det gir de innsatte muligheten til å fokusere på andre ting, uten en kontinuerlig påminnelse om at en er i fengsel. Samtidig fremkommer det et ganske tydelig skille mellom utsikt til natur og bruken av natur. Dette peker henimot noe av kritikken mot å fokusere på hvilken betydning de fysiske omgivelsene har (Johnsen 2018, 80), når bevegelsesfriheten er såpass begrenset. Når fengsler designes med mål om å uttrykke humanitet og respekt for den enkelte innsatte, påvirker det mulighetene for resosialisering (Fikfak et al. 2015, 29). I likhet med sine medinnsatte setter

Hans pris på at naturen i Halden fengsel er så tett på, og at utsikten består av skog. Å lukke seg inne på cella, komme seg bort fra de andre og alt støyen som oppstår når mange mennesker er samlet på små steder, gjør Hans ofte. Men på spørsmål om han benytter seg av naturen, svarer han:

Får jo ikke det da ... Det er jo det som er problemet. Jeg har vært to ganger og gått tur i skogen da, på 15 måneder. Ca. 20 minutter med kontaktbetjenten min. Det er ikke rare greiene da, det er kanskje 100 meter fram også et par runder inne i skogen da. Også er det sånne sitteplasser hvor jeg ble sittende å prate litt. (Hans)

Av intervjuene fremgår det en takknemlighet for at skog og naturområder er tilgjengelig inne på fengselsområdet. Samtidig hevdes det at bruken av den er særdeles begrenset. Nærhet til natur får således to, særdeles ulike betydninger; på den ene siden gir utsikt til natur ro, trygghet, godt humør og representerer en slags frihet i fengsel. På den andre siden virker den som en stadig påminnelse om at de lever innenfor et strengt regime der de får «se, men ikke røre». Dette kan sees i lys av det inntrykket Brottveit (2018, 219 – 220) satt igjen med etter sitt møte med en informant i Halden fengsel. Det «luksuriøse» fengselsmiljøet forsterket opplevelsen av straff som smerte, og denne opplevelsen ble ytterligere forsterket gjennom de store begrensningene i bevegelsesfriheten (Brottveit 2018, 220).

Jeg kan jo ikke si noe negativt om en utsikt, så det er jo positivt å ha naturen tett på. Men det er jo bullshit at den stien er i bruk. Vi får ikke tilgang til noen sti eller.. Altså en sjelden gang har jeg sett noen som har gått der hvor det er en liten skog. Men den blir ikke aktivt brukt. Naturen er litt for show. (Lars)

Stien Lars refererer til er en natursti/skogsti inne på fengselsområdet. Denne stien kan sees som et tiltak mot å oppnå normalisering, ved at Halden har «brakt utsiden inn» gjennom å legge til rette for en aktivitet mange benytter seg av på utsiden (Johnsen 2018, 74). Halden er derved et godt eksempel på hvordan et fengsel kan legge til rette for at innsatte skal kunne leve et så tilnærmet normalt liv som mulig, også innenfor fengselets murer (jf. Kriminalomsorgen 2007). Å trekke normale omgivelser og vegetasjon inn i fengselet kan sees som et forsøk på å øke de innsattes bevissthet og tilhørighet til omverdenen. Slik blir fengselsdesignet både et uttrykk for at de som sitter der er der for å sone sin straff, og for at de er mennesker som fortjener en ny sjanse (Fikfak et al. 2015, 29). Det fremgår av informantene

at naturen både er tilgjengelig og forbudt område på samme tid. Er en imidlertid del av et program, tiltak eller sitter på en spesiell avdeling – er bruken av natur langt større.

Ja altså, skogen her har vi jo ikke lov til å gå i, med mindre du er med en eller det er noe spesielt. Jeg var med på et kurs, og da gikk vi en tur i skogen på noen benker og krakker der, og det var veldig koselig. Men det er vel til sånne formål den blir brukt til. Også har du jo, du ser jo mye natur da, selv om det er svær mur rundt her da, så ser du jo masse trær og sånn men ... (Per)

Og da kommer du på en avdeling som utearealet der har du på en måte, det er laget til en liten fiskedam, med noe fisk oppi. Det er laget til sånn at det er en liten foss som kommer ned i den dammen, så det er liksom hele tiden litt lyd da. Så du får en følelse av at du gjerne er ved en elv eller ja ... naturen da. Så veldig fint utearealet der da. Og de som har eller kan bruke den luftgården er jo gjerne de folkene som sliter litt da ... kanskje har litt andre problemer med å være sosiale og sånne ting da og ... så det er et tilbud for innsatte da. Så ... skulle kanskje ønske at det var mer av det rundt omkring. (Espen)

Både Per og Espen har deltatt på ulike programmer/kurs hvor det er lagt opp til å bruke naturen i større grad. Dette kan sees som et uttrykk for ideen om at nærhet til, samt bruken av, natur er viktige komponenter i rehabilitering og resosialisering (Johnsen 2018, 74). Ifølge mine informanter er naturutnyttelsen forbeholdt visse grupper, og er ikke åpent tilgjengelig for bruk av alle. Det kan peke henimot et skille mellom de som «virkelig» trenger det, og de som klarer seg uten. Intensjonen bak både arkitektur og design i Halden fengsel er å skape og opprettholde et så tilnærmet normalt miljø som mulig, men med store begrensninger i bruken av det som er særegent ved Halden, kan de arkitektoniske virkemidlene samtidig oppleves som et uttrykk for makt og kontroll (Moran og Jewkes 2015, 178).

En ting som er veldig bra, det er at dem har beholdt mye av naturen her. For det er mange andre fengsler som ikke.. har det da. Så det, men hadde man i tillegg kunnet bruke litt mer av den naturen så hadde det vært helt fantastisk. Vi har jo en sansehage her, som per nå kun blir brukt av [en annen avdeling], som er en egen avdeling for folk med psykiske lidelser og gamle folk og sedelighetsforbrytere.. Også noen gruppesamtaler med navigator, en sånn rusavdeling som har gruppesamtaler der. Men vi andre her bruker jo aldri den, jeg har aldri vært i den liksom, så det er jo synd. Også hadde det jo vært ålreit å kunne bruke skogsområdene litt mer ikke sant. (Martin)

På mange måter er naturen i Halden fengsel et paradoks. Arkitektonisk er det lagt til rette for at livet på innsiden skal oppleves så normalt som mulig, samtidig som benyttelsen av det som for mange faktisk oppleves normalt - resulterer i straff. Dermed skjer det en slags forvrenging av normaliteten. I mange fengsler skjer forflytning fra A til B enten innendørs, eller gjennom underjordiske ganger. I Halden er bygningene spredt utover et stort område, hvilket krever at de innsatte forflytter seg utendørs – i likhet med hvordan en på utsiden forlater hjemmet og drar til skole eller jobb (Fridhov og Grøning 2018, 280). At forflytning skjer utendørs er et bevisst arkitektonisk valg som skal sikre at livet på innsiden ligner hverdagen på utsiden (Brottveit 2018, 208). Paradokset oppstår idet innsatte straffes dersom de går i grøfta/på skogbunn heller enn på den asfalterte veien.

Jeg hadde antagelig brukt naturen, men det er ikke ... alt er stengt der inne da. Så hvis jeg for eksempel går ut denne veien fra avdeling, og hvis du går utfor stripa så blir du arrestert. Så hvis jeg hadde spretti ti meter inn i skogen og gått i skogen langs med veien, uten å bruke lenger tid, så er jo det rapport med en gang. (Hans)

Omgivelsene i Halden minner, som tidligere nevnt, i stor grad om et landsbylignende samfunn. Intensjonen bak denne arkitekturen er å bevare opplevelsen av en viss normalitet, for at overgangen til samfunnet skal bli så smertefri og god som mulig. Samtidig virker de arkitektoniske valgene mot sin hensikt idet de blir ilagt straff når de beveger seg på måter som føles normale. I Halden fengsel er områdene konstruert for å lette de innsattes bevegelsesfrihet (Johnsen 2018, 74) og for å gjøre det mulig å delta i aktiviteter av samme grunn som oss på utsiden – for å oppleve velvære og helsemessige goder (Johnsen 2018, 81).

Det hadde vært ... Koselig, normalt og på en måte kunne ha en, altså det å kunne gå ut og løpe om morgenen før dagen begynner er en veldig motivert og proaktiv måte å eksistere på.. Så hvis den hadde vært tilgjengelig så føler jeg at det hadde bidratt til å aktualisere.. Ehm.. Ja, kall det da arkitekturen. For den er jo en del av arkitekturen i Halden fengsel. Så jeg tror på en måte at det er en mer helhetlig bruk av, av naturen, altså at, setter betydning på ordet bruk av naturen, ikke bare som en ting vi ser på. (Lars)

Samtidig med et ønske om å aktualisere arkitekturen i større grad, forteller Lars også at det å delta i lignende aktiviteter som de han har pleid å delta i på utsiden oppleves tvangsmessig. Å gjøre normale ting – som å jogge i skogen – vil i fengsel føles som noe du er tvunget til å gjennomføre kun for å ivareta opplevelsen av en viss normalitet. Dermed blir ikke årsaken til

deltakelse i aktiviteter den samme som på utsiden - selv om det er lagt til rette for det arkitektonisk. Bronebakk (2012a, 185) hevder at vi – med utgangspunkt i ideen om normalitetsprinsippet – må veie effektiviteten av de kontrolltiltakene vi har i norske fengsler, opp mot hvilke effekter slike tiltak har på de innsatte. Strengt, frihetsbegrensende tiltak kan gi negative skadevirkninger, og vil i så tilfelle stå som en motsats til prinsippet om normalitet (Bronebakk 2012a, 185).

At tapet av frihet er et dobbelttap blir således en sannhet med modifikasjoner. Tapet av frihet er ifølge mine informanter *mer* enn et dobbelttap. Livet innenfor murene styres og bestemmes av reguleringer en selv ikke har vært med på å avgjøre. Det får konsekvenser for evnene til å fungere og følge med på utviklingen i samfunnet utenfor, samtidig som de store begrensningene i bevegelsesfriheten gjør det vanskelig å dra nytte av det som er særegent ved Halden fengsel – naturen. De arkitektoniske «godene» oppleves tosidig; på den ene siden blir de et uttrykk for frihet og minsker avstanden mellom livet på innsiden og livet på utsiden. På den andre siden fungerer de som en påminnelse om hvilke begrensninger de lever under, og dermed også fengselsstraffens totalitære makt.

5.2 Tap av materielle goder

Tapet av materielle goder og tjenester handler som nevnt om levestandard, materialitet og egne valg (Sykes 1958, 68). Denne byrden knyttes til arkitektur og normalitet gjennom blant annet hvordan cellene – i betydning de innsattes hjem – er utformet og hvordan anvendelsen av dem er regulert. Arkitektonisk er cellene utformet upersonlig og helt like, slik at de skal kunne brukes av alle (McConville 2000, 11). Ommøblering er ikke tillatt, og slik sett er cellene nok et uttrykk for hvordan fengselets arkitektur og design blir et element i fengselets makt over den enkelte (Ugelvik 2011a, 164). Mange vil nok argumentere for at innsatte i norske fengsler ikke har noen legitim grunn til å klage på materielle forhold. Ifølge Neumann (2012, 139) vil dette være en særdeles enkel og materialistisk måte å forstå fengsling og fengslingens effekt på. Materialitet handler også om evnen til å ta egne valg vedrørende hva en vil omgi seg med, av hvilken kvalitet og når en ønsker sosial kontakt. Fraværet av dette kan føre til irritasjon (Sykes 1958, 70). Dessuten handler tapet av materielle goder også om hvilke referanserammer, livsvalg og forventninger de innsatte har, og hva de har vært vant med fra utsiden (Neumann 2012, 139). Mange av mine informanter er fornøyde med

standarden på cella si, og glade for at de har tilgang på eget bad med dusj og wc, samtidig som det oppleves irriterende at alle kraner er tidsregulert:

Jeg savner sånne ting som å ... Du kan jo ikke regulere dusjen. Ikke regulere varmen på dusjen. Du har jo ikke mulighet til å ta dusjhodet ned, det sitter fast. Og den stopper jo etter tjue sekunder eller noe sånt. Det er sånn stopper på alt da. Men det er, det at du ikke kan regulere den kan være litt slitsomt. (Hans)

Tids- og varmeregulerte kraner og fastskrudde dusjhoder er her eksempler på arkitektoniske/designmessige valg som forsterker følelsen av at omgivelsene en lever under er unormale. I fengsler begrunnes gjerne slike tiltak med sikkerhetshensyn, og fengsler oppigjennom har vært designet og innredet på en måte som skal sørge for minst mulig slitasje, gjerne med møbler og inventar uten skadepotensial (Jewkes 2018, 321, McConville 2000, 11). Dessuten er det strengt regulert hva som tillates av personlige innrednings-/detaljmuligheter inne på cella. Dette er gjerne fordi fengselsbetjentene skal undersøke hver enkelt celle hver dag (jf. Kriminalomsorgen «Type fengsel og sikkerhet»), og jo færre ting den innsatte har på cella – jo lettere er det for betjenten å kontrollere den. Noen kunne ønske de fikk ha egen dyne og pute, fordi de er misfornøyde med kvaliteten på det de får utdelt. Andre igjen kunne ønske seg eget sengetøy. Ikke bare er det frustrerende at det stilles strenge krav til hva som er lov og ikke på egen celle, men det oppleves også merkelig at andre enn en selv får avgjøre hva som skal henge hvor:

Fordi i loven står det at du kan ha bilder på tavlen, men ikke rundt omkring den. Men jeg har gjort det til et hjem, skjønner du? (...) La oss si at en student eller en aspirant som skal være her noen uker, bestemmer hvordan cella mi skal se ut, mens jeg skal sitte der i flere år. Og det er litt rart ikke sant, at noen kommer hjem til deg og sier «sånn får du ikke ha det». (Petter)

Som innsatt i et høysikkerhetsfengsel er selv de minste deler av hverdagen underkastet de ansattes regulering og bedømmelse, og de innsatte må til enhver tid følge og forholde seg til de regler som er satt. Dette påvirker den enkeltes evne til å oppfylle sine behov og ønsker på en personlig måte (Goffman 1967, 35). Begrensningene i hva som er tillatt og ikke, sammen med den sparsommelige innredningen blir således et uttrykk for overvåkning og kontroll (James 2018, 153). James (2018, 153) hevder at det fengselsideologiske konseptet manifesteres gjennom cellenes materialitet, som både eksplisitt og implisitt uttrykker mistillit.

Petter kan således sies å opponere mot dette fengselsregimet. For ham handler det om to ting; for det første er cella han bor på hans hjem og i sitt hjem vil han – som de fleste av oss utenfor også gjør – bestemme hvordan hjemmet hans skal se ut (Ugelvik 2011a, 161 - 163). For det andre handler dette også om motstand. Petters omgjøring av cellen til sitt hjem, med det det innebærer av regelbrudd, er en form for motstandspraksis der han posisjonerer seg som et voksent individ med evne til å ta egne avgjørelser på vegne av seg selv og sitt hjem (Ugelvik 2011a, 308). Petters motstand mot reglene kan derved sees som et forsøk på å trekke grenser mellom det som fysisk representerer fengselets strukturer og de sosiale, emosjonelle og materielle tapene dette medfører (James 2018, 164).

Ifølge Crewe (2016, 95) vil de arkitektoniske begrensningene og derigjennom betjentenes evne til kontroll bidra til at de innsatte utsettes for en slags «kjedelig» tvang («dull compulsion» på engelsk). Med dette mener Crewe (2016, 95) at maktubalansen i fengselet – sammen med de vante rutinene og de symbolske påminnelsene om maktesløshet (f.eks., visshet om at de stadig overvåkes, må skannes, visiteres etc.), resulterer i at de innsatte opplever håpløshet, forstått som mangel på makt til å endre sin egen situasjon. Personlige eiendeler av materiell art er også strengt regulert. Noen har særlige interesser og hobbyer som de har drevet med hele livet. For noen er dette trening eller andre sportslige aktiviteter – som ofte både tillates og legges til rette for innenfor fengselets murer. Andre har interesser som krever bruk av utstyr som f.eks., cd-er og musikkanlegg.

Også synes jeg man kunne hatt mer, fått lov til å ha mer høyttalere og cd-er og sånt på rommet. Nei altså, i det forrige fengselet jeg var på så kunne du ha med tjue originale cd-er inn, og når jeg ble flyttet over hit så stod det at jeg kunne ha med det samme inn, men det fikk jeg ikke lov til. Det måtte kjøpes på nytt og komme pakket inn hit. «Men jeg kan jo ikke kjøpe de cd-ene på nytt» sa jeg, «jeg har jo allerede kjøpt dem». Og jeg har blitt flyttet fra ett sikkerhetsfengsel over til et annet, hvordan kan jeg ha fått manipulert de cd-ene på vei hit?
(Arne)

Flere av informantene betegner cella si som et hjem. Livet i høysikkerhetsfengsel er for mange et langtidsopphold, og det at andre – og gjerne yngre – mennesker bestemmer hvordan en skal ha det inne hos seg selv oppleves som utfordrende. På utsiden bestemmer vi alt selv, fra hvor bilder skal henge, hvilke farger vi ønsker på veggene til hvilken kvalitet vi ønsker på sengetøyet vårt. I fengsel blir de innsatte fratatt denne muligheten – ikke bare gjennom

regelverk – men også gjennom andre menneskers beslutninger (Foucault 1999, 252; Sykes 1958, 73). Martin forstår at det å sitte i fengsel innebærer en rekke begrensninger som en må forholde seg til, samtidig som han synes at enkelte begrensninger gjør det vanskelig å stå imot de effektene det å leve på institusjon kan ha på en:

Man kan jo prøve å være litt kreativ og prøve å gjøre litt med cella si, men det er på cellene så er det liksom ikke.. Vi har ikke mulighet til å hive bilder overalt, vi har liksom en firkant på veggen som, der vi kan klistre opp ting som vi vil med magneter, sånn at alt skal være enkelt for betjentene å visitere. Og det skjønner jeg, vi er jo i fengsel ikke sant, og det vet vi jo. Men.. Det som er jeg litt opptatt av er at jeg føler at jeg på en måte, at jeg er på en institusjon da, og jeg har ganske lang dom (...) og da har man jo litt i bakhodet at man føler at man blir mer og mer institusjonalisert. (Martin)

Det er vel dokumentert at fengselslivet virker institusjonaliserende (Bronebakk 2012a, 183). Institusjonalisering av innsatte kan knyttes til mange sider ved fengselslivet idet de innsatte har begrensede evner til å bestemme over sin egen hverdag. Institusjonalisering for Martin handler også om manglende muligheter til selvbestemmelse og handlefrihet inne på cella, hvilket gjør at cellen i seg selv oppleves institusjonaliserende. Dette kan sees i sammenheng med Goffmans krenkelsesprosesser, hvor én av faktorene i denne prosessen er fratakelsen av personlige eiendeler og tildelingen av mer standardiserte eiendeler som tilhører institusjonen (Goffman 1967, 22). Periodiske ransaker kan ytterligere føre til en forsterkning av dette tapet, fordi de personlige eiendelene som tillates må imøtekomme en rekke krav – alt for å oppfylle målet om at betjentene kan visitere cellene på en så enkel og rask måte som mulig (Goffman 1967, 22).

5.2.1 Et spørsmål om standard versus estetikk?

Å vurdere betydningen av arkitektur er vanskelig, både fordi det er vanskelig å måle effekten av estetikk og standard over tid – og fordi arkitektur bare er én av mange variabler som kan ha innvirkning på et individs tilværelse (McConville 2000, 9; Fairweather 2000a, 31). Dessuten kan arkitektur og bygninger påvirke ulike mennesker på ulike måter; noen påvirkes av omgivelsene, mens andre så vidt legger merke til dem (Fairweather 2000a, 34). Når det er sagt, så er arkitektur aldri nøytral, men finnes overalt og utøver makt. Derved kan arkitekturen forstås som et resultat av flere ønsker, herunder ønsker om sikkerhet, privatliv, kontroll og identitet (Dovey 2013, 133 – 134 sitert i Fransson m.fl. 2018, 24). Halden fengsel kan på

mange måter sies å ha forsøkt å imøtekomme en rekke av disse ønskene, med sikkerhet og kontroll på den ene siden og normalitet og motivasjon på den andre siden (Halden fengsel, 22). Gjennom tapet av materielle goder, melder det seg også spørsmål knyttet til hvordan fengselets omgivelser – her forstått som de spesifikke arkitektoniske valgene for selve fengselet - påvirker de innsatte. Som virkemidler for å oppnå normalitet og for å imøtekomme behovene for rehabilitering og resosialisering, har de brukt fargepaletter som skal virke beroligende, energigivende samt øke trivsel og glede (Halden fengsel, 22). De har dessuten brukt mye ressurser på kunst inne på fengselsområdet, i håp om å «gi de innsatte en følelse av å bli tatt på alvor» (Halden fengsel, 14).

Halden fengsel har vært veldig flinke med å få kunst på veggene da, og vi har en god del kunst rundt omkring her som koster ganske mye penger og det synes jeg er veldig fint. Det letter litt på stemningen og man får en litt rolig og avslappet atmosfære da. Ja ... Jeg har jo vært i noen andre fengsler og har sett hvordan de har hatt det i andre fengsler og, og jeg tror at kunst er en del ut av det som er i arkitekturen da. At det kanskje skal virke beroligende på innsatte. Jeg synes det gjør det. (...) Men for andre igjen så ser de ikke det på den samme måten. Men folk her inne – vi er forskjellige da ... (Espen)

Tidligere har vi vært inne på hvordan tapet av materielle goder manifesterer seg gjennom fraværet av personlige, materielle eiendeler, slik som egen bopel og alle de gjenstandene som befinner seg der (Sykes 1958, 69). Dette tapet blir noe mindre gjennom kunsten i fengselet, fordi det gjør at miljøet rundt en ikke oppleves som strippet for inntrykk. Således kan Spivack (1984, 19) sies å ha rett i at sensoriske inntrykk er viktige for å opprettholde en viss normalitet, ettersom livet på utsiden gjerne preges av visuelle, sensoriske inntrykk overalt hvor vi befinner oss. Betydningen av den arkitektoniske utformingen, herunder kunsten, nærheten til natur, fargevalgene etc., har kanskje noe større innvirkning på de som har erfaringer med andre fengsler. Arne er en av dem som også har opplevd et annet fengsel, som ifølge ham var av langt dårligere standard enn Halden er. Han mener at arkitekturen i Halden er med på å roe ned mennesker;

Fordi at, det er mer hjemmekoselig på avdelingene. Og det gjør, det var det første jeg tok opp faktisk her (...) At her var det jo mer som å være hjemme (Arne)

Neumann (2012, 148) er opptatt av at vi må passe oss for å tro at god, materiell standard kan bøte på opplevelsen av tapt frihet. Materielle goder innad i fengselet bøter ikke nødvendigvis på den stigmatiserende effekten det å sitte i fengsel har (Neumann 2012, 148). Standard og estetikk kan sies å være mål på to ulike ting. Estetikk er en smakssak og oppleves ulikt for hver innsatt, mens standard er et mål på kvalitet. I Halden fengsel er det gode materielle forhold, sammenlignet med utenlandske fengsler og sammenlignet med mange av de andre norske fengslene (Ugelvik 2011b, 128). I sitatet under sammenstiller Petter normalitet med standard. Å ha det normalt forstås i betydningen av å omgi seg med god standard.

Jeg synes vi har det ganske normalt. Hvordan skal jeg si det ... Jeg mener at jeg har et bedre bad enn noen som sitter ute. (...) Men vi har gode bad med nye fliser, og jeg har kanskje noen venner utenfor som bor i dårlige, gamle hus som har dårlige bad. (Petter)

Virkemidlene brukt for å imøtekomme behovene for sikkerhet og kontroll bærer på den ene siden preg av nettopp det; sikkerhet og kontroll. Samtidig er det også her forsøkt å ivareta det normale. Vindusflatene er store for å slippe inn mye lys og er uten gitter, og fremstår som den største materielle forskjellen på Halden fengsel og mange andre fengsler. Men i praksis er likevel ikke forskjellen så stor som den kan se ut som, både fordi glasstypen brukt i vinduene sørger for at rømningsforsøkene ikke er noe enklere enn dersom det hadde vært gitter (Ugelvik 2011b, 125) og fordi de ikke under noen omstendigheter enklere lar seg åpne.

Vinduene er jo nesten hermetisk lukket da. Det går ikke an å åpne opp vinduene og på en måte få ordentlig frisk luft. Så det synes jeg er litt dårlig. (...) Når du kommer videre og har blitt sluset ut til en fellesavdeling så kan det godt være litt ... At du har mulighet til å lukke opp og få frisk luft. For om sommeren blir det veldig varmt her. (Espen)

Kontrollbehovet oppleves for enkelte som institusjonaliserende, og som en slags forventning om at de verken har evne til å tenke selv, eller å ivareta egenhygiene. Manglende evne til å kontrollere egne, personlige omgivelser oppleves av mange innsatte som en stor frustrasjon (Fairweather 2000a, 45). Normalitetsprinsippet skal styrkes gjennom å organisere hverdagslivet i fengselet på en måte som reflekterer omgivelsene utenfor (Engbo 2017, 334). Skrevne, laminerte påminnelser om hverdagslige, banale atferdsforventninger er ikke en refleksjon av hjemlige omgivelser utenfor, og vitner om en variant av Goffmans krenkelsesprosesser, der den innsatte fratras sin «voksne» kompetanse (Goffman 1967, 38).

Bare det for eksempel når du kommer opp på avdelinga, at du ikke har sånne derre; «IKKE SETT PÅ OPPVASKMASKINEN FØR DEN ER FULL», «BRUK GOD HÅNDHYGIENE». Også sånn der, institusjonsadvarselsslapper, sånne ting. Altså vi er voksne folk, jeg er liksom, jeg er kokk, jeg klarer å vaske hendene liksom.. Sånne ting ikke sant, som hele tiden er med på å støtte oppunder sånn da. (Martin)

Oppsummert kan en si at de arkitektoniske valgene i Halden representerer både frihet og fengsel på samme tid. Kunst, god standard og gitterfrie vinduer er eksempler på valg som letter på byrden det er å ha tapt materielle goder, samtidig som skilt med beskjeder som minner om oppdragelse og ikke-regulerbare vinduer er med på å forsterke følelsen og opplevelsen av fengselstilværelsen. Omgivelsene en omgir seg med er således ikke uten betydning, samtidig som materielle forhold – herunder fine uteområder, gode lysforhold og åpne fellesarealer – ikke kan sies å dekke over det faktum at de innsatte er frihetsberøvet og sitter i fengsel (Neumann 2012, 151; Fairweather 2000b, 66). Til slutt blir det derfor et spørsmål om hvorvidt de materielle godene har stor nok betydning til å overskygge de materielle tapene.

Om arkitektur har en slags underliggende effekt, det kan godt være.. Sant. Men tror ikke man kan argumentere for at det å ha et koselig feng shui-hus på en måte kan være til nytte, overfor å på en måte bo i en trailerpark. (...) La oss si at et feng shui-hus. Kunne det ha reddet et ødelagt ekteskap, bare fordi det er så estetisk fint? (Lars)

5.3 Tap av heteroseksuelle forhold

Forhold til eventuell partner og familie var ikke tema under mine intervjuer, og derfor har jeg heller ingen funn å rapportere om i denne delen. Likevel anser jeg det som nødvendig å redegjøre for hvordan situasjonen i Halden fengsel er hva gjelder tilretteleggingen for besøk. Familieliv og intime forhold er i utgangspunktet utfordrende å ivareta fra innsiden av et fengsel. Derved blir fengselsarkitekturen et viktig element; enten bidrar den til å styrke disse forholdene - ved å tilby så normale omstendigheter for besøk som mulig - eller så kan den gjøre det vanskeligere å opprettholde slike relasjoner fordi forholdene er for dårlig tilrettelagt. Alle besøk i Halden fengsel er strengt regulert på grunn av det høye sikkerhetsnivået. Alle besøkende over 15 år må sikkerhetsklareres hos politiet før de kan sende søknad om besøk til fengselet. All ferdsel ut og inn av fengselet må gjennom sikkerhetskontroll, og det hender at det også skjer stikkprøver med narkotikahund (jf. Halden fengsel 2016). Innsatte kan ha besøk

av pårørende én gang i uken, med ett unntak; dersom den innsatte er forelder, kan det tillates to besøk i uken, forutsatt at barnet er med på ett av de to besøkene (jf. Halden fengsel 2016).

Sykes' (1958) fant at en av byrdene ved fengselslivet var tapet av heteroseksuelle forhold. Dette fordi det i mange fengsler ikke var tillatt med ekteskapelige besøk (Sykes 1958, 70). I unntakstilfeller kunne den innsatte få ha et møte med sin kvinnelige partner, forutsatt at de satt i hvert sitt avlukke som var delt i to av et vindu, snakkende i telefon med hverandre – under overvåkning av en vakt (Sykes 1958, 70). Det var med andre ord ingen muligheter for intimitet mellom den innsatte og hans partner, ei heller fysisk kontakt over hode. Slik var også tapet av heteroseksuelle forhold en del av straffen. Utover at dette tapet førte til seksuell frustrasjon, var det også utfordrende for den innsattes identitet, mente Sykes (1958, 72). Deler av en manns identitet handler om hvordan andre ser ham. Når en stor del av disse «andre», herunder kvinner, er nærmest fullstendig fraværende i den innsattes liv, blir selvbilde hans halvferdig (Sykes 1958, 72).

I dag jobber det nok langt flere kvinnelige fengselsbetjenter i fengsler enn det, det gjorde på 1950-tallet, særlig i Norge. Dette ses for eksempel gjennom antall kvinner blant aspirantene i årskullet 2013-2014. Av 175 aspiranter tatt opp til fengselsbetjentutdanningen, var 83 av dem kvinner. Dette tilsvarer 47 prosent (Årsmelding 2012, 10). På den måten eksisterer kvinner i de mannlige innsattes verden selv når de er fengslet. Dessuten er det i dagens fengsler, og særlig i Halden, godt lagt til rette for både ekteskapelige og familiære besøk. Fengselet har besøksrom der innsatte kan møte sin partner, i tillegg til at det inne på fengselsområdet er satt opp ett besøkshus. Å få besøk i fengsel kan oppleves som en flukt fra hverdagslivet (Moran 2013, 346). I besøksrommene og i besøkshuset oppstår det en ny virkelighet, ansikt til ansikt med mennesker fra livet utenfor. Å forlate «hverdagen» og entre et nytt rom, et nytt sted – der hele hensikten er basert på den innsattes egen vilje og etter eget ønske, kan slik fungere som en påminnelse om hva som venter på utsiden (Moran 2013, 346).

Besøkshuset i Halden fengsel står i tydelig kontrast til enkelte besøksrom i andre fengsler, som ifølge Smith og Jakobsen (2014, 156) har kallenavnet «screwing rooms». I slike besøksrom er de eneste fasilitetene laken, et sted å ligge ned på samt tilgang på kondomer. I dag har mange fengsler forbedret besøksfasilitetene, slik at også barn er velkomne (Smith og Jakobsen 2014, 157). Besøkshuset i Halden omtales ofte som «hytta», og ligner et hvilket som helst hus – med kjøkken, bad og soverom. Dessuten har det tilgang til egen hage med ulike

aktiviteter tilpasset barn (Halden fengsel, 87), og omringes således av så normale rammer som mulig innenfor fengselets murer (Smith og Jakobsen 2014, 157). Det som skiller dette huset fra andre hus er at det er kameraovervåket. Huset er ofte forbeholdt innsatte med barn, eller unge innsatte som ønsker å tilbringe tid med sine foreldre (Halden fengsel, 87). Arkitektonisk legger Halden slik sett til rette for å opprettholde en viss normalitet for familiære besøk, der innsatte tillates å tilbringe tid med både partner, barn og i noen tilfeller også foreldre.

For at besøksmuligheter i fengsel skal kunne leve opp til et normalitetsprinsipp, må forholdene ligge til rette for at barn så vel som voksne sitter igjen med en positiv opplevelse av å ha vært på besøk i et fengsel. Det forutsetter at omgivelsene er hyggelige, har en god atmosfære og er så normale som de kan få blitt (Smith og Jakobsen 2014, 157). At det legges såpass til rette for at familiebesøk skal foregå under hyggelige og tilnærmet normale omstendigheter, kan også sees som et tiltak mot å resosialisere de innsatte. Dette ettersom opprettholdelsen av kontakt med familie og egne barn ansees for å være et viktig ledd i resosialiseringen og derved styrker de innsattes tro på at det er mulig å leve et kriminalitetsfritt liv (Halden fengsel, 88). I Halden fengsel er derfor det mye som tyder på at besøksmulighetene både styrker normalitetsprinsippet og påvirker resosialiseringsmulighetene i positiv retning.

5.4 Tap av selvbestemmelse og autonomi

Rettenns tilsiktede virkning hva gjelder fengselsstraff er som tidligere nevnt å forberede den innsatte på livet som venter utenfor (Mathiesen 2011, 49). Ett av tiltakene mot å bidra til dette i Halden er at fengselet er konstruert på en måte som skal sørge for at dagliglivet innenfor murene i stor grad gjenspeiler et normalt dagligliv, forutsatt nødvendige sikkerhetsbegrensninger. Samtidig tyder informantenes uttalelser på at retten også har utilsiktede virkninger, gjennom tapet av selvbestemmelse og autonomi på de fleste områder i livet. Dette tapet handler ifølge Sykes (1958, 73) om at det meste i hverdagen bestemmes av andre enn en selv. Til og med helt banale ting, som hvilken vei en ønsker å gå når en skal på jobb eller hvor lenge en ønsker å sitte til bords under middagen, er avgjørelser de innsatte selv ikke får ta, men bestemmes av fengselets reguleringer (Foucault 1999, 202). Ett av krenkelsesprosessens viktigste kjennetegn er nettopp tapet av ens «voksne» kompetanse, hvilket innebærer blant annet evnen til å si og gjøre hva en vil, når en vil (Goffman 1967, 39). Hverdagen i et fengsel preges av restriksjoner, særlig i form av bevegelses- og

bestemmelsesfrihet. Dette er i utgangspunktet unormale forhold å leve under for et voksent menneske. Oppbevaring av vanlige, medisinske preparater som Paracet og Ibus er heller ikke tillatt, ei heller vitaminer.

Du mister jo retten til å tenke og mene noe som helst. Du blir fratatt alt. For eksempel jeg får ikke lov å ha mine egne medisiner. (...) Har spurt om å få ha dosetten min på cella, og det er bare å glemme. (...) Jeg har ikke noe medisin som har noe som helst med rusproblematikk å gjøre. (Hans)

Måten det er gjort på her altså, er så annerledes og det er de små tingene sant, som at en voksen mann må gå og hente medisiner fra en betjent som i mange tilfeller er yngre enn deg sant.. (Lars)

Det som irriterer meg er at jeg må gå å få utlevert vitaminene mine i stedet for å ha dem selv. (Martin)

Å fratas evnen til å oppbevare egne medisiner og vitaminer peker hen på et av de typiske trekkene ved fengselet som total institusjon, der selv den minste ting er underkastet personalets regulering (Goffman 1967, 14). De fleste avgjørelser i fengsel blir tatt over hodet på en, og de innsatte har lite de skulle ha sagt når det skjer endringer. Flere av mine informanter sitter i kontaktutvalget, der de tar opp saker på vegne av innsatt-gruppa. Likevel fremkommer det at det er en rekke ting de ikke får ta del i, selv om det i stor grad påvirker dem og deres hverdag.

Nå i sommer hadde vi sommerrutiner. Da skulle de spare penger. Betjentene jobbet 12-timers vakter. Da hadde vi ingen.. Vi ble bare overkjørt. Vi kom på fredagen, og hørte rykter på forhånd at sånn blir sommerrutinene, men vi fikk vite det på fredagen at på mandag trer dette i kraft. (Espen)

Sykes (1958, 73) hevdet at makten betjentene har oppleves mindre holdbar fordi den ikke er gitt dem frivillig. At betjentene har makt til å bestemme såpass mye, beror ikke på et ønske om å slippe å ha makt til å bestemme over seg selv. Per forteller om en situasjon der han etter besøk må veldig på toalettet. Av erfaring vet han at det ikke er lov å gå på toalettet før etter en er blitt kroppsvisitert. Denne gangen lar han vekten kroppsvisitere, men må avbryte han:

Så sier jeg «faen, kan jeg få lov å gå på dassen?», men da sa han «da skal du være klar over at da blir du kroppsvisitert igjen». Og da tenker jeg, hvordan skal jeg bli et selvstendig menneske uten å bli.. Uten å ta med meg de fengselstingene ut i virkeligheten da? Når man må spørre om å få lov til å gå på dass? (Per)

I Halden fengsel er arkitekturen et resultat av et ønske om å oppnå normale, fysiske omgivelser som skal sikre at de innsatte lever på en måte som reflekterer livet på utsiden. Men i kraft av å være fengslet, oppleves en rekke deler av hverdagen som unormal – til tross for arkitekturen. Evnen og muligheten til å ta egne valg er svært begrenset når en sitter i fengsel, og all atferd er strengt regulert (Foucault 1999, 252). Betjentenes makt påvirker alle (hvertfall de fleste) sider ved hverdagen. Innenfor fengselets murer er det utstrakt bruk av overvåkningskameraer. Å være overvåket av andre mennesker er å være sårbar (Moore 1981, 20). Dette fordi overvåkning i seg selv begrenser den innsattes selvbestemmelse og autonomi, fordi den opprettholder en slags selvdisiplinering gjennom at de innsatte vet at de overvåkes (Foucault 1999, 175). Ved siden av denne overvåkningen, opplever Hans at selvbestemmelsen ytterligere begrenses:

Du får ikke lov til å bevege deg fra bygg til bygg uten følge skjønner du. Det opplevde jeg for første gang i går at jeg fikk lov. Fikk lov å gå ned til besøk, med betjenten stående oppi hjørnet her, og besøksbetjenten stående ute å vente på meg, også gikk jeg 100 meter eller noe sånt da. (Hans)

At de innsatte må følges overalt er bemerkelsesverdig av flere årsaker. For det første har fengselets ledelse ifølge et intervju med Strømnes (i Halden fengsel, 10) ambisjoner om at de innsatte skal få bevege seg fritt og alene i de store uteområdene. For det andre har fengselet en landsbylignende arkitektur for å imøtekomme målet om at bevegelsene innenfor fengselsområdet skal være tilnærmet normale. Og for det tredje har alle overvåkningskameraene til hensikt å virke på en slik måte at de innsatte ikke bryter reglene, fordi de vet at dersom de gjør noe ureglementert så vil det antakelig finnes på tape (Foucault 1999, 175). På tross av alt dette, opplever de å bli eskortert rundt på området uavhengig av avstander og kan således sies å ha motsatt effekt enn intensjonen om at arkitekturen skal ha en normaliserende effekt for de innsattes hverdagsliv.

Noe av det som forsterker følelsen av å ha mistet selvbestemmelsen og autonomien, er at de innsatte ofte er uenige i de reglene som blir satt. De regler som settes og de avgjørelser som tas har konsekvenser for - og påvirker de innsatte. Når slike regler og avgjørelser sjelden følges av forklaringer på hvorfor, fremstår makten som et meningsløst uttrykk for autoritet (Sykes 1958, 74).

Vi spilte fotball en dag, og vi har gjerder rundt fotballbanen. Så går ballen utenfor gjerdet, da sier de at de ikke kan hente ballen. Og da må vi bare gå rundt og ikke spille fotball fordi de ikke vil hente ballen. Så går vi til en betjent og spør «vær så snill, kan du hente den ballen?» (...) men da svarer han, «nei, det er en grunn til at vi har gjerder for dere». Skjønner du?
(Petter)

Hyppige avslag på ønsket om en forklaring kan føre til at den innsatte føler seg hjelpeløs og fullstendig overgitt andres makt (Sykes 1958, 74). Ifølge Sykes kan dette utfordre opplevelsen av å være et verdig medlem av det voksne samfunn, og reduserer ens selvoppfatning fra å være et voksent, selvstendig individ til å befinne seg i en «barnlig hjelpeløshet» (Sykes 1958, 75 – 76). En mulig forklaring på at kontrollen er så formalisert og merkbart overfor de innsatte, kan være fengselets størrelse – og derved fraværet av nær og personlig kontakt mellom innsatt og ansatt (Johnsen og Granheim 2012, 209). Dette kan tenkes å gi konsekvenser for den individuelle tilpasningen til hver enkelt innsatt. Hans forteller om flere tilfeller der han har vært på sosial fremstilling. De to foregående fremstillingene hadde vært uten håndjern. Når han så skal på sin tredje fremvisning, må han ha håndjern:

Da er det jo naturlig å spørre hvorfor må jeg ha håndjern på meg nå? Får du liksom til svar at det har du ikke noe krav på å få vite noe om. Du har ikke krav på noen forklaring. Det hender jo at de gjør feil men.. Så, største følelsen her er at du er umyndiggjort. (Hans)

5.4.1 Å gjøre selv

Mange av de som soner dom i norske fengsler opplever institusjonalisering i en eller annen form. Tidligere har institusjonalisering vært nevnt som en konsekvens av manglende handlingsrom inne på egen celle. Men ofte omtales institusjonalisering som konsekvens av at en fratas ansvaret for praktiske oppgaver i hverdagen, og derved ikke får ivaretatt og oppøvd ferdigheter som kreves i livet på utsiden (Bronebakk 2012a, 183). For å ivareta idealene om humanisme og normalitet stilles det krav til at vi fokuserer på individers uavhengighet

(Brottveit 2018, 201). I et normalt liv på utsiden kreves det at en tar ansvar for eget liv. Maten lages ikke av seg selv, klærne vaskes ikke av seg selv og kjøleskapet fylles ikke opp av seg selv. Slik blir selvhusholdning og botrening viktige elementer i å oppnå en viss normalitet, gjennom å selv måtte ta ansvar (Minke og Smoyer 2017, 356). I Halden fengsel, hvor humanisme og normalitet er viktige idealer også i dets fysiske utforming, er det på de fleste avdelinger lagt til rette for at de innsatte selv kan ivareta viktige funksjoner som å lage mat og vaske egne klær.

Jeg lager mitt eget brød og min egen mat og.. Så vi har kjøkken på avdelingen, det er veldig bra. Vi har vaskemaskin på avdelingen, så vi kan vaske våre egne klær, så det er noe vi setter pris på da. (Espen)

Viktigheten og betydningen av å få gjøre ting selv sammenfaller godt med det som er hensikten med straffen; at domfelte skal være bedre rustet til å mestre livet på utsiden når de er ferdig sonet, enn det de var da de ble satt inn i fengsel (Fransen 2017, 85). For å være bedre rustet til et liv ute i storsamfunnet kreves det at livet bak murene er mest mulig likt slik det er der ute (Bronebakk 2012a, 173). Normalitetsprinsippet skal ifølge Vollan (2016, 461) først og fremst fungere som en veiviser for kriminalomsorgens praksis, og derved bør prinsippet om normalitet også ha betydning for valg av løsninger, for eksempel gjennom å legge til rette for selvhusholdning og botrening (Vollan 2016, 461). I tillegg til muligheter for å lage egen mat og vaske egne klær, har de i Halden en egen butikk på området hvor de innsatte handler mat ca. én dag i uken. Å vaske egne klær, handle på butikken og å forberede egne måltider, er handlinger vi utenfor også gjør (Minke og Smoyer 2017, 356). Derved kan dette sies å være med på å opprettholde en viss normalitet i hverdagen, ved at de innsatte får «gjøre selv». Samtidig er det store begrensninger i hva de får lov til å gjøre selv. Selv om noe botrening og selvhusholdning ivaretas gjennom arkitekturen, opplever de innsatte begrensninger i premissene for selvstendighet. Som vi har vært inne på, følges de innsatte fra A til B, og de får sjelden/aldri lov til å gå fra et sted til et annet uten eskortering. Ofte opplever Per at den betjente som har følgetjeneste er så opptatt og har det så travelt at Per kommer for sent, enten det er for å gjøre klar middag, eller i forbindelse med besøk.

Og jeg skjønner jo ikke helt tegninga at jeg da skal vente på en eller annen stakkars fyr som flyr livet av seg for å følge folk dit dem skal, i øst og vest. I stedet for å la meg bare ... Altså det er sånne ting, og da blir den selvstendigheten tatt vekk fra deg, og da setter du gjerne på

autopilot for du vet at 'okey dette er det noen andre som må ordne opp for deg', så den tenke selv og selvstendigheten den forsvinner litt. Og jeg går noen ganger litt sånn, ikke i depresjon og kjelleren men liksom, jeg går jo inn i zombiemodus da, jeg vet hva som skal gjøres, ordner det, men jeg er jo ikke med i sinnet mitt. (Per)

I lys av dette er det interessant at to av målene bak arkitekturen i Halden fengsel var å lage et fengselsanlegg som 1) stimulerer til bruk og fysisk aktivitet, samt 2) har tilstrekkelig grad av sikkerhet og god oversikt. Det arkitektoniske svaret på disse målene har vært å dele opp bygningsmassen, slik at de innsattes forflytninger på best mulig måte gjenspeiler våre dagligdagse bevegelser mellom hjem, arbeidsplass, skole og fritidsaktiviteter. «Symmetri og aksial orden er unngått fordi dette ofte skaper assosiasjoner til underkuelse av enkeltmennesket» («Skreddersydd en mest mulig normal hverdag» i Halden fengsel, 21 – 22). Halden fengsels fysiske utforming har derved på den ene siden til hensikt å sørge for at bevegelse og forflytning innenfor murene reflekterer hvordan vi beveger og forflytter oss på utsiden av murene. På den andre siden er fengselet utformet på en slik måte at de innsatte ikke skal undertrykkes. Å nektes forflytning fra A til B såfremt ingen er der for å følge deg, kan således sies å motvirke de arkitektoniske målsetningene Halden fengsel i utgangspunktet hadde.

Vi hadde jo en nå som jeg ble godt kjent med, og han kalte dette for et galehus – hvis ikke man var gal så blir man gal sa han. Og jeg tror det han mente (...) var vel at sånne simple ting som for eksempel å la meg for faen gå ned dit eller vis meg den tilliten da, går det til helvete så nekt meg fremover. (Per)

Menneskelig atferd kan reguleres gjennom arkitektur, fordi vi påvirkes både affektivt og kroppslig av det vi omgir oss med (Jørgensen og Broch 2018, 7 - 10). Arkitektonisk ligger mye til rette for at de innsatte i Halden fengsel skal påvirkes på en proaktiv måte. Samtidig fremgår det en hel del andre ting ved fengselshverdagen som påvirker denne kroppslige erfaringen, og fratrar dem den atferden fengselets arkitektoniske struktur har lagt til rette for (Jørgensen og Broch 2018, 11). Dessuten er ikke det å få gjøre selv, synonymt med det å få tenke selv. I en «normal» hverdag, vil tanker og handlinger følges av hverandre. I en fengselshverdag er handling underlagt såpass mange restriksjoner at det oppleves som om en fratas evnen til å tenke selv. Dette kan ha konsekvenser for livet på utsiden.

Jeg er veldig spent selv jeg. Jeg tar meg selv i det mange ganger, hvor mange forandringer jeg merker, når jeg husker hvordan jeg var før jeg kom i fengsel både på godt og vondt, og hvordan jeg kanskje reagerer i dag hvor jeg er en helt annen ... og det er nettopp på grunn av soninga da, at man har blitt sånn. Så jeg vet da faen da om man da blir, nei at man låser seg inne da holdte jeg på å si ikke sant. Er jeg heldig så finner jeg meg en jobb eller så er det bare å gå å gjemme seg hjemme ikke sant, nettopp på grunn av at det med å tenke selv det blir jo da plutselig fremmed da. (Per)

Warr (2016, 593) hevder at tapet av selvbestemmelse og autonomi potensielt kan være det mest nedbrytende tapet fordi det er et direkte angrep på den enkeltes selvfølelse og selvbylde. Innsatte i fengsel forventes å ta ansvar for både fortid, nåtid og fremtid, samtidig som de har liten eller ingen makt til å ta dette ansvaret. Dette som en motsats til målet bak den landsbylignende arkitekturen som var at de innsatte selv skulle kunne ta ansvar for å endre seg på en konstruktiv måte gjennom å delta frivillig i programmer og ta avgjørelser på egne vegne (Grant og Jewkes 2015, 232). I fengsel fratras en makten til å påvirke avgjørelser som angår en selv og en er stadig avhengig av de ansatte (Fairweather 2000a, 45). Som en konsekvens av dette kan verden utenfor bli så abstrakt at en mister evnen til å engasjere seg i den på en prososial måte (Warr 2016, 593 - 595).

Faste rutiner. Faste tider hvor alt skjer. Faste tider de åpner om morgenen, faste tider de låser om kvelden. Og det er klart at jo lenger du sitter på lukket avdeling over tid, så tror jeg det kan være ganske skadelig. For jeg har sett folk som har sittet i fengsel som kommer ut, og rett og slett stopper opp foran en åpen dør fordi de venter på at noen skal låse opp. Og det er klart at da har du blitt skadet. (Espen)

Det er det jeg er mest redd for er at du blir, hva skal jeg si for noe da? Du er jo på verna bedrift da, og barnehage for voksne da. Er du her lenge nok så er du jo direkte redd for å gå ut i samfunnet igjen. (Hans)

Til tross for at arkitekturen legger til rette for at livet på innsiden skal minne så mye som mulig som livet på utsiden, preges hverdagen likevel av de tvangsmessige reguleringene fengsler alltid har hatt (Hammerlin 2018, 255). I fengsel skal den innsatte forberedes på livet utenfor. I livet utenfor, som selvstendig, voksent individ, krever det av en at en evner å planlegge og tilrettelegge hverdagen sin slik at en gjennomfører og fullfører alle dagliglivets

gjøremål. Slike evner krever egen tankevirksomhet. På utsiden har en ansvar for eget liv. På innsiden fratras en makten til å ta dette ansvaret (Warr 2016, 593).

5.5 Tap av sikkerhet

Hensynet til sikkerhet vil i fengsel alltid være av stor betydning (Higgins 2000, 88). Prinsippet om normalitet kan, og skal ikke, gå på bekostning av sikkerheten – og derfor må tiltak som har til hensikt å resosialisere den innsatte alltid være sikkerhetsmessig forsvarlig (Vollan 2016, 455). Sikkerhet i fengsel gjelder alle grupper: både de innsattes egen sikkerhet, de ansattes sikkerhet og samfunnets sikkerhet. Sikkerhet fra et arkitekturperspektiv handler i stor grad om å legge de fysiske omgivelsene til rette for forebygging og håndtering av situasjoner der noens trygghet kan være truet (Halden fengsel, 95). Spørsmålet blir hvordan sikkerheten for både de innsatte, de ansatte og for samfunnet ivaretas - samtidig som omgivelsene og hverdagen skal være så normale som mulig – under helt unormale omstendigheter (Fairweather 2000b, 66). I Sykes' (1958) teori er den femte og siste byrden representert gjennom tapet av sikkerhet. Ifølge ham er mange innsatte redde for å bli et offer for kriminalitet, også inne i fengselet (Sykes 1958, 78). I Halden fengsel sones det for en rekke ulike typer kriminelle handlinger – fra grove narkotikalovbrudd til drap og seksuallovbrudd. Tap av sikkerhet er på mange måter et paradoks i fengsel; samtidig som en skal redusere kriminell atferd tvinger en innsatte til å omgås andre som har mange erfaringer med voldelig atferd (Sykes 1958, 77).

Det er ganske tøft å havne i sånn.. Volds og draps og.. Mye stygge ting ikke sant. Skal ikke være for eplekjekk her.. (Hans)

Halden fengsel er åpent, med stor grad av direkte tilsyn der fengselsbetjenter beveger og oppholder seg mye i miljøet sammen med de innsatte. I følge Wener (2006, 403) har dette vist seg å resultere i at innsatte opplever større grad av sikkerhet, sammenlignet med fengsler der tilsynet er mer indirekte – og på avstand. Likevel opplever mine informanter at det å omgås innsatte som sitter på såkalt «stygge» dommer, føles noe utrygt. Fairweather (2000a, 32) hevder at opplevelsen eller oppfatningen av farer/utrygghet kan ha like stor påvirkning på innsatte som faktisk fare har. Noen forteller at det innad i fengselet er et hierarki, og at ens trygghet avhenger noe av hvor i dette hierarkiet en befinner seg. Tapet av sikkerhet kan skape angst og frykt hos den innsatte (Sykes 1958, 78). Ifølge Sykes kommer ikke dette utelukkende som følger av faktiske voldshendelser innsatte imellom, men også fordi den innsattes evne til

å takle slike hendelser utfordres (Sykes 1958, 78). På spørsmål om hva de største forskjellene på en hverdag innenfor og utenfor fengselet var for Arne, svarte han:

Altså, du må jo snu ryggen din da, og se deg bak ryggen hele tiden. Du vet jo aldri når du kan bli ... Hvis du er en upopulær fange, så kan du jo gå med dødsangst hele dagen for å bli tatt av dage, selv om det ikke skjer så mye her, men.. De truer deg jo. Menneskene rundt deg er jo ikke gode. (Arne)

Både hierarki og bakgrunn spiller en rolle for hvordan de innsatte har det. Dette kan ha å gjøre med størrelsen på avdelingene. Avdelingene i Halden er store og åpne, arkitektonisk godt tilrettelagt for mye samvær i tid utenfor innlåsing. Hver avdeling har kapasitet til å huse 10 – 12 innsatte. At de innsatte i Halden representerer en rekke ulike etnisiteter, skaper grupperinger innad der hjemland/landet en identifiserer seg med danner utgangspunkt for hvilken gruppe du hører hjemme i. En utfordring med store fengsler – og derved større avdelinger – er at det kan være vanskeligere å knytte kontakt og danne relasjoner sammenlignet med avdelinger der antallet innsatte er redusert (Johnsen og Granheim 2012, 209). Kanskje ville flere, men mindre avdelinger bidratt til å hindre at slike grupperinger oppstod. Hans forteller at han opplever få til ingen utfordringer med hensyn til slike grupperinger, samtidig som han er obs på at det å havne i konflikt kan gi store konsekvenser:

Det er veldig mange forskjellige kulturer her da. (...) Slik at det klikker seg jo her ikke sant. Du har en svær gjeng med polakker, og svær gjeng med albanere ikke sant.. Så det klikker seg litt da. Så får du bråk med én får du bråk med mange. (Hans)

I høysikkerhetsfengselet Halden er det lagt stor vekt på sikkerhet ved utformingen av bygningsmassene. Likevel virker det, som vi har sett ovenfor, nærmest uunngåelig å aldri føle på en slags usikkerhet/frykt når de en lever sammen med er dømt for grove forbrytelser og omgås i større «gjenger». Sikkerhet deles gjerne inn i tre ulike nivåer; organisatorisk, dynamisk og statisk (Halden fengsel, 94). Den organisatoriske sikkerheten handler kort sagt om hvordan arbeid og ansvar er organisert og fordelt. De to andre nivåene handler i større grad om fengselets arkitektoniske utforming. Arkitekturen i Halden kommer til uttrykk i den statiske sikkerheten gjennom den enorme muren som rager rundt fengselet, adgangskontroller, låste dører, uknuselig glass, kameraovervåkning og bygningsstryktur. Alle elementer for å sørge for oversikt og kontroll (Halden fengsel, 95).

Etter jobb eller skole, når klokka er 15 og jeg er ferdig så samles vi ved portalene her, også skal vi gå gjennom metalldetektor igjen og det skjer hver gang vi går ut fra en bygning, så må vi gå gjennom metalldetektor og gå gjennom alle sakene våre og sånn. Så det er som å være på en flyplass tre ganger om dagen ... (Martin)

Å være på en flyplass tre ganger om dagen er for de fleste av oss heller uvanlig. Engbo (2017, 337) hevder at det ikke er noen særlig konflikt mellom et fengsels moderne sikkerhetstiltak og målet om å ivareta et normalisert fengselsregime. Dette fordi han mener at sikkerheten i fengsler er basert på de grunnleggende elementene i kriminalomsorgens kultur, hvilket også innebærer prinsippet om normalitet. Derfor vil normalisering støtte oppunder – fremfor å jobbe imot – de sikkerhetstiltakene som finnes i fengsler (Engbo 2017, 337). Hammerlin (2018, 260) fremholder det motsatte, og mener at intensjonen om normalitet hindres av kravene til sikkerhet. Kombinasjonen av sikkerhet og kontroll på den ene siden, og ønsket/målet om normalitet på den andre siden *er* utfordrende for de innsatte, og oppleves ofte som gjensidig utelukkende.

Men at selve hverdagsvirkeligheten, den er rett og slett fjern fra alle de sikkerhetsprotokollene som en opplever. Sant. Bare det å komme ned så går du gjennom hele situasjonen, tunge metalldetektorer, bare det er noe som setter et institusjonaliseringspreg, sant.. Det er på en måte det ganger hundre gjennom en dag. Det er der problemet ligger. Uansett hvor fin arkitekturen er, så lenge du har det, så vil det på en måte overskygge litt av effekten. (Lars)

En av konsekvensene ved å være fengslet er at det kan oppstå store avstander mellom «oss» og «dem» (se St. John et al. 2019, 751; Hammerlin 2018, 258). Dette som resultat av flere ting - både fordi avstanden mellom de som er utenfor og de som er innenfor helt konkret er større når noen er fengslet - men også fordi innsatte lever på en unormal måte i form av å bli «passet på» til enhver tid. Den statiske sikkerheten kan være med på å øke følelsen av å være annerledes enn alle andre. Sikkerhetsprotokoller, i form av skanning, telling, låsing, stripping, visitering og fotfølging gjør at de innsatte opplever seg mistenkeliggjort.

Hvis du er voksen som jeg anser jeg er da, og jeg er ikke noe kriminell i utgangspunktet sant, det er første gang jeg er i fengsel, så blir du på en måte umyndiggjort. Så en av de tingene jeg hadde vanskeligheter med å komme hit, var at med en gang jeg gikk inn døra så ble jeg sett på som potensielt farlig. (Hans)

Til tross for at fengselets arkitektur har forsøkt å ivareta normaliteten i det fysiske miljøet, fører sikkerhetstiltakene til en stadig påminnelse om at omgivelsene likevel ikke er normale. Det moderne fengselets materielle strukturer, og det moderne, fargeriktige interiøret demper ikke følelsen av å være fengslet (Hammerlin 2018, 262). Å oppleve at andre ser en som potensielt farlig, er et uttrykk for den mistilliten som ligger i fengselets arkitektur (Hammerlin 2018, 258).

5.5.1 Barrierefritt tilsyn

Dynamisk sikkerhet er den type sikkerhet som skapes gjennom relasjoner og samhandling mellom innsatte og ansatte (Beijersbergen et al. 2016, 844). Gode relasjoner mellom innsatte og fengselsbetjenter bidrar til å øke tryggheten for begge parter. Gjennom tilstedeværelse i fellesskapet, kontaktbetjentarbeid, programvirksomhet og fritidsaktiviteter skapes trygghet og sikkerhet (Halden fengsel, 95). For at dette skal være mulig, må fengsler ha en arkitektur som legger til rette for slik samhandling på tvers av «posisjoner». Fengselets fysiske miljø påvirker mulighetene for resosialisering og rehabilitering gjennom sosial interaksjon (Spivack 1984, 89; St. John et al. 2019, 749). For mange fysiske barrierer kan gjøre at betjentenes oppgaver kun består i å låse de innsatte ut og inn (Spens 1994, 11). På den ene siden designes fysiske barrierer for å sørge for at betjentene evner å kontrollere de innsattes bevegelser og er derved et nødvendig element ved fengsler. På den andre siden kan høy sikkerhet virke mot sin hensikt fordi den også fører til at den innsatte forblir i rollen som et individ uten tillit, og som hele tiden er nødt til å kontrolleres (James 2018, 153). Dersom et fengsels designmessige og teknologiske virkemidler skaper store avstander mellom de innsatte og de ansatte, er det vanskelig å tenke seg hvordan de ansatte faktisk evner å behandle de innsatte som mennesker (McConville 2000, 15). I kraft av å sone i et høysikkerhetsfengsel, med det det innebærer av sikkerhetsprotokoller- og tiltak, opplever Petter at enkelte betjenter er ute etter å «ta han»;

Det kan være noen med øyne som seg deg, og det er nok for deg. Eller på måten de prater til deg eller, måten de svarer deg (...). Du merker at du ikke har noe tillit, og de er alltid på jakt etter deg og straffer deg liksom. (...) Måten man blir behandlet på av noen få av de ansatte. Fordi i deres øyne er vi alltid kriminelle. Og de er ute etter deg og vil straffe deg hele tiden.
(Petter)

Samtidig kan fengselsarkitektur som er preget av åpnere rom, med færre fysiske barrierer skape det Johnston (2000, 153) kaller for «barrierefritt tilsyn». Barrierefritt tilsyn er tilsyn

som i større grad gir muligheter for samhandling mellom ansatte og innsatte (Johnson 2000; Spens 1994). Ifølge Moran og Jewkes (2015, 176) vil fengselsregimer som legger til rette for gode relasjoner, som tilbyr tilfredsstillende arbeids- og levekår og som gir mulighet for ulike aktiviteter, være de «sunneste» fengslene. Hvordan et fengsel arkitektonisk er utformet, og hvordan det er designet, påvirker nivået av og mulighetene for sosial interaksjon mellom ansatte og innsatte (Beijersbergen et al. 2016, 844). Livet bak murene er i seg selv avvikende fra et liv utenfor, fordi de innsatte lever under et regime hvor de største delene av hverdagen bestemmes av andre enn en selv. Forholdet og samværet med de en da lever rundt og omgås kan således være av avgjørende betydning for å føle seg «normal» (Wener 2000, 54).

Man kan slenge en sånn humoristisk kommentar til betjentene her, og 99 % av dem smiler og jatter med. Og det gjør også at hverdagen ved siden av, selve arkitekturen og hagene her og sånt noe, gjør også at du føler at du er et medmenneske. Altså, dem er ikke noe annerledes enn deg. (Arne)

Arkitektur og samhandling er nært forbundet i et fengsel, fordi arkitekturen er med på å avgjøre hva som inngår i en betjents oppgave i løpet av en dag. I Halden fengsel er både arbeidsrom, studierom og fellesskapsrom designet for å sørge for maksimal interaksjon og kommunikasjon mellom de som lever og jobber der (Hancock og Jewkes 2011, 621). Med mer tid i fellesskap, hvor ansatte og innsatte omgås og med færre fysiske barrierer blir betjentenes arbeidsoppgaver å sørge for å opprettholde den dynamiske sikkerheten – gjennom samvær og samhandling (Wener 2000, 54). Det fremgår av intervjuene at de fleste innsatte har mange positive erfaringer med de ansatte, og opplever at de fleste strekker seg langt for å hjelpe til der det trengs. Derved preges ikke forholdet mellom innsatt og ansatt kun av kontroll og sikkerhet, men også av omsorg og støtte. Fengselsbetjentens muligheter og evner til å være et medmenneske, fremfor kun en maktperson former de innsattes fengsels erfaringer og livskvaliteten innenfor murene (Arnold 2016, 267; Fairweather 2000a, 35). Betydningen av at de innsatte møtes på en positiv og proaktiv måte trekkes frem som en av de viktigste faktorene for å mestre livet på utsiden.

Det tror jeg også er en veldig viktig ting, hvertfall for meg, at jeg har blitt behandlet både ordentlig og med en viss respekt ikke sant. Av vaktene. (Per)

5.6 Oppsummerende

Som nevnt innledningsvis skal hverdagen i fengselet følge et såkalt normalitetsprinsipp. Det innebærer at hverdagen bak murene skal ligne så mye som mulig på hverdagen på utsiden. Dette er et viktig prinsipp, både fordi det ligger et menneskerettshensyn i det – som sikrer innsattes sivile rettigheter - samtidig som det skal sørge for at overgangen ut til samfunnet igjen blir så god som mulig. I tillegg skal fengselsstraffen bidra til en resosialisering av de innsatte, hvilket innebærer at de innsatte skal gjøres i stand til å leve lovlydige liv etter endt soning. I denne analysen har jeg forsøkt å sammenfatte mine funn under de fem tapene Sykes i sin tid lanserte, ved å vise hvordan de innsatte opplever hverdagen sin innenfor murene, med de begrensningene som følger av fengselsstraffen. Funnene viser at arkitekturen kan ha en positiv påvirkning på mellommenneskelige relasjoner og evnen til å fokusere på noe annet enn selve fengselstilværelsen. Samtidig ser vi tydelige tegn til rettens utilsiktede virkninger. Intensjonen bak arkitekturen var å legge til rette for større bevegelsesfrihet i omgivelser som minner om samfunnet ellers. Denne intensjonen imøtekommes ikke så lenge sikkerhetstiltakene taler imot en slik type frihet. Arkitekturen er ikke alt, og kan ikke sies å ha det hele og fulle ansvaret for å oppnå verken normalitet eller resosialisering i fengsel. Spørsmålet blir derved på hvilke områder arkitekturen *har* betydning, hvorvidt disse områdene er viktige nok til å overskygge de andre byrdene ved å sitte fengslet – og i hvilken grad arkitekturen styrker eller svekker mulighetene for å ivareta normalitetsprinsippet og resosialisering i norske fengsler.

6.0 Arkitekturens betydning

Vi har tidligere vært inne på rettens tilsiktede virkninger med hensyn til norsk straffegjennomføring. Oppgavens siktemål har vært å vurdere hvorvidt fengselsarkitekturen kan bidra til å skape normalitet og derigjennom styrke normalitetsprinsippet. Dernest har den til hensikt å belyse hvordan resosialiseringsmulighetene påvirkes av arkitekturen. Flere steder i litteraturen (se f.eks., Grip, Caviezel og Öjes 2018; Jewkes 2018) pekes det på hvordan innsatte sjelden, eller aldri, blir spurt om dette, til tross for at det er de som påvirkes direkte av arkitekturen i fengsler. Derfor har jeg intervjuet syv innsatte i Halden fengsel, og forsøkt å finne ut hvilken betydning arkitekturen har for dem. I det foregående kapittelet har jeg analysert funnene mine ved hjelp av teorien presentert i kapittel 3 og tidligere forskning på området. Dette kapittelet vies til å diskutere disse funnene opp mot eksisterende litteratur.

Normalitetsprinsippet er et prinsipp som skal sørge for at innsatte i norske fengsler har en så normal tilværelse som mulig. Dette innebærer blant annet 1) at den innsatte ikke skal fratras sine sivile rettigheter, 2) at straffen kun omfatter frihetsberøvelsen og at den innsatte derved ikke skal straffes ytterligere innad i fengselet og 3) at den innsatte forberedes på og gjøres i stand til å mestre et liv på utsiden av murene (Justis- og beredskapsdepartementet 2014, 32). Samtidig som normalitetsprinsippet skal sørge for at den innsatte lever på en så normal måte som mulig, er det også et prinsipp det er vanskelig å ivareta uten begrensninger. Fengsler må være sikkerhetsmessig forsvarlige, de har visse begrensninger i materielle forhold og de rommer mange forskjellige individer med ulike vaner og behov (Vollan 2016, 459 – 460). Begrensningene ved normalitetsprinsippet knytter seg til fengselsinstitusjonens – og de innsattes – særegenheter. Arkitektur er derfor både foreslått – og benyttet – som et virkemiddel for å imøtekomme noen av disse begrensningene. Spørsmålet blir derfor i hvilken grad fengselsarkitekturen kan bøte på slike begrensninger – og derved ivareta og styrke normalitetsprinsippet i norske fengsler.

6.1 Sikkerhetsmessig forsvarlighet

Ifølge straffegjennomføringsloven § 3 skal gjennomføring av straff være sikkerhetsmessig forsvarlig, samtidig som at straffen skal bygge på tiltak som fremmer den innsattes tilpasning til samfunnet. Prinsippet om normalitet er ett av flere prinsipper kriminalomsorgen arbeider etter – nettopp for å sørge for at den innsatte skal tilpasses samfunnet utenfor murene. Engbo (2017, 337) hevder at moderne sikkerhet ikke nødvendigvis går på bekostning av

normaliteten, men at dette begge er elementer ved fengsel som støtter oppunder hverandre. Dette fordi sikkerhetstiltakene innad i et fengsel er basert på grunnleggende elementer i kriminalomsorgen, blant dem normalitetsprinsippet (Engbo 2017, 337). Livet bak murene vil i seg selv motvirke det normale, men dersom en legger normalitetsrestriksjonene som preger livet i fengsel til grunn, så vil det ikke oppstå noen konflikter mellom sikkerhet og normalitet (Engbo 2017, 338). De sikkerhetstiltakene mine informanter opplever, fungerer som en stadig påminnelse om at de er fengslet. Martin og Lars forteller om hvordan de sluses gjennom sikkerhetsportaler hver gang de forlater eller entrer nye bygninger og Hans forteller om hvordan alle kraner er tids- og varmeregulerte. Dette er tiltak som begrunnes med sikkerhetshensyn, og som de innsatte selv opplever at står i veien for en «normal» hverdag. Det ser derved ut til at til tross for at sikkerheten i fengselet er bygget på grunnleggende elementer som skal sørge for en viss normalitet, motvirker opplevelsen av disse sikkerhetstiltakene prinsippet i seg selv. Dette støttes oppunder av Vollan (2016) og Hammerlin (2018, 260) som mener at kravene til sikkerhet vil kunne hindre intensjonen om normalitet.

Tidligere i denne oppgaven har jeg forsøkt å redegjøre for hvordan arkitektur og ideologi henger sammen. Endringer i straffesyn- og ideologi skaper gjerne arkitektoniske endringer (Fridhov 2012, 17). Halden fengsel er et fengsel bygget i moderne tid, en tid der vi som samfunn er opptatt av å behandle innsatte som medmennesker – og til å hjelpe dem på veien mot å oppnå et kriminalitetsfritt liv (Fridhov 2012, 17). I litteraturen finnes det en rekke eksempler på hvordan arkitektur og design kommuniserer, og derigjennom produserer atferdsforventninger.

Hensynet til sikkerhet preger fengslers utforming, design og innredning. Oppigjennom har man innredet, utformet og designet fengsler i det henseende å sørge for minst mulig slitasje. Møbler og inventar velges ut fra hvilket skadepotensial det har (Jewkes 2018, 321; McConville 2000, 11). Dette for å minimere risikoen for at de innsatte ødelegger – eller benytter møbler og annet inventar til å skade seg selv eller andre. Ekspertene (se f.eks., Spivack 1984 og Spens 1994) hevder at jo hardere fengselsmiljøer designes, som f.eks., fastboltede møbler, utstrakt bruk av gitter foran vinduene, murvegger og triste farger, skaper negative atferdsforventninger (Spens 1994, 11). Dette beror på en idé om at all arkitektur har en påvirkning på mennesker på ulike måter (Jørgensen og Broch 2018, 7; Spivack 1984). I Halden fengsel er det derfor arkitektonisk lagt vekt på et «hjemlig» preg; rommene er åpne,

vinduene har ikke gitter, møblene er frittstående og det er benyttet ulike farger på ulike deler av fengselet for å fremme visse positive følelser (Halden fengsel, 22). Dessuten er det brukt mye ressurser på kunst og nærhet til natur. Alle elementer forsøkt brukt i målet om å oppnå en viss normalitet for fengselets innbyggere. Tidligere i oppgaven henviste jeg til forfatter av et kapittel i boken «Prisons, Architecture and Humans» utgitt i 2018. Forfatteren, John K., var ikke særlig imponert av, ei heller enig i, at materialitet og arkitektur har så stor påvirkning for livet på innsiden av murene som det mange eksperter hevder det har. I motsetning til John K., var det flere av mine informanter som satt pris på de materielle godene. Espen og Arne var blant dem. De synes at kunst, nærhet til natur og sansehagen er fine elementer i fengselet, og bidragsyttere til å skape en lettere atmosfære. Dette fullt ut i tråd med hva vi finner i teorien.

Samtidig ser det også ut til at sikkerhetstiltakene i Halden hindrer en del av de positive egenskapene arkitekturen er ment å ha. I litteraturen ser vi at det hevdes at et hardt fengselsmiljø skaper negative atferdsforventninger. Fengsler rundt om i verden er designet til å være harde, restriktive og stygge. Et slikt design støtter opp om et syn om at fangene er 'farlige andre' (Jewkes 2018, 334; Wener 2000, 52). Dette fordi «hard» arkitektur sier noe om at det forventes voldelig og aggressiv atferd (Spens 1994, 11), samtidig som det uttrykker mistillit og fungerer som en påminnelse om at de innsatte er en voldsrisiko og en fare for omgivelsene (James 2018, 153). Videre hevdes det at dersom fengsler derimot kommuniserer positive egenskaper, vil arkitekturen i seg selv utfordre de kulturelle stereotypene om hva et fengsel er – og gjennom dette – hvem fangene er (Jewkes 2018, 334). Myke farger og materialer samt en åpen layout åpner opp for en mer avslappet kontakt mellom ansatte og innsatte, og vil derved uttrykke en forventning om sivilisert og rasjonell atferd (Wener 2000, 52, Fairweather 2000a, 48).

Den arkitektoniske utformingen av fengsler sender altså ut en melding til både innsatte og ansatte om hvordan de forventes å oppføre seg, men også om hvordan de innsatte selv kan forventes å bli møtt og behandlet (Higgins 2000, 88). Til tross for at en del atferdsforventninger ligger i arkitekturen, fremgår det av mine møter med innsatte at slike forventninger også ligger i fengselets sikkerhetstiltak. Hans forteller at han ikke får gå utenfor oppmerkingene på den asfalterte veien fra boavdelingen og ned til yrkesavdelingen uten å få rapport. Per forklarer frustrasjonen han føler når han kommer for sent til besøk fordi betjenten som har følgetjeneste har det så travelt. Ifølge Espen er det så vidt de får åpnet vinduene på

cellene sine, og derved står i mangel på frisk luft - særlig om sommeren. Slike eksempler viser hvor utfordrende det er å forsøke å bevare en normal hverdag innad i et fengsel.

Fengselet *er* bygget som en liten landsby. Fengselets arkitektur kommuniserer positive egenskaper og atferdsforventninger (Jewkes 2018, 334). De innsatte slipper gitter foran vinduene, alle har egne bad, det kreves at en går utendørs for å komme seg til skole eller arbeid. Alt dette er tiltak som i utgangspunktet styrker muligheten for å oppleve en viss form for normalitet på innsiden av murene. Samtidig følges disse positive, arkitektoniske tiltakene av enorme sikkerhetstiltak – de fotfølges inne på området, de straffes ved bevegelse på utsiden av oppmerkede områder, de fleste fikk sjelden eller aldri benytte naturstien/skogstien og vinduene har såkalt «barnesikring» og er nærmest «hermetisk lukket». Det gjør at de positive atferdsforventningene arkitekturen i seg selv har lagt til rette for, faller gjennom. Sikkerhetstiltakene i Halden fengsel går derved på bekostning av de positive egenskapene arkitekturen har, og slik blir forventningene og tanken om at de innsatte er uavhengige, ukrenkelige og verdige individer (Brottveit 2018, 201) omformet til en opplevelse av å være potensielle trusler mot sikkerheten; en risiko for vold, tyverier og rømninger.

Således blir de gode intensjonene bak arkitekturen hindret av kravet om sikkerhetsmessig forsvarlighet. Det kan dessuten diskuteres hvor effektive sikkerhetstiltakene er, sett i forhold til hvilket utbytte de innsatte ville ha hatt dersom tiltakene var noe individtilpasset. Enkelte sikkerhetstiltak kan derved sies å stikke kjepper i hjulene for opplevelsen av normalitet. Å hevde at sikkerheten i fengsel er basert på elementer i kriminalomsorgen (Engbo 2017, 337) er ikke synonymt med at normalitetsprinsippet styrkes. Fengselssystemet er preget av dualisme, der ideologiske prinsipper støter mot hverandre og resulterer i begrensninger (Hammerlin 2012, 59). Fangebehandling er sårbar overfor en rekke forhold, og straffegjennomføringen er svært regelstyrt, sikkerhets- og kontrollorientert. Dette skaper innskrenkninger i fengselshverdagen og for normaliseringsstrategier (Hammerlin 2012, 59).

6.2 Materielle forhold og fengselets institusjonalisering

Materielle forhold handler på den ene siden om levestandard, og på den andre siden om evnen til å ta egne valg vedrørende hva en vil omgi seg med (Sykes 1958, 68; Neumann 2012, 139). Fengselet i seg selv, sammen med den institusjonaliseringen de innsatte utsettes for, kan være med på å sette ytterligere begrensninger for anvendelsen av normalitetsprinsippet (Vollan

2016, 460). Å arbeide mot å oppnå normalitet kan sies å være et forsøk på å unngå institusjonalisering. Likevel ser vi at institusjonalisering per i dag er en unngåelig konsekvens av å være fengslet, særlig i et høysikkerhetsfengsel (Bronebakk 2012a, 183; Lundeberg og Rye 2018, 17; Jacobsen 2018, 68). Hvilke konsekvenser har slik institusjonalisering på evnen til å takle en vanlig hverdag, der det hele og fulle ansvaret for å få livet til å gå rundt, tilhører den innsatte selv? Kan arkitektur bøte på institusjonaliseringen, og derved styrke normalitetsprinsippet?

På den ene siden kan gode materielle forhold, og herunder god standard, sies å føre til en opplevelse av å være mer «hjemme» enn på en institusjon, særlig dersom en sammenligner det moderne fengselet i Halden med andre, eldre fengsler (Grip, Caviezel og Öjes 2018, 14). Det er nærliggende å anta at institusjonalisering og arkitektur er to sider av samme sak; jo mer arkitekturen og designet i et fengsel gjenspeiler de materielle forholdene og standarden i et «vanlig» liv – jo mindre vil den enkelte institusjonaliseres. Dette kommer til uttrykk gjennom Arnes følelse av å «nesten komme hjem» etter å ha blitt overført fra et annet norsk fengsel, til Halden fengsel. Espens og Pers fortellinger vitner om det samme; livskvaliteten påvirkes i positiv retning av fengselets gode standard, sammenlignet med livskvaliteten i tidligere fengsler. Dessuten minner fengselsbygningenes arkitektoniske struktur om et hvilket som helst annet område utenfor. De innsatte må ut av boenhetene for å komme seg til jobb eller skole; terrenget er variert og krever således at en beveger seg både oppover og nedover (Halden fengsel, 10). Dette i motsetning til en rekke andre fengsler der hele området er flatt og uten særlig vegetasjon. Den gode standarden, det hjemlige preget og det varierte terrenget kan således sies å styrke normalitetsprinsippet gjennom å tilby de innsatte kroppslige og sensoriske erfaringer som minner om utsiden (Jørgensen og Broch 2018, 10).

På den andre siden er det store utfordringer knyttet til å få alle deler av hverdagen til å minne om en hverdag på utsiden. I kraft av å være fengslet er det en rekke elementer ved et «vanlig» liv som ikke lar seg verken gjennomføre eller opprettholde på innsiden av murene. Det er dessuten begrensninger vedrørende hva fengselet kan legge til rette for av for eksempel aktiviteter som oppleves som viktige for et normalt liv for den enkelte (Vollan 2016, 460). For Arne er musikk en svært viktig del av hverdagen og fungerer som en drivkraft i livet. Petter elsker å spille fotball, og fotball er for han den viktigste treningsaktiviteten for å holde seg i god fysisk form. Lars har i mange år startet dagen med å jogge seg en tur om morgenen, det hjelper på fokus og er for han en «proaktiv måte å eksistere på». Fengselets begrensninger

uttrykkes på ulike måter overfor de tre innsatte, og henspiller dermed også på individualiteten i hva som oppleves normalt. Arne fikk beskjed om at han var nødt til å kjøpe opp nye eksemplarer av cd-er han allerede hadde, til tross for at han ble overført fra ett høysikkerhetsfengsel til et annet. Når Petter spiller fotball opplever han flere ganger at spillet avsluttes idet ballen fyker over baneinngjerdingen, fordi de innsatte selv ikke får lov å hente den – og fordi enkelte betjenter heller ikke henter den for dem. Joggeturene til Lars begrenses av fengselets og fengselsbetjentenes rutiner, regler og kapasitet. Fellesnevneren for alle fortellinger er at dette er aktiviteter som for dem oppleves normale. De samles ikke nødvendigvis om én felles normalitet, men drar alle på erfaringer og opplevelser som for dem ville ha skapt normale rammer i hverdagen. Fraværet av – og begrensningene ved – de aktivitetene som betyr noe kan tenkes å bidra til økt institusjonalisering ved at de til enhver tid er avhengig av at andre legger til rette for, gjør unntak for eller tillater opprettholdelsen av en slik aktivitet.

De aktivitetene som fengselet derimot oppfordrer til – og som de innsatte er nødt til å gjøre selv – er klesvask og matlaging. Klesvask og matlaging er viktige elementer i selvhusholdning og botrening, og sees derfor som viktig for å opprettholde normale funksjoner – og derigjennom også som et riktig og viktig steg mot å ivareta normalitetsprinsippet (Vollan 2016; 461; Minke og Smoyer 2017, 356). Arkitektonisk er det lagt til rette for at de innsatte selv kan ivareta disse ferdighetene. Forutsatt at de har fellesskapstid og er utenfor innlåsing, har de tilgang på både kjøkken og vaskerom. De fleste opplever dette positivt, fordi dette er dagligdagse oppgaver som også må utføres i det vanlige livet, utenfor fengsel. Til tross for at det forventes at de innsatte selv vasker klær, lager egen mat og drar på skole eller jobb, følges disse forventningene av kontinuerlig kontroll og reguleringer. Tid til alle dagens gjøremål er fastsatt av overordnede, de må henvende seg til betjenter for å få utlevert vitaminer og smertestillende, de må vente i tur og orden til alle fra avdelingen er klare før de får ta følge med en betjent i følgetjeneste hver morgen. De er derved til enhver tid avhengige av andre. Dette fører til at flere føler de lever i en «barnehage for voksne», «som en zombie» eller er «en sau i en saueflokk». Selv om de får vaske egne klær og lage egen mat, viser det seg at det er en rekke andre elementer ved hverdagen de ikke har kontroll over. De innsatte trenger ikke å tenke selv, fordi egen tankevirksomhet og planleggingsevne erstattes av andres rutiner, regler og bedømmelse (Goffman 1967, 35). Dersom det å «gjøre selv» ikke følges av å «tenke selv», hvordan kan vi da forvente at de behersker det som et vanlig liv ute i det fri, krever av dem?

6.3 Normalitetens forbehold

En del av hensikten med straffegjennomføring i Norge er at den skal motvirke nye kriminelle og straffbare handlinger i etterkant, og normalitetsprinsippet antas å være et virkemiddel for å nå dette målet (Vollan 2016, 455). Utover det faktum at alle som soner straff i fengsel har det til felles at de er dømt eller tiltalt for lovbrudd - er innsatte i fengsler en gruppe ulike individer med forskjellige preferanser, vaner og behov. Slike individuelle forskjeller kan ifølge Vollan (2016, 460) være nok en begrensning ved normalitetsprinsippet, fordi normalitet for én innsatt ikke nødvendigvis er den samme for en annen. Det skaper naturligvis utfordringer for evnen fengselet har til å ivareta normalitetsprinsippet for alle, av den grunn at ikke alle har samme behov – og derved heller ikke samme definisjon på hvordan en «normal hverdag» ser ut (Bronebakk 2012a, 176; Vollan 2016, 460; Engbo 2017, 344). Dette eksemplifiseres tydelig gjennom John K's fortelling. John K er et bymenneske. For ham er normalitet forbundet med typisk storby-støy; kollektivtrafikk som suser forbi til enhver tid, travle mennesker på vei et sted og ellers utsikt til bygårder, kjøpesentre og byliv (K 2018, 30 - 31). For ham stod nærheten til natur, stillheten og fraværet av dette «støyet» som rake motsetninger til det livet han var vant til, og opplevdes som unormale omstendigheter. Dette styrket ubehaget og de negative konsekvensene for John K's psykiske helse (K 2018, 30).

I motsetning til John K er mine informanter av en annen oppfatning. Om ikke de fysiske omstendighetene ligner på det de er vant til fra utsiden, så er de likevel noe de innsatte kan sette pris på og som kan skape en viss avstand til det fengselsaktige. De naturlige omgivelsene gjør det mulig å fokusere på noe annet enn å være fengslet, og de bidrar til å skape en roligere atmosfære. Samtidig ser det ut til at flere opplever at naturen er forbeholdt enkelte avdelinger og/eller programmer. Felles for alle er at den er der – den preger utsikten fra både celler og fellesavdelinger – og den eksisterer rundt dem når de er utendørs. Men – det går også et tydelig skille mellom det å få lov til å se på den – og det å få lov til å røre den. Flere ser tilbake på og forteller om programdeltagelse der fysisk nærhet til natur inngikk som en del av programmet, og der de fikk bruke naturen i langt større grad enn det de får nå. Gjengs for flere er også oppfatningen om at enkelte avdelinger benytter sansehage og andre naturområder ofte – i motsetning til hva de selv har anledning til.

Ett av de ønskene innsatte oftest uttrykker, er nettopp muligheten til å ha fysisk kontakt med naturen – ikke bare synet av den (Jewkes 2018, 329). Når fortellingene i denne oppgaven

peker henimot et savn etter å få benytte seg av naturen, blir spørsmålet hvordan og hvorfor det har seg sånn at naturbruken forbeholdes noen grupper i fengselet. Intensjonen bak mangfoldet av natur innenfor murene er å styrke normaliteten. Kanskje kan en si at naturen er til for at *så lite som mulig* skal minne om fengsel, i håp om at soningsskader ikke skal forekomme. Men – å legge til rette for at et liv bak murene skal ligne så mye som mulig på et liv utenfor murene, forutsetter også at tilgangen på det normale finnes – uten for mange forbehold. Noe annet vil være unormalt. I den grad en kan si at naturbevaring og normalitetsprinsippet er to sider av samme sak, mister også her naturen sin hensikt idet brorparten ikke får ha nevneverdig grad av fysisk kontakt med den.

Fraværet av fysisk kontakt med natur kan sees som ytterligere grunn til å anta at normaliteten ikke nødvendigvis styrkes av arkitekturen. Halden fengsel er konstruert på en måte som skal lette de innsattes bevegelsesfrihet (Strømnes i Halden fengsel, 10), og som skal gjøre det mulig for innsatte å delta i aktiviteter av samme grunn som en deltar på utsiden – for velvære og helsemessige goder (Johnsen 2018, 81). Lars forteller at han forsøker å gjøre normale ting i håp om å bevare normaliteten i hverdagen. Og nettopp fordi han føler at han må, blir ikke aktiviteten lenger normal. Konsekvensen av å ikke gjøre «vanlige» ting blir således den samme som konsekvensen av å gjøre «vanlige» ting; rutinene, aktivitetene og hverdagslivet preges både av tvang fra andre – og fra ham selv. Derved kan en si at til tross for at det arkitektonisk legges til rette for at de innsatte skal kunne gjennomføre aktiviteter av samme grunn som på utsiden, fremgår det at heller ikke dette nødvendigvis lar seg gjøre uten at det føles og oppleves unormalt.

7.0 Tilsiktede versus utilsiktede virkninger

I denne oppgaven har jeg forsøkt å gjøre rede for hvilke virkninger arkitekturen har på de som omgir seg med den døgnet rundt. Gjennom en analyse av fengselslivets byrder, inspirert av Sykes teori om «pains of imprisonment» forsøkte jeg å forstå forholdet mellom arkitektur og normalitet. Det gjorde det mulig å strukturere analysen på en oversiktlig måte, samtidig som fengselshverdagens byrder ble en inngang til å forklare sammenhengen mellom fengselets fysiske utforming, og de innsattes opplevelser knyttet til normalitet. I det foregående kapittelet diskuterte jeg så analysens funn opp mot oppgavens teoretiske rammeverk og tidligere forskning på området. Rettens tilsiktede og utilsiktede virkninger skal i det følgende diskuteres ytterligere.

Ifølge Mathiesen (2011, 49) har retten både tilsiktede og utilsiktede virkninger. Loven og de midlene som loven angir har intensjoner om å virke på en måte som skal sørge for at den innsatte mestrer overgangen til samfunnet. I en gjennomgang av en rekke undersøkelser av rettens tilsiktede virkninger, fremgår det at fengselslovgivningens formål ikke alltid realiseres, og at dette skyldes «at den generelle organisasjonen som fengslet innebærer, og virkemidlene innenfor den, skaper motstand mot formålet» (Mathiesen 2011, 74). Overført til dette prosjektet blir derfor spørsmålet; på hvilken måte realiseres arkitekturens tilsiktede virkninger i Halden fengsel? Bidrar den moderne arkitekturen i Halden fengsel til normalitet og en styrking av kriminalomsorgens normalitetsprinsipp?

De tilsiktede virkningene ved Halden fengsels arkitektur er mange, og skal i all hovedsak hjelpe de innsatte å leve så normalt som mulig. Arkitektonisk er fengselet utformet som en landsbylignende oase, der intensjonen er å få omgivelsene til å minne om – og ligne på – omgivelser som ikke er forbundet med et fengsel. Naturen er godt ivaretatt og utviklet, slik at skogsområder – og stier, sansehager og ulendt terreng skal bidra til økt bevegelsesfrihet – og speile de bevegelsesmulighetene en har tilgjengelig når en ikke er fengslet. Alle vinduer er uten gitter, vegger er malt i kontrastfarger, alle har egne bad inne på egen celle, de har (i fellesskapstid) tilgang på kjøkken, stue og vaskerom. Både på vegger og utendørs er det kunst av ulik art, fellesområdene er store, åpne og lyse. Avdelingene er lagt til ulike bygg; boenhetene, aktivitets- og kulturavdelingen samt yrkes- og skoleavdelingen er plassert møysommelig slik at alle må ferdes utendørs fra A til B. Alt dette er arkitektoniske virkemidler brukt med intensjon om å ivareta normalitetsprinsippet, og for å gi de innsatte

best mulig forutsetninger for å mestre overgangen ut igjen til samfunnet (Moran og Jewkes 2015, 168). Flere av de tilsiktede virkningene realiseres gjennom arkitekturen; selvhusholdning og botrening, færre tilfeller av opplevd aggressivitet og voldelighet, lettere atmosfære og færre strukturelle påminnelser om at en sitter i fengsel. Dette tyder på at fengselets fysiske utforming påvirker atferd og støtter oppunder positiv endring (Karthaus, Block og Hu 2019, 193).

Samtidig ser vi at selv gode intensjoner bak arkitektur kan føre til en intensivering av kontroll (Moran og Jewkes 2015, 178). Å legge omstendighetene til rette for normalitet er ikke synonymt med opplevelsen av normalitet. I en dansk undersøkelse av matsituasjonen innad i fengsler, fremgår det på den ene siden en takknemlighet for muligheten til å planlegge og handle matvarer samt forberede måltider selv (Minke og Smoyer 2017, 367). Å handle mat og å forberede den selv inngår som et element i selvhusholdningen, og bak slike tiltak ligger intensjonen om å forberede den innsatte på livet utenfor. På den andre siden fremgår det at situasjonen knyttet til både handling og forberedning av mat ikke oppleves normalt. Det unormale viste seg å handle om alt fra vareutvalg og priser i butikken, til kaotiske og overbefolkede kjøkken (Minke og Smoyer 2017, 367). Sammenlignet med det normale, ble derfor hele matsituasjonen unormal. Det samme gjaldt den gruppen innsatte som ikke var vant med å verken bruke penger på mat, ei heller tilberede mat hjemme på eget kjøkken. Fengselssystemet ignorerer slik realiteten for de dette gjelder, og antar at det eneste alle trenger er tilgang på butikk og et velutstyrt kjøkken, for å finne sin vei tilbake til det normale (Minke og Smoyer 2017, 371).

I den danske undersøkelsen viste det seg altså at forsøket på normalitet ender opp i en forvrengt ny-normalitet, der tiltakene mot å oppnå noe tilnærmet normalt egentlig ender opp som en påminnelse om hvor unormale omstendighetene faktisk er. Etter alle henseender finnes det ikke normalitet i et fengsel. Å være frihetsberøvet, å ufrivillig leve i et kjempekollektiv fylt med mennesker en ikke har valgt selv, å følge regler, prosedyrer og rutiner laget over hodet på en – er alle elementer ved hverdagen som står i stor kontrast til et normalt liv. Med dette som utgangspunkt er arkitekturen forsøkt brukt som et middel til å overgå det unormale gjennom å skape normale omgivelser. Fengselet i seg selv skaper derved en illusjon om normalitet. Virkeligheten ser dog ut til å være en annen.

På den ene siden skal det sies at arkitekturen i Halden fengsel realiserer *noen* av de tilsiktede virkningene. Dette kommer til uttrykk gjennom informantenes positive erfaringer med fengselet. Petter er veldig fornøyd med standarden på cella si og Espen setter stor pris på at det er brukt kunst rundt omkring på området. Generelt er det også positivitet knyttet til naturutnyttelsen, og særlig dens preg på de innsattes utsikt. Slik sett har arkitekturen en faktisk positiv effekt på opplevelsen av fengselshverdagen. På den andre siden er det likevel ikke til å komme utenom at det også oppstår en del utilsiktede virkninger. Kanskje kan det argumenteres for at arkitekturen i seg selv skaper motstand mot formålet; å styrke normalitetsprinsippet i fengsel. Store områder, skogstier, nærheten til natur, stor spredning i bygninger – er alle elementer for å skape en illusjon om normalitet. Samtidig ser det ut til at nettopp slike elementer er med på å øke graden av sikkerhet, både den statiske og den dynamiske – hvilket igjen gjør normaliteten bak murene fjernere. Ved å legge til rette for normalitet i den arkitektoniske strukturen øker samtidig de unormale tiltakene, som for eksempel fotfølging fra sted til sted, bruk av sikkerhetssluser ved inn- og utgang av de ulike byggene samt begrensninger i den generelle bevegelsesfriheten. Dette på tross av fengselets ambisjoner om å la de innsatte bevege seg fritt (Strømnes i Halden fengsel, 10). «God og myk» arkitektur kompenserer således ikke for det faktum at en som innsatt er kontrollert, overvåket og frihetsberøvet til enhver tid.

Trivsel i fengsel ansees for å være en særdeles viktig faktor for å oppnå ønsket endring, og denne trivselen avhenger av hvorvidt det fysiske miljøet rundt er positivt eller negativt (Karthus, Block og Hu 2019, 205). Det positive med arkitekturen og alle de positive effektene arkitekturen er ment å ha - og også til en viss grad har - begrenses dog av fengselets regler, rutiner og prosedyrer. I litteraturen argumenteres det for viktigheten av at en også inne i fengselet skal kunne forflytte seg mellom jobb, skole og andre aktiviteter utendørs – i likhet med hvordan forflytning og bevegelse skjer på utsiden (se f.eks., Fridhov og Grøning 2018, 280 og Brottveit 2018, 208). Men, slike argumenter overser det faktum at dagliglivets forflytninger skjer på egenhånd. Dessuten viser det seg at de negative atferdsforventningene som ligger i «hard» arkitektur, ikke forsvinner ved å erstatte den harde arkitekturen med den myke, fordi negative atferdsforventninger også ligger i sikkerhetstiltak og i enkelte fengselsbetjentes holdninger. Mer bevegelsesfrihet både utendørs og innendørs samt selvstendighet og kontroll over egne handlinger og gjøremål er blant de ønskene innsatte oftest uttrykker (Jewkes 2018, 329). Når bevegelsesfriheten – og opplevelsen av

selvstendighet og kontroll over egen hverdag er såpass begrenset, blir det også vanskelig å se hvilken nytte arkitekturen faktisk har.

Halden fengsel ble bygget som ett av verdens mest moderne fengsler (Halden fengsel, 7). Nye og moderne arkitektoniske løsninger har til hensikt å gjøre omgivelsene humane, i motsetning til tidligere fengsler der straffeideologien var en annen (Markus 1994; Fridhov og Grøning 2018). Nærheten til natur vektlegges i stor grad fordi det for de fleste av oss oppleves normalt å ha tilgang på natur, og er slik et uttrykk for samfunnets sosialt konstruerte normalitetsideal (Minke og Smoyer 2017, 373). Naturen blir derved et naturlig og synlig element i de innsattes hverdagsliv. At samfunnets normalitetsideal har blitt vektlagt i så stor grad ved utformingen av Halden fengsel kan være problematisk av flere årsaker. For det første uttrykker dette en forventning om at sosialt konstruerte idealer reflekterer alle individers syn på normalitet, der en tar for gitt at det som er normalt for én, også er normalt for en annen. En slik forventning stemmer imidlertid ikke overens med virkeligheten, og mine informantere fortellinger vitner om at det *er* forskjell på hva og hvordan normalitet oppleves. Det er store individuelle forskjeller i behov og ønsker – både mellom mennesker på utsiden, men også mellom mennesker på innsiden av et fengsels murer. Derved kan en spørre seg; bør det i det hele tatt være en rettslig ambisjon å skape noe som er så individuelt?

For det andre følges et slikt ideal av handlingsfrihet og bevegelsesfrihet, uten begrensninger. Normalitetsidealet som ligger til grunn for arkitekturen fremstår derved som et paradoks. De begrensningene som til enhver tid finnes og følges i et høysikkerhetsfengsel, er begrensninger en på utsiden ikke har. Sitter en lenge nok i fengsel er det nærliggende å anta at institusjonaliseringen fører med seg en rekke konsekvenser for livet på utsiden; til tross for oppøving av normale ferdigheter som kreves av en på utsiden, vender en seg også til alt som ikke er lov. Dette uttrykkes blant annet gjennom generelle forestillinger om hvor utfordrende overgangen ut igjen vil være dersom en slippes rett ut fra høysikkerhetsfengsler – men også gjennom spesifikke fortellinger om tidligere innsatte som på utsiden blir stående foran åpne dører og vente på at andre skal låse dem ut eller inn.

7.1 The gap problem

Retten tilsiktede og utilsiktede virkninger (Mathiesen 2011, 49) kan ses i sammenheng med distinksjonen mellom «law in the books and law in action». Sistnevnte er en kjent

retts sosiologisk formulering som sikter til avstanden mellom de formelle rettslige regler i et samfunn, og hvordan disse reglene implementeres i praksis. Ofte omtales denne avstanden som «the gap problem» (Friis og Åström 2020, 107). Kanskje kan en si at arkitekturen i Halden fengsel er forsøkt brukt som en løsning på nettopp «the gap problem». Kravene til normalitet innenfor fengselets murer handler om at de innsatte må få være i stand til å forme deres egne liv på lik linje som de på utsiden kan (Engbo 2017, 337). Altså handler kravene til normalitet om hvilke rammer fengselet evner å skape for de innsattes muligheter til personlig utvikling (Bronebakk 2012b, 48). Arkitekturen blir således et verktøy for å styrke både normalitetsprinsippet og mulighetene for resosialisering ved å legge til rette for at de innsatte kan leve under så normale omstendigheter og omgivelser som mulig, og derved også oppfordre til personlig endring og utvikling. Imidlertid er livet i fengsel, og særlig i et høysikkerhetsfengsel, et uvanlig liv. Å bli fratatt frihet er i seg selv unormalt og derfor kan aldri normaliteten bli komplett (Engbo 2017, 337).

Avstanden mellom det normale og det unormale skal med moderne fengselsarkitektur døyves noe, ved å legge til rette for tilnærmet like omgivelser som på utsiden. På den måten skal hverdagen på innsiden minne om hverdagen på utsiden, og «kreve» det samme av dem - herunder selvhusholdning, botrening og forflytning utendørs. Dette er fengselets forsøk på å bringe utsiden inn (Johnsen 2018, 74) og derigjennom gi de innsatte like erfaringer som en har/får på utsiden. Fengselet prøver derved å gjenskape utsiden gjennom arkitektoniske virkemidler på innsiden. Det kan dog argumenteres for at dette ikke helt holder mål, og kan i likhet med Baer og Ravnebergs erfaringer sees som et naivt forsøk på å gi de innsatte et substitutt som ikke reflekterer den faktiske utsiden, men i stedet fungerer som en refleksjon av fengselets gjenskapelse av den (Baer og Ravneberg 2008, 210). Den konstruerte gjenskapelsen av det «normale» styrker ikke opplevelsen av normalitet, fordi den følges av særdeles unormale begrensninger, både hva gjelder de innsattes frihet, bevegelse og muligheter.

I distinksjonen mellom innside og utside kan fengselet bruke utsiden som en ny måte å kontrollere på, for eksempel ved å fjerne normale privilegier eller legge restriksjoner på besøk (Baer og Ravneberg 2008, 213). Dette uttrykkes både gjennom fortellinger om hvordan en straffes ved å gå i skogkanten fremfor på asfalten på vei ned fra boenheten til yrkesavdelingen, hvordan en fotfølges av en betjent i følgetjeneste når en skal bevege seg utendørs samt hvordan ballspill raskt avsluttes når ballen havner på utsiden av

baneinnngjerdingen. Tidligere i oppgaven er det blitt diskutert hvorvidt normalitet og sikkerhet er to sider av samme sak, eller om den ene hindres av den andre. Kanskje kan en i en mer nyansert diskusjon argumentere for at hvorvidt arkitekturen bidrar positivt eller negativt avhenger av hvordan sikkerheten praktiseres. I et fengsel der regler, rutiner og prosedyrer er strikte uten muligheter for individuelle tilpasninger eller skjønnsmessige vurderinger, vil arkitekturen miste noe av sin betydning. Det er iallfall nærliggende å anta at bruk av skjønn og subjektivitet i møte med innsatte i større grad vil kunne føre til en bedre utnyttelse av arkitekturen – og den virkningen den er ment å ha.

Diskusjonen rundt arkitekturens betydning er ikke kun et spørsmål om arkitekturen «lykkes» med det den har til hensikt å gjøre, eller ikke. Spørsmålet blir også hvorvidt arkitekturen skaper noe nytt sammen med fengselsinstitusjonen, og hvorvidt det bidrar til å styrke normaliteten eller om den bidrar til en normalitetsforvrenging. Målet er dermed ikke å vurdere om arkitekturen er positiv eller negativ, men å utforske hvordan de to aspektene ved retten - den normative og den faktiske - produseres og reproduseres i Halden fengsel (Banakar 2020, 44). På det normative plan står prinsippet om normalitet, der hensikten er at alle som soner dom i norske fengsler skal dra nytte av fengselsoppholdet på en slik måte at de evner å mestre et lovlydig liv på utsiden. For at dette skal være mulig er den rettslige påstanden at livet på innsiden bør være så normalt som mulig, slik at ikke overgangen blir for stor og slik at de innsatte skal øve opp ferdigheter som trengs for å mestre et vanlig liv ute i det frie samfunn. Den faktiske dimensjonen er her hvordan normalitetsprinsippet i praksis imøtekommes, og hvilken faktisk nytte de innsatte opplever at de har av de tiltakene ment for å opprettholde et «normalt» liv (Banakar 2020). Det dreier seg således om å finne ut av hvilken effekt arkitekturen har på evnen fengselet har til å imøtegå prinsippet om normalitet. Denne studien har derved tatt sikte på å belyse avstanden mellom de oppstilte normer – og den faktiske etterlevelsen, mellom idealer og realiteter (Aubert 1982, 98).

Det strafferettslige idealet er at innsatte i norske fengsler skal velge et kriminalitetsfritt liv etter endt soning. For å nå dette idealet skal de innsatte resosialiseres gjennom arbeidstrening, utdanning og rehabilitering via ulike programmer. Dernest skal de innsattes sivile rettigheter ivaretas, og hverdagen skal ligne på en tilnærmet idealtypisk normal hverdag. Mine informanternes fortellinger vitner om at sistnevnte er et hårete ideal som vanskelig lar seg realisere. Dette fordi realiteten er at fengselshverdagen er særdeles langt fra normal. Når utgangspunktet er at fengselshverdagen er særdeles unormal, blir det en stor utfordring for

fengselet å skape rammer for normalitet og for personlig utvikling. Påstanden om at fengselets fysiske utforming har betydning for de som omgir seg med den, ser ifølge mine informanter ut til å være en riktig påstand. Utfordringen ligger dog i avstanden mellom arkitekturens tiltenkte virkninger – og arkitekturens faktiske virkninger. Mye tyder derved på at det oppstår et «gap problem». «The gap problem» er med på å skape en illusjon om normalitet, der normaliteten forvrenges og gjøres ytterligere unormal. En slags påtvunget normalitet, som skaper avstand mot formålet. Nettopp fordi normalitetsidealet skal gi innsatte best mulig forutsetninger for et lovlydig liv etter endt soning, kan konsekvensene av normalitetsforvrengingen bli det motsatte; de innsatte lærer, vender seg til og gjøres avhengige av andre mennesker og av systemet som holder dem der.

Med det sagt, er ikke arkitekturens positive effekter fullstendig fraværende. Dersom spørsmålet var om arkitekturen har lyktes med å gjøre opplevelsen av fengselshverdagen bedre, ville svaret antakelig ha vært ja. Men, arkitekturens betydning kan ikke ses adskilt fra alle andre elementer som har innvirkning på livet i et fengsel. Arkitekturen alene kan ikke sørge for en styrking av normalitetsprinsippet, særlig ikke så lenge de utilsiktede virkningene tar den plassen de tar. Dessuten virker det svært utfordrende å skulle imøtekomme en rettslig ambisjon om å skape normalitet for alle, når normalitet er såpass individuelt. Kanskje burde den rettslige ambisjonen heller være å legge til rette for størst mulig frihet til egne valg, innenfor fengselets murer. På den måten forsøker en ikke å tre det sosialt konstruerte normalitetsidealet ned over hodene på de innsatte, men gir dem friheten til å skape sin egen normalitet. Arkitekturens betydning kan først vurderes når en ser den i sammenheng med alle andre elementer ved fengselet, herunder også evnen til selvstendighet, ansvarliggjøring, menneskelig kontakt og behandling. Hvordan en blir sett, møtt og behandlet av de en omgås med samt hva og hvor mye som forventes av en, veier tyngre enn hvorvidt arkitekturen er «hard» eller «myk».

8.0 Avslutning

For at fengselsstraff skal fungere på en god og hensiktsmessig måte, er det i dag et krav at alle under ordinær soning skal få leve et tilnærmet normalt liv – også innenfor fengselets murer. Dette beror på kriminalomsorgens normalitetsprinsipp, som på den ene siden skal sikre at de som straffes med frihetsberøvelse, ikke straffes ytterligere (som ved å bli fratatt sine sivile rettigheter), og som på den andre siden skal sørge for at de innsatte gis best mulig forutsetninger for å mestre et kriminalitetsfritt liv etter endt soning. I det henseende vurderes fengselsarkitektur som et viktig element. Med denne forskningsstudien har jeg forsøkt å rette søkelyset mot innsattes opplevelse av – og refleksjoner rundt – hvilken betydning fengselsarkitekturen faktisk har. Dette er et viktig perspektiv i vurderingen av hvorvidt nye tiltak og metoder får positive eller negative virkninger.

Sykes teori om «pains of imprisonment» ble analysens grunnmur, for å bedre kunne forstå og forklare hvordan arkitektur og normalitet kan ses i sammenheng. Fengselslivets byrder som sådan har ikke blitt tillagt særlig vekt, men har fungert som et verktøy for å forstå arkitekturens påvirkning på normalitetsprinsippet. Da Halden fengsel ble bygget var hensikten med arkitekturen at fengselet skulle tilby en så normal hverdag som mulig. Spredte bygninger skulle skape assosiasjoner til det vanlige liv gjennom å kreve at en beveger seg utendørs for å komme seg fra A til B. Større naturområder er ivaretatt fordi den ellers også eksisterer naturlig rundt oss. Gitter foran vinduene er skiftet ut med uknuselig glass, slik at de innsatte skal slippe den kontinuerlige påminnelsen om at de er fengslet samtidig som det sørger for friere utsyn – i likhet med vinduer i folks egne hjem. Alt dette er blant flere virkemidler brukt for å ivareta normalitetsprinsippet, og for å forberede de innsatte på et liv utenfor murene. Disse virkemidlene ser ut til å ha en positiv effekt på de innsattes trivsel, fengselets atmosfære og åpner for bedre mellommenneskelige relasjoner. Mye kan likevel tyde på at dette er arkitektoniske tiltak som ikke fullt ut styrker normalitetsprinsippet, fordi det samtidig eksisterer sikkerhetsmessige vurderinger som hindrer en slik styrking. Dette fører til en mulig normalitetsforvring, der det som i utgangspunktet skal ha en normaliserende funksjon blir ytterligere unormalt.

At sikkerhet er viktig i et høysikkerhetsfengsel sier seg nær sagt selv. Samtidig bør vi spørre oss om de sikkerhetstiltakene som praktiseres i dag, får uante konsekvenser – og hvis ja – hvordan vi bedre kan praktisere en type sikkerhet som både ivaretar kravene til innsattes,

ansattes og samfunnets sikkerhet samtidig som den ikke står i veien for innsattes evner og muligheter til å mestre et liv i det fri. I fremtiden bør det forskes mer på hvilke konsekvenser høysikkerhetsfengslinger har for den enkeltes liv i moderne samfunn, med fokus på hvordan vi kan forene arkitektur og sikkerhet på en måte som i større grad styrker de intenderte virkningene. At fengsler legger til rette for gode personlige utviklingsmuligheter – herunder også evnen til selvstendighet og ansvar, gagnar ikke bare de innsatte selv – men også oss som samfunn; én av dem kan bli naboen vår en dag.

Antall ord: 34,874

Litteraturliste

- Arnold, Helen. 2016. «The prison officer». I *Handbook on Prisons*, redigert av Yvonne Jewkes, Ben Crewe og Jamie Bennett. 265 – 283. London: Routledge
- Aubert, Vilhelm. 1982. *Retts sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Baer, Leonard D., og Bodil Ravneberg. 2008. «The Outside and Inside in Norwegian and English Prisons», *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 90 (2): 205 – 2016
- Banakar, Reza. 2020. «Om retts sosiologisk forskningsdesign». I *Om retts sosiologisk Tillämpning*, redigert av Isabel Shoultz og Ida Nafstad. 29 – 50. Lund: Studentlitteratur
- Beijersbergen, Karin A., Anja J. E. Dirkzwager, Peter H. van der Laan og Paul Nieuwbeerta. 2016. «A Social Building? Prison Architecture and Staff-Prisoner Relationships». *Crime & Delinquency* 2016, Vol. 62(7) 843 – 874
- Bierie, David M., 2012. «Is Tougher Better? The Impact of Physical Prison Conditions on Inmate Violence». *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56 (3), 338 – 355
- Bronebakk, Kristin. 2012a. «Frihet og fordommer». I *Virker straff?*, redigert av Ståle Olsen. 173 – 193. Oslo: Spartacus Forlag
- Bronebakk, Kristin. 2012b. «Hvis det var mitt barn». I Festskrift til Inger Marie Fridhov, redigert av Yngve Hammerlin og Berit Johnsen. S. 45 – 53. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningssenter, KRUS
- Brottveit, Gudrun. 2018. «The Becoming of Punishment as an Unpredictable and Moveable Torment». I *Prison, Architecture and Humans*, redigert av Elisabeth Fransson, Francesca Giofré og Berit Johnsen, 201 – 223. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

- Bukve, Oddbjørn. 2016. *Forstå. Forklare. Forandre. Om design av samfunnsvitenskaplege forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget
- Cappelen, Alexander. 2014. «Innsatte», Forskningsetisk bibliotek FBIB – Forskning på bestemte grupper. 10.10.2014. <https://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Innsatte/>
- Christoffersen, Øyvind. 2010. «Fengslende historie». I *Åpent Rom* nr. 2. Oslo: Statsbygg
- Crewe, Ben. 2011. *Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment*. SAGE: Punishment & Society. Vol 13 (5) 509 – 529
- Crewe, Ben. 2016. «The sociology of imprisonment». I *Handbook on Prisons*, redigert av Yvonne Jewkes, Ben Crewe og Jamie Bennett. 77 – 100. London: Routledge
- Dogbeh, Audrey, Grunde Jomaas, Søren Peter Bjarløv og Jørn Toftum. 2015. «Field Study of the indoor environment in a Danish prison». *Building and Environment*, Vol. 88, pp. 20 - 26
- Engbo, Hans Jørgen. 2017. «Normalisation in Nordic Prisons - From a Prison Governor's Perspective». I *Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice*, redigert av Peter Scharff Smith og Thomas Ugelvik. Palgrave Studies in Prisons and Penology, 327 – 352. London: Palgrave Macmillan
- Fairweather, Leslie. 2000a. «Psychological effects on the prison environment». I *Prison Architecture. Policy, Design and Experience*. Redigert av Leslie Fairweather og Seán McConville. 31 – 48. Oxford: Architectural Press
- Fairweather, Leslie. 2000b. «Does design matter?» I *Prison Architecture. Policy, Design and Experience*. Redigert av Leslie Fairweather og Seán McConville. 61 – 67. Oxford: Architectural Press

- Fikfak, Alenka, Saja Kosanović, Mia Crnić og Vasa J. Perović. 2015. «The contemporary model of prison architecture: Spatial responses to the re-socialization program». *Spatium* Vol.2015(34) 27 – 34
- Foucault, Michel. 1977. *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. London: Allen Lane
- Foucault, Michel. 1999. *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Fransen, Peter. 2017. «The Rise of the Open Prisons and the Breakthrough of the Principle of Normalisation from the 1930s Until Today». I *Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice. Embraced By the Welfare State?* Redigert av Peter Scharff Smith og Thomas Ugelvik. 81 – 102. London: Palgrave Macmillan
- Fransson, Elisabeth. 2015. «Fengselsarkitektur – det materielles betydning for innsatte og ansatte». KRUS. <https://www.krus.no/fengselsarkitektur.5665243-369567.html>
- Fransson, Elisabeth, Francesca Giofré og Berit Johnsen. 2018. «Prison Architecture as a Field of Study: A Multidisciplinary Contribution». I *Prison, Architecture and Humans*, redigert av Elisabeth Fransson, Francesca Giofré og Berit Johnsen, 19 – 28. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Fredwall, Terje Emil. 2015. *Murer og moral. En bok om straff, verdier og fengselsbetjenter*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Fridhov, Inger Marie. 2012. «Fengselsarkitektur og ideologi». I *Virker straff?*, redigert av Ståle Olsen. 17 - 37. Oslo: Spartacus Forlag
- Fridhov, Inger Marie og Linda Grønning. 2018. «Penal Ideology and Prison Architecture». I *Prison, Architecture and Humans*, redigert av Elisabeth Fransson, Francesca Giofré og Berit Johnsen. 269 – 286. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Friis, Eva og Karsten Åström. 2020. «The gap problem». I *Om rättssociologisk tillämping*, redigert av Isabel Schoultz og Ida Nafstad. 107 – 121. Lund: Studentlitteratur

- Goffman, Erving. 1967. *Anstalt og menneske*. Rungsted Kyst: Paludans forlag
- Grant, Elizabeth og Yvonne Jewkes. 2015. «Finally Fit for Purpose: The Evolution of Australian Prison Architecture». *The Prison Journal* 2015. Vol. 95(2) 223 – 243. SAGE Publications
- Grip, Linda, Sofia Caviezel og Elenore Öjes. 2018. How architecture and design matter for prison services: a rapid review of the literature. Research and Evaluation Unit, Swedish Prison and Probation Service (SPPS). Kriminalvården. <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/prison-architecture-and-design.pdf>
- Grønmo, Sigmund. 2016. *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget
- Halden fengsel. 2016. «Besøke innsatte». Lest 06.03.2020. <https://haldenfengsel.no/besoke-innsatte/>
- Halden fengsel. «Halden fengsel: Straff som virker – endring som varer». Kriminalomsorgen
- Halvorsen, Knut. 2008. *Å forske på samfunnet. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 5.utg. Oslo: J.W. Cappelens Forlag
- Hammerlin, Yngve. 2012. «En fange er en fange – et fengsel er et fengsel. Dikotomien i fangebehandling fra 1950-tallet fram til i dag». I *Virker straff?*, redigert av Ståle Olsen. 39 - 62. Oslo: Spartacus Forlag
- Hammerlin, Yngve. 2018. «Materiality, Topography, Prison and ‘Human Turn’ – A Theoretical Short Visit ». I *Prison, Architecture and Humans* redigert av Elisabeth Fransson, Francesca Giofré og Berit Johnsen. 241 – 266. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Hancock, Philip og Yvonne Jewkes. 2011. «Architectures of incarceration: the spatial pains of imprisonment». *Punishment & Society*, 13 (5), 611 - 629

- Higgins, Scott. 2000. «Responding to a fourfold increase in population: the experience of the Federal Bureau of Prisons». I *Prison Architecture. Policy, Design and Experience*. Redigert av Leslie Fairweather og Seán McConville. 85 – 88. Oxford: Architectural Press
- Jacobsen, Nina Berget. 2018. «Fengsel og frihet: gjengangeres soningserfaringer». I *Fengslende sosiologi. Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler*, redigert av Johan Fredrik Rye og Ingrid Rindal Lundeberg. 57 – 75. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- James, Franz. 2018. «“It’s important to not lose myself” Beds, Carceral Design and Women’s Everyday Life within Prison Cells». I *Prison, Architecture and Humans* redigert av Elisabeth Fransson, Francesca Giofré og Berit Johnsen. 151 – 176. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Jewkes, Yvonne. 2018. «Just design: Healthy prisons and the architecture of hope». *Journal of Criminology* 2018, Vol. 51 (3) 319 - 338. SAGE
- Johansen, Louise Victoria. 2013. «Rettens mikrososiologi». I *Retts sosiologi – klassiske og moderne perspektiver*, redigert av Ole Hammerslev og Mikael Rask Madsen. 517 – 557. København: Hans Reitzels Forlag
- Johnsen, Berit og Per Kristian Granheim. 2012. «Prison size and quality of life in Norwegian closed prisons in late modernity». I *Penal Exceptionalism? Nordic Prison Policy and Practice*, redigert av Thomas Ugelvik og Jane Dullum. 199 – 214. London: Routledge
- Johnsen, Berit. 2018. «Movement in the Prison Landscape: Leisure Activities – Inside, Outside and In-between». I *Prison, Architecture and Humans*, redigert av Elisabeth Fransson, Francesca Giofré og Berit Johnsen. 65 – 86. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Johnston, Norman. 2000. *Forms of Constraint. A History of Prison Architecture*. University of Illinois Press. Urbana and Chicago

- Justis- og politidepartementet. «Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn» (Kriminalomsorgsmelding). St. meld. Nr. 37 (2007-2008). Oslo: Justis- og politidepartementet, 2008.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/d064fb36995b4da8a23f858c38ddb5f5/no/pdfs/stm200720080037000dddpdfs.pdf>
- Justis- og beredskapsdepartementet. «Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen». Meld. St. nr. 12 (2014-2015). Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet, 2014.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/7fcd260d2f1f44e8b26df955192a01fd/no/pdfs/stm201420150012000dddpdfs.pdf>
- Jørgensen, Lydia og Christian Borch. 2018. «Arkitektur og politik: Atmosfæriske refleksjoner ud fra Böhme og Sloterdijk». *Politik*, 21(2),
<https://tidsskrift.dk/politik/article/view/111409/160437>
- K, John. 2018. «Humanity Rather than Materialism – A Short Essay About the Prison Environment». I *Prison, Architecture and Humans*, redigert av Elisabeth Fransson, Francesca Giofré og Berit Johnsen. 29 – 36. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Karthus, Roland, Lucy Block og Anthony Hu. 2019. «Redesining prison: the architecture and ethics of rehabilitation». *The Journal of Architecture*, 24: 2, 193 – 333
- Kriminalomsorgen. 2007. «Etikk, straff og fremtidens kriminalomsorg». Lest 24.01.2019.
<http://www.kriminalomsorgen.no/etikk-straff-og-fremtidens-kriminalomsorg.3127443-237613.html>
- Kriminalomsorgen. «Type fengsel og sikkerhet». Lest 06.02.2020
<https://www.kriminalomsorgen.no/type-fengsel-og-sikkerhet.237877.no.html>
- Kriminalomsorgen. «Om Kriminalomsorgen». Lest 11.02.2019
<https://www.kriminalomsorgen.no/om-kriminalomsorgen.237840.no.html>
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann. 2015. *Det kvalitative forskningsintervju*. 3. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk

- Liebling, Alison. 2011. «Moral performance, inhuman and degrading treatment and prison pain». *Punishment & Society*. Vol 13 (5), 530 – 550. SAGE
- Lundeberg, Ingrid Rindal og Johan Fredrik Rye. 2018. «Sosiologi, samfunn og fengsler». I *Fengslende sosiologi. Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler*, redigert av Johan Fredrik Rye og Ingrid Rindal Lundeberg. 11 – 34. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Markus, Thomas A. 1994. «Can History be a Guide to the Design of Prisons?» I *Architecture of Incarceration*, redigert av Iona Spens. 13 – 19. London: Academy Editions
- Materstvedt, Lars Johan. 2018. *Vitenskap, etikk og politikk*. Bergen: Fagbokforlaget
- Mathiesen, Thomas. 2011. *Retten i samfunnet. En innføring i retts sosiologi*. Oslo: Pax Forlag
- McConville, Seán. 2000. «The architectural realization of penal ideas». I *Prison Architecture. Policy, Design and Experience*. Redigert av Leslie Fairweather og Seán McConville. 1 – 15. Oxford: Architectural Press
- Minke, Linda Kjær og Amy B. Smoyer. 2017. «Prison Food in Denmark: Normal Responsibility or Ethnocentric Imaginations?». I *Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice. Embraced By the Welfare State?* Redigert av Peter Scharff Smith og Thomas Ugelvik. 353 – 376. London: Palgrave Macmillan
- Moore, Ernest O. 1981. «Prison Environment's Effect on Health Care Service Demands». *Journal of Environmental Systems*, Vol .11(1), 17 – 34
- Moran, Dominique. 2013. «Between outside and inside? Prison visiting rooms as liminal carceral spaces». *GeoJournal*, 2013, Vol. 78(2), 339 - 351
- Moran, Dominique og Yvonne Jewkes. 2014. «Green' Prisons: Rethinking the 'Sustainability' of the Carceral Estate». *Geographica Helvetica*, Vol. 69. 345 – 353

- Moran, Dominique og Yvonne Jewkes. 2015. «Linking the carceral and the punitive state: A review of research on prison architecture, design, technology and the lived experience of carceral space», redigert av A. Colin. *Annales de géographie* (No. 2, pp. 163 – 184). Paris, France: Armand Colin
- Moran, Dominique, Yvonne Jewkes og Jennifer Turner. 2016. «Prison design and carceral space». I *Handbook on Prisons*. Redigert av Yvonne Jewkes, Ben Crewe og Jamie Bennett. 114 – 130. London: Routledge
- NESH. 2016. «Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi». *De nasjonale forskningsetiske komiteene*. Hentet fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>
- Neumann, Cecilie Basberg. 2012. «Imprisoning the soul». I *Penal Exceptionalism? Nordic Prison Policy and Practice*, redigert av Thomas Ugelvik og Jane Dullum. 139 – 155. London: Routledge
- Olsen, Ståle. 2012. *Virker straff?* Oslo: Spartacus forlag
- Ryen, Morten. 2010. «Orden i sakene». I *Åpent Rom* nr. 2. Oslo: Statsbygg
- Smith, Peter Scharff og Janne Jakobsen. 2014. «Visiting in Prisons: Staff, Children, Conditions and Practice». I *When the Innocent are Punished. The Children of Imprisoned Parents*, redigert av Peter Scharff Smith. 144 - 169. Palgrave Macmillan
- Smith, Peter Scharff. 2014. *When the Innocent are Punished. The Children of Imprisoned Parents*. Palgrave Macmillan
- Spens, Iona. 1994. *Architecture of Incarceration*. London: Academy Editions
- Spivack, Mayer. 1984. *Institutional Settings. An Environmental Design Approach*. New York: Human Sciences Press, Inc.

- St. John, Victor J., Kwan-Lamar Blount-Hill, Douglas Evans, Dave Ayers and Samantha Allard. 2019. «Architecture and Correctional Services: A Facilities Approach to Treatment». SAGE: *The Prison Journal* Vol. 99(6), 748 – 770
- Stai, Ellen. 2010. «Omsorg og straff». I *Åpent Rom* nr. 2. Oslo: Statsbygg
- Statistisk sentralbyrå. 2019. «Fengslinger». Lest 03.03.2012. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/fengsling>
- Straffegjennomføringsloven. *Lov om gjennomføring av straff av 18. mai 2001 nr. 21*. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21?q=straffegjennomføringsloven>
- Strømnes, Jan. I «Halden fengsel: Straff som virker – endring som varer». 10 – 11. *Kriminalomsorgen: Halden fengsel*
- Sykes, Gresham M. 1958. *The Society of Captives. A Study of A Maximum Security Prison*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press
- Tartaro, Christine og Marissa P. Levy. 2008. «Predictors of suicide in new generation jails». *Justice Research and Policy* 10 (1), 21 – 37
- Thagaard, Tove. 2002. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget
- «Tiltaksplan for forebygging av isolasjon i kriminalomsorgen». 2019. Anbefalinger fra arbeidsgruppe oppnevnt av Kriminalomsorgsdirektoratet. Avgitt 29. mai 2019
- Tjora, Aksel. 2013. *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Ugelvik, Thomas. 2011a. *Fangenes friheter. Makt og motstand i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetsforlaget

Ugelvik, Thomas. 2011b. «Når er et fengsel som et hotell?» Universitetsforlaget: *Kritisk juss*, (02), 120 – 130.

https://www.idunn.no/file/pdf/66940589/naar_er_et_fengsel_som_et_hotell.pdf

Ugelvik, Thomas. 2017. «Fengsel». I *Kriminologi*, redigert av Heidi Mork Lomell og May-Len Skilbrei. 171 – 189. Oslo: Universitetsforlaget

Vollan, Marianne. 2016. «Mot normalt?» Normalitetsprinsippet i norsk straffegjennomføring. *Tidsskrift for strafferett* 16(04), 447-461. Hentet fra: https://www-idunnno.ezproxy.uio.no/file/pdf/66921795/tidsskrift_for_strafferett_2016_04_pdf.pdf

Vaaler, Arne, Gunnar Morken og Olav Linaker. 2005. «Effects of different interior decorations in the seclusion area of a psychiatric acute ward». *Nordic Journal of Psychiatry*, 59 (1), 19 – 24

Warr, Jason. 2016. «The prisoner: inside and out». I *Handbook on Prisons*, redigert av Yvonne Jewkes, Ben Crewe og Jamie Bennett. 586 – 604. London: Routledge

Wener, Richard. 2000. «Design and the likelihood of prison assaults». I *Prison Architecture. Policy, Design and Experience*. Redigert av Leslie Fairweather og Seán McConville. 49 – 54. Oxford: Architectural Press

Wener, Richard. 2006. «Effectiveness of the Direct Supervision system of Correctional Design and Management. A Review of the Literature». *Criminal Justice and Behavior*, June 2006, Vol. 33(3), 392-410

Wener, Richard. 2012. *The environmental psychology of prisons and jails: creating humane spaces in secure settings*. Cambridge: Cambridge University Press

Årsmelding for 2012. Utgitt av Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS).

Vedlegg

Vedlegg 1 - Godkjenning av meldeskjema, NSD:

 Skriv ut

NSD sin vurdering

Prosjektittel

Fengselsarkitekturens betydning

Referansenummer

249378

Registrert

03.07.2019 av Dina Riis Moen - dinarm@uio.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Oslo / Det juridiske fakultet / Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Peter Scharff Smith, p.s.smith@jus.uio.no, tlf: 004722850158

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Dina Riis Moen, d.r.moen@student.jus.uio.no, tlf: 47824846

Prosjektperiode

01.08.2019 - 30.11.2019

Status

04.12.2019 - Avsluttet

Chat med oss p
hverdager fra 12

Vurdering (2)**17.09.2019 - Vurdert**

NSD har vurdert endringen registrert 11.09.2019.

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 17.09.2019. Behandlingen kan fortsette.

Endring: Det er lagt til ett nytt utvalg (tidligere straffedømte).

Lovlig grunnlag for behandlingen av personopplysninger for utvalgt 2 er de registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), jf. art. 10, jf. personopplysningsloven § 11(2) a), jf. § 9 (2).

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp underveis ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Kajsa Amundsen

Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

16.07.2019 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt behandlingen gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 16.07.2019 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle personopplysninger om straffedommer og lovovertrædelser og alminnelige personopplysninger frem til 30.11.2019.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være de registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), jf. art. 10, jf. personopplysningsloven § 11(2) a), jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen:

- om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1 f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Kajsa Amundsen
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 2 - Informasjonsskriv og samtykkeskjema:

Vil du delta i forskningsprosjektet: «*Fengselsarkitekturens betydning*»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvilken betydning fengselets arkitektur har for de innsatte. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

De siste årene har fokuset på fengselsarkitekturens betydning skutt fart. Mange mener at fengselets arkitektur og design påvirker de innsatte og at det kan ha betydning for opplevelsen av normalitet. Derfor vies det mye ressurser til forskning på nettopp dette, men det virker som om svært få forskere, arkitekter og andre som driver med denne type forskning, snakker med de innsatte selv om hva de synes og i hvilken grad de opplever at fengselsarkitekturen- og designet påvirker dem. Derfor har jeg et ønske om å snakke med de innsatte, for å få et innblikk i hva de synes og hvordan de opplever at fengselsarkitekturen- og designet påvirker dem. Problemstillingene jeg har som utgangspunkt for dette prosjektet er;

- Hvordan kan fengselsarkitekturen bidra til å skape normalitet og derigjennom styrke normaliseringsprinsippet i norske fengsler?
og
- Hvordan påvirker fengselsarkitekturen mulighetene for resosialisering blant innsatte i norske fengsler?

Dette er et masterprosjekt, som med oppstart i august 2019 til medio mai 2020. Jeg trenger ca. 6 – 12 informanter, og jeg håper på å få gjennomført eventuelle intervjuer i august/september 2019.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitetet i Oslo er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Populasjonen for dette forskningsprosjektet er innsatte i norske fengsler, fortrinnsvis Halden fengsel. Mine utvalgsriterier går kun ut på at vedkommende må sitte innsatt i et fengsel, hva slags dom vedkommende sitter på er ikke av betydning. Dette infoskrivet går ut til alle i fengselet, slik at de som ønsker kan melde seg.

Hva innebærer det for deg å delta?

Dersom du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du lar deg intervju av meg. Lengden på intervjuet kan være alt fra 20 til 60 minutter, avhengig av hvor mye vi får snakket om.

Intervjuet vil inneholde spørsmål som:

- Kan du fortelle meg litt om hvordan en dag her ser ut for deg?
- Hvordan synes du det er å ha naturen så tett på?
- Kan du si noe om hva du tenker om cella/rommet du bor på, kjøkkenet, stua/oppholdsrommet?
- Hvis du fikk bestemme hvordan fengselet du satt i skulle se ut, hvordan ville det da ha sett ut?

Dine svar blir tatt opp på en båndopptaker, og vil så transkriberes på en datamaskin.

Det er frivillig å delta

Det er helt frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg. Det vil heller ikke påvirke ditt opphold i fengselet.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Det er kun jeg som vil ha tilgang til opplysninger om deg. Du vil anonymiseres i alle transkripsjoner, slik at verken navn eller andre opplysninger som kan knyttes til deg, kan gjenkjennes av andre. Datamaterialet lagres på min brukerkonto ved universitetets institusjon. Ingen opplysninger om deg vil kunne gjenkjennes i masteroppgaven.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes i mai. Opplysninger om deg og opptak av intervjuet vårt er på dette tidspunkt allerede slettet. Kun det behandlede datamateriale vil være igjen, der ditt navn etc. er anonymisert. Disse transkripsjonene slettes når prosjektet er levert.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Oslo har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med kontaktperson i fengselet, som vil videreformidle til Universitetet i Oslo ved:

- Peter Scharff Smith, p.s.smith@jus.uio.no, veileder
- Dina Riis Moen, d.r.moen@student.jus.uio.no, student
- Vårt personvernombud: Maren Magnus Voll, på epost personvernombud@uio.no
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Masterstudent
Dina Riis Moen

Veileder/prosjektansvarlig
Peter Scharff Smith

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «*Fengselsarkitekturens betydning*», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til 30.11.2019.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3 - Intervjuguide:

Oppstart: Informer om prosjektet og meg selv.

Det fremgår av mye nyere litteratur/forskning at fengselsarkitektur og fengselsdesign påvirker de innsatte. Særlig fremheves verdien av nærhet til natur og designet innad i fengslet (fargevalg, møbelvalg etc.). Mye av denne forskningen baserer seg på funn gjort i helsevesenet, der arkitektur og design viser seg å påvirke pasienter i positiv retning. Det ser dog ut til at lite av denne forskningen tar høyde for hvilke erfaringer og opplevelser innsatte i fengsel har. Derfor ønsker jeg i dette prosjektet å snakke med deg om hvordan du selv oppfatter fengselets arkitektur og design, og i hvilken grad du påvirkes av dette.

Generelt:

- Kan du fortelle meg litt om hvordan en dag her ser ut for deg?
 - o Hvordan er rutinene dine, hva gjør du, hvor går du?
 - o Har du arbeid/skole? Hvordan opplever du det? Hvorfor?
 - Utenfor fengsel må vi reise mellom hjem og arbeidsplass, hjem og skole, hjem og hobby etc. Finn ut hvordan det oppleves at alt dette nå er innenfor et relativt begrenset område.
 - o Hvordan bruker du fritiden din?
- Hvordan opplever du soningstiden din?
 - o På hvilke måter føler du at fengselsrutinene styrer hverdagen din?
- Hvordan føler du at livet her er tilrettelagt med tanke på at straffen kun er frihetsberøvende? Føler du at du har mistet noe annet?

Design og arkitektur:

- Kan du si noe om hva du tenker om cella/rommet du bor på, kjøkkenet, stua/oppholdsrommet?
 - o Hva synes du om innredningen i de ulike rommene?
- Hvordan gjør du fengselet/cellen du bor på, til ditt hjem?
 - o Hvordan gjør du det privat?

- Spør om bevegelsene rundt i fengselet – hvordan oppleves bygningene og området når du beveger deg rundt omkring her inne?
- Hvordan synes du det er å ha naturen så tett på?
 - o Hvilke følelser fremkaller dette hos deg?
- Hvordan oppleves bygningene her?
 - o Hva virker humant?
 - o Hva virker straffende?
 - o Hva virker normalt, som i samfunnet utenfor?
- Hvis du fikk bestemme hvordan fengselet du satt i skulle se ut, hvordan ville det da ha sett ut?
 - o Er det noe spesifikt ved selve fengselet du ville ha endret på?
 - Som ville ha økt trivselen din her/gjort fengselshverdagen mer lik hverdagen på utsiden?
- Har du opplevd andre fengsler hvor bygningene så annerledes ut enn det gjør her?
 - o Hvis ja, hvordan var det fengselet sammenlignet med Halden?

Normalisering og resosialisering:

Et viktig mål med soning i fengsel er at hverdagen skal oppleves så normal som mulig, innenfor fengselets murer. Dessuten skal hverdagen legges til rette på en slik måte at den innsatte er i stand til å tre inn i et normalt samfunnsliv etter endt soning. Målet er jo at den innsatte skal leve et lovlydig liv på utsiden.

- Hvordan opplever du at det legges til rette for livet etter endt soning?
- Hvilken betydning har soningen for hvordan du ser på deg selv og ditt liv?
- Hva tenker du om frihet i fengsel?
- I hvilken grad føler du at du selv kan styre hverdagen?
- Hvilke deler av hverdagen føler du at du ikke har kontroll over?
- Hvordan påvirker det deg å leve sammen med de andre innsatte?
 - o Har du mye kontakt med de andre innsatte?

- På hvilke måter kan du sammenlikne fengselslivet med livet på utsiden?
- Hvis du ser bort fra selve frihetsberøvelsen, hva vil du si er den/de største forskjellene på å leve i fengsel og å leve på utsiden?

Avslutning:

- Er det noe mer du vil si i forbindelse med noen av spørsmålene?
- Er det noe du kommer på som vi ikke har nevnt eller snakket om?

Tusen takk for at du stilte opp!